

TURUL

A Magyar Történelmi Társulat,
A Magyar Országos Levéltár
és
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

SZERKESZTIK:

KOLLEGA TARSÓLY ISTVÁN, NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA,
PANDULA ATTILA, RAINER PÁL

HETVENKETTEDIK KÖTET
1999/3–4. füzet

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

MCMXCIX

E számunk szerzői

Draskóczy István, docens (ELTE BTK)
Dreska Gábor, tanársegéd (ELTE BTK)
Érszegi Géza, főlevéltáros (MOL)
Géra Eleonóra, egy. hallgató (ELTE BTK)
Gerics József, egyetemi tanár (ELTE BTK)
Kardos József, egyetemi tanár (ELTE BTK)
Kóta Péter, főlevéltáros (Szombathely)
Ladányi Erzsébet, docens (ELTE BTK)
Pandula Attila, egyetemi adjunktus (ELTE BTK)
Solymosi László, egyetemi tanár, KLTE Történelmi Intézet (Debrecen)
Szende László, PHD-ösztöndíjas (ELTE BTK)
Thoroczkay Gábor, tanársegéd (ELTE BTK)
Zsoldos Attila, tudományos munkatárs (MTA Tört. Tud. Intézet)

E számunk a Soros Alapítvány és a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatásával készült

TURUL
LXXII. évfolyam
1999/3–4. füzet

Szerkesztik: KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN, NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA,
PANDULA ATTILA, RAINER PÁL
Szerkesztőség címe: Magyar Országos Levéltár
1014 Budapest, Bécsikapu tér 4.

Az egyes közlésekért a szerzők felelnek. Címük a szerkesztőségben.
A beküldött kéziratokat nem őrizzük meg, és nem küldjük vissza.

Kiadja a Magyar Történelmi Társulat
Felelős szerkesztő: PANDULA ATTILA

Nyomdai előkészítő munkák: Garai Péter
Nyomdai kivitelezés: Neotipp Bt, 1025 Budapest, Vöröstorony lejtő 5.
Felelős vezető: dr. Naszályi Gábor
ISSN 1216-7258

TARTALOM

1. Értekezések, önálló cikkek

Salutatio ad Professoreme Iván Bertényi (Gecsényi Lajos).....	61
Draskóczy István: Az Aba nemzetség Baski-ága és rokonsága	63
Dreska Gábor: Baráti határviták a XV. században	66
Érszegi Géza: Az első nemesítő oklevelünkről	72
Gecsényi Lajos: Egy kamarai tisztviselő a XVI. században: Nagyváthy Ferenc	77
Gerics József–Ladányi Erzsébet: „Sem ingyen, sem ellenszolgáltatásért” Az investitúra és a kánoni választás fogalmának történetéhez	84
Kardos József: Schedius és az iskolaügy	87
Kóta Péter: Egy nemes család levéltára az Őrségből	90
Pandula Attila: A Máltai Lovagrend 1938. évi budapesti világkongresszusa.....	93
Solymosi László: Püspöki joghatóság Somogyban a XI. században.....	100
Thoroczkay Gábor: Anonymus latin nyelvű forrásai. Histrógráfiai áttekintés.....	108
Zsoldos Attila: A nemesség határán.....	118
Géra Eleonóra–Szende László–Thoroczkay Gábor: Bertényi műveinek bibliográfiája. (1960–1999)	123

SALUTATIO AD PROFESSOREM IVÁN BERTÉNYI

Aligha van jellegtelenebb gyűjtőfogalma a történettudománynak, mint a történelem segédtudományai kifejezés, melybe elszürkített egyvelegként ömlesztette bele a modernizálódó világ az oklevéltan, a címertan, a pecséttan, az írástan vagy éppen a család-történet önön törvényei szerint működő diszciplínáit. Azokat, amelyek nélkül még a számítógépek korában sem lehetséges a letűnt századok forrásait megfejteni, tanulmányozni, a társadalmi folyamatok háttérösszefüggéseit vizsgálni. E tudományterületek művelői talán tudóstársaiknál is több elhivatottsággal végzik kutatómunkájukat, adják tovább ismereteiket. Teszik ezt azonban olyképpen, hogy legjobbjaik között is megőrzik szoros kötődésüket a történetkutatás fő áramlataihoz, jószerevével egy pillanatra sem válnak magukba fordult szobatudóssá.

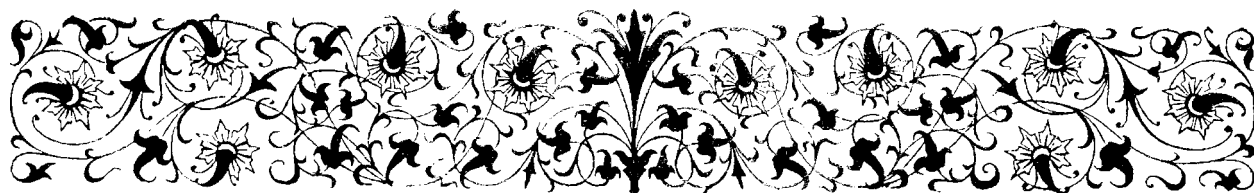
Az idén 60. születésnapját ünneplő Bertényi Iván professzort, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának tanárát, méltán mondhatnánk, sorolhatnánk azon, a XX. század első felében alkotó kiváló professzorok sorába, akik az ötvenes évekig a medievisztika mellett kimagasló szinten művelték a diplomatika, a heraldika, a szfragisztika, a paleográfia, a chronológia és a genealógia tudományát. Bertényi professzor 1962-ben szerzett történelemtanári és levéltárosi diplomát, még ugyanezen évben gyakornokként a Léderer Emma vezette segédtudományi tanszékre került. Miközben tudományos és oktatói pályája töretlenül ívelt felfelé (1963-ban bölcsészdoktor, 1971-ben kandidátus, 1987-ben a történettudomány doktora – 1968-ban adjunktus, 1975-ben docens, 1990-ben professzor), nemcsak egyik meghatározó személyiségévé vált a hazai heraldikai kutatásoknak, de döntő súllyal járult hozzá ahhoz,

hogy a szakág az 1945 utáni sok évtizedes magyarországi mellőzés után visszanyerte tudományos tekintélyét, és bekapcsolódhatott a nemzetközi szakmai közéletbe. Bertényi Iván azonban nem csupán címertannal foglalkozó írásaival és a Magyar Korona történetéről szóló könyvével vált ismertté, hanem a Gyapay Gáborral közösen írt – az elmúlt évtizedben négy kiadást megért – történelmi összefoglalójával is. A „kék kötet” joggal sorolható a történelem iránt érdeklődők – mindenekelőtt a fiatalok – tájékozódásának alapművei közé. Az országbírói intézmény középkori történetét tárgyaló korábbi kötetei után e munkával beírta nevét a magyar történelem monográfusainak sorába.

Bertényi kiegyensúlyozott, fontolva haladó tudós tanártípus, akinek értékrendszere, felfogása a hagyományokból építkezik. Ebben a szellemben működött az Eötvös József Collegium igazgatójaként (1993–1996), 1995-től a Középkori és Koraújkori Magyar Történeti Tanszék vezetőjeként, s nem utolsósorban a Nemzetközi Heraldikai Akadémia tagjaként a nemzetközi, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság elnökeként a hazai szakmai közéletben.

A sors furcsa fintora, hogy annak, aki az egész pályáján szenvedélyesen kötődött a „segédtudományokhoz” – s ily módon jelentős szerepe volt a levéltárosok képzésében is –, aki ezen a tanszéken lett egyetemi tanár, annak csak a közelmúltban adatott meg, hogy (ideiglenes) megbízást kapjon a tanszék vezetésére. Úgy hiszem mi sem lehet találóbb születésnapi jókívánság, mint az, hogy e megbízás koronázza meg pályafutását!

Gecsenyi Lajos

AZ ABA NEMZETSÉG BASKI-ÁGA ÉS ROKONSÁGA

Az ABA nemzetségnek ezt az ágát hiába keressük Karácsonyi János nagyszabású összefoglalásában. Egyes tagjait a neves szerző a Szalánci-ághoz kapcsolta. A kiadatlan oklevelekből azonban világos, hogy itt önálló XIII–XIV. századi ágról van szó. Györffy György adott nekik nevet.¹

A Baskiak nem tartoztak a nemzetség nevezetesebb ágai közé. A források keveset szólnak róluk. A legnevezetesebb családtagnak Pósa fivére, Chemper látszik (Pósát ugyanis mindig róla nevezték), aki a XIII. század közepén élt. Pósa fia Máté feltehetően azonosítható Abaúj megye ugyanilyen nevű szolgabírájával, akire 1302-ből van adatunk.²

Az oklevelekből megállapítható, hogy a nemzetség mely ágaihoz álltak közelebb. A tatárjárás után György fiai, Péter, Etre (Eguruh) és Sándor, Kojl fia Péter és fiai, Pósa és gyermeke Máté együttesen adta el 250 márkáért Ida egy darabját, Zsebest és Felgaradnát (Petri) Mátyás szepesi prépostnak. Pósa a Baski-ág őseivel azonos. Gyögyről egy másik okmányból derült ki, hogy Chomok gyermeke volt. Őt s fiait Karácsonyi János külön ágnak fogta fel, és gyögyöstarjáni birtokukról adott nekik nevet (Tarjáni-ág), ám az Ida völgyében is volt birtokuk. Chomok azonosítható a Szalánci-ág őseivel, Csomával. Így nem meglepő, hogy a Tarjáni-ág kihalása után (1284 előtt) Weyteh fia Bodon és a Szalánciak örökölték javait. Minden valószínűség szerint a két említett ágnak közös őse volt Csoma személyében.

Az sem tekinthető meglepetésnek tehát, hogy a Szalánciak 1344-ben azon az alapon tiltották el a Baskiakat Saca egy részének az eladásától, hogy ők velük „in proxima linea consanguineitatis” vannak, „cognationem divisionalem” lesz közöttük, és még örököstályt sem tettek. Az sem közömbös, hogy kiket tiltottak el a vásárlástól. Az ABA nemzetség egy

másik ágához tartozó személynek, az Aszalai-Szikszai-ág sarjának a nevét olvashatjuk az okmányban (Idai Pál fiát Jánost).³

A Somosi-ághoz ugyancsak szoros szálak fűzték őket. Mint kiderül, a Somosiak őseinek nem Péter tekinthető, miként Karácsonyi Jánosnál olvassuk, hanem Kajl (Kajol), aki Csoma közeli rokona (testvére?) lehetett. A rokonok közé sorolhatjuk még azt a Mihályt, Edmyn fivérét, aki 1254-ben az említett eladott javak felére támasztott igényt.⁴ Azt mondhatjuk tehát, hogy a nemzetségnek legalább négy ágát tudjuk összekapcsolni, és közös ősré visszavezetni. A tágabb rokonságba néhány Abaúj megyében birtokos ágat sorolhatunk be (pl. Bodon-, Györkei-, Gagy-, Nádásdi-, Csirke-ágra gyanakodhatunk, talán az Amadé-ágra is).⁵

A család vagyona Abaúj megyében, az Ida völgyében és a Miszla-patak mellékén helyezkedett el. Ezen a vidéken a nemzetség különböző ágai – sokszor egymásba ékelődve – rendelkeztek földbirtokkal. A kutatás arra mutatott rá, hogy ez a táj már korán az Abák kezébe került.⁶

Ezen a vidéken a XII. század közepén az ABA nembelieknek kétféle típusú vagyona volt. Egyrészt olyan, amit már korábban megosztottak egymás között. 1247-ben Pósa György fia Péter (Tarjáni-ág) örökölt javából olyanokat foglalt le, amelyeket az utóbbi személy Mátyás szepesi prépostnak adott el. Privartus comes, kit az uralkodó az ügy kivizsgálásával bízott meg, úgy döntött, hogy nemzetségükből állítsanak tanúkat. Döntése érthető, hisz nem csak arról van szó, hogy a rokonság ismeri a legjobbban a saját viszonyait, hanem arról is, hogy az osztályok ellenére a rokonok a nemzetség birtokügyeiben érdekeltek maradtak. A nemzetségből megidézett tanúk azt állították, Pósanak valóban nincs köze a vitatott földdarabhoz.

Emellett olyan földeket találunk, amelyeket ugyan az egymással közeli rokonságban lévő nemzetségtagok megosztottak, de a rokonságon alapuló közösség fennmaradásával számolhatunk. Ilyennek tarthatjuk Felgaradnát, Zsebest és azt az idai földet (a későbbi Felida és Kisida), amit – mint szóltunk róla – az Aba nembeliek együttesen adtak el. Utóbb kiderült, hogy Zsebes már a mislyei prépostságé volt. Ezzel azok, akik eladták – annak ellenére, hogy a prépostság kegyurai voltak (Somosi-ág később is) –, mit sem törődtek. A prépost állítása szerint Zsebes felét vette, a másik felét pedig Chomoktól kapta. Utóbb György fia Péternek és fivéreinek a mislyei prépostsággal közösen birtokolt javakból kellett kárpótolniuk az egyházat, amiért cserébe a Somosi-ágnak kellett volna Zsebessel egyenértékű jószágot adnia Péternek és testvéreinek.⁷

Az öröklött vagyont a Baskiak nem gyarapították, hanem inkább fogyasztották. Pósa unokái, János és Domonkos, javaikat eleinte osztatlanul birtokolták, 1317–1319 között azonban már megosztották, bár végleges osztályra csupán 1328-ban került sor. Bas-

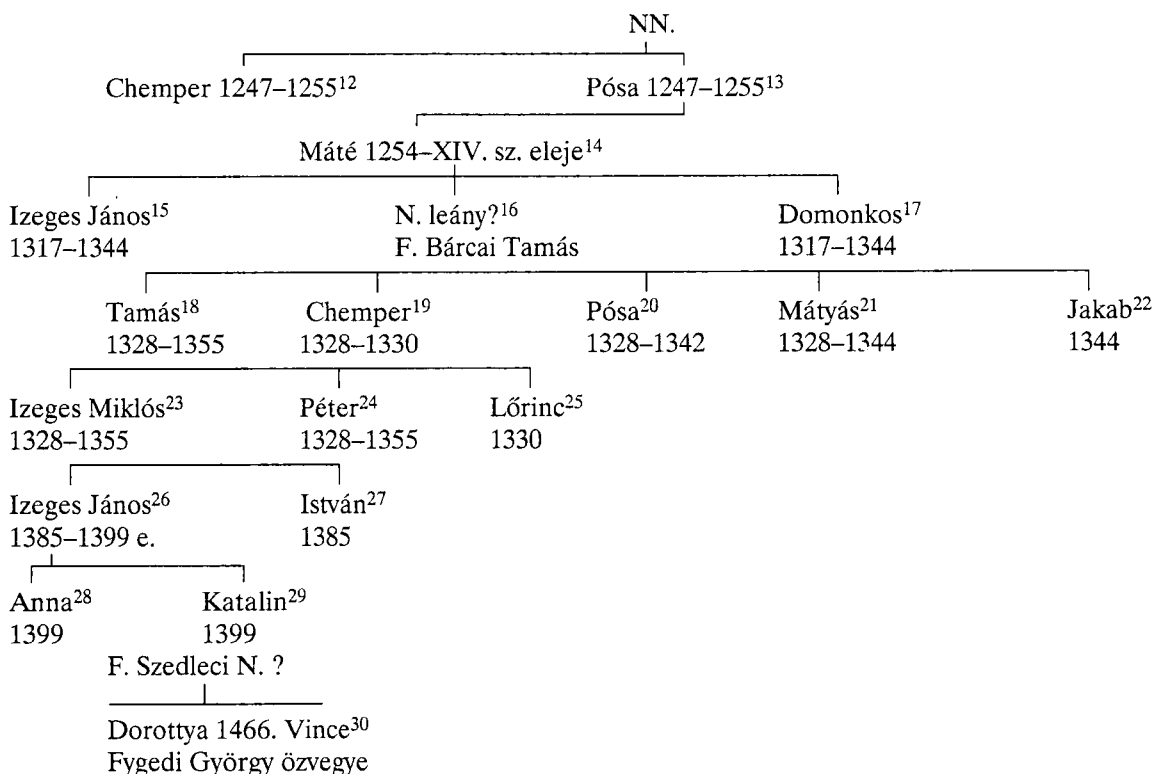
kot János kapta, míg Domonkosnak Saca jutott. A Miszlóka melletti erdőt közös használatban hagyták.⁸

A csekély birtokok szerény életformára adtak lehetőséget. 1317-ben Tőkésújfalú felét, utóbb a teljes falut bocsájtották áruba. 1319-ben Saca felét vásárolta meg tőlük a Tekele nemzetség. 1344-ben a felét, a patronátus jogával együtt adták zálogba Bertóti Egyednek (Szalánci-ág). 1355-ben pedig Kelecsénynyel együtt Idoi Jánosé lett. Ezzel a település végleg elveszett a család számára. Bask egynegyedét ugyancsak elvesztették.⁹ A veszteségeket a szerzemények kevésbé ellensúlyozták. Az 1330-as években egy ideig Semse részbirtokosainak mondhatták magukat. Később a hilyői birtokhányad is jól jött nekik, hisz Bask egynegyedét kapták érte vissza.¹⁰

Anyagi helyzetük javulását remélhették attól, ha a lakatlan tájat benépesítik. Nem mondhatjuk őket szerencsésekknek (rokonaik ezen a téren sikeresebbeknek bizonyultak). Tőkésújfalú 1317-re elnéptelenedett (pedig templomos hely volt). A Saca melletti Kelecsény 1355-ben hasonlóképpen néptelen volt.¹¹

Genealógiai táblázat

(a jegyzetekben csak a legszükségesebb adatokat közöljük)

Az ág a XIV. század végén halt ki. 1399-ben az uralkodó Izeges János két leányát fiúsította. 1426-ban azonban Zsigmond pozsonyi ispánjainak, Rozgonyi Györgynek és Istvánnak a pozsonyi alvárnagyát, Móróci Tamást azzal jutalmazta, hogy neki és általa rokonainak (Zemplén megyei nemesek: Homonnai, Varannói, Szedlicsei, Klacsáni, Benkóci családok)

ajándékozta Baskot. Utóbb a források már ezt a kiterjedt rokoni közösséget is nevezték Baskinak. Ugyanakkor az eredeti Baskiak leányága sem tűnt el innen (1466-ban vette meg 40 arany forintért hányadukat Kassa).³¹

Draskóczy István

JEGYZETEK

¹ Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Bp., 1900. Reprint: Bp., 1995. (továbbiakban: Karácsonyi i. m.) 16–85.; Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. Bp., 1987. (3. kiad.) (továbbiakban: Györffy i. m.) 67–68.

² Magyar Országos Levéltár. Mohács előtti gyűjtemény. (továbbiakban: DL.) 40606, 83406.; Magyar Országos Levéltár. Diplomatikai Fényképgyűjtemény. (továbbiakban: DF.) 272806.; Regeszta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Ad edendum praeparavit Vincent Sedlák. I–II. Bratislavae, 1980–1987. (továbbiakban: Sedlák i. m.) I. 86. sz.

³ DF. 272806, 272807, 272815, 272825, 272833, DL. 40606, 40954, 87435.; Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke I–II/1. (Szerk.: Szentpétery Imre.) Bp., 1923–1943., II/2–4. (Szerk.: Szentpétery Imre, Borsa Iván.) Bp., 1961–1987. (továbbiakban: Krit.jegyz.) II/2–3. 3288. sz.; Györffy i. m. I. 72.; Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Studio et opera Georgii Fejér. I–XI. Budae, 1829–1844. (továbbiakban: Fejér i. m.) IX/1. 243–244 (1344-ben Baski Domonkos fiait állítják, Beróti Mihály fiának – Szalánci-ág – Saca „iure divisionis” jár, noha osztályt még nem tettek).; V.ö.: Karácsonyi i. m. 83–84.

⁴ DL. 40606, DF. 272806, 272825. Petrin még a XIV. században is birtokoltak részeket a Somosiak. DF. 272819. Az Abaúj megyei Szinyén, ahol a Tarjáni-ágnak is volt része, a XIII. század végén a Szalánci- és a Somosi-ágot találjuk (Györffy i. m. 149.) Mihályt – jobb híján – kérdőjelesen azonosnak tekinthetjük a Szalánci-ág ilyen nevű tagjával. Reá ugyan csak a század végétől maradtak fenn adatok, de esetleg már a XIII. század közepén is élt. Még felvethető a Somosi-ághoz tartozó Mihály (1280–1297), mislei prépost személye is (Karácsonyi i. m. 30–31.).

⁵ Fejér i. m. IX/3. 450–452, IX/6. 205–221, X/4. 575., X/5. 74–76.; Anjoukori okmánytár. (Szerk.: Nagy Imre, Tasnádi Nagy Gyula.) I–VII. Bp., 1878–1920. (továbbiakban: Anjou.) III. 507., DL. 13243, 41432, 41633, DF. 269551.; Karácsonyi i. m. 55–58.; Daróczi Zoltán: Újabb nemzetségtörténeti adatok. *Tunul*, 1924. 35.

⁶ Arra, hogy ez a táj nemzetségi birtokok közé számítható, s mennyire ragaszkodtak hozzá az Aba nembeliek: DF. 272825.; Györffy i. m. 42–43, 63.; Draskóczy István: Adatok az Ida-völgye és a Mátraalja középkori település- és agrártörténetéhez. *Agrártörténeti Szemle* 1977. (továbbiakban: Draskóczy i. m.) 356 skk. A Kasától nyugatra fekvő táj XIII–XV. századi történetére több ismeretlen korai dokumentumot tartalmaz a szepesi káptalan magán levéltárának az a része (2. rész. 9–4–1. és 9–4–2.), amit 1976-ban Kovács Béla tárt fel Lőcsén. A kiegészítő felvételekkel együtt 1977 végétől vált kutathatóvá a Magyar Országos Levéltár mikrofilmtárában (lelőhelyük: C 1359, C1360 s C 1411. tekercsek; fényképen: DF. 272806–272902. Az információt Kántor Éva levéltárosnak köszönjük). Ezeket az okleveleket akkor még mi sem ismerhet-

tük meg. Figyelemre méltó, hogy a vidék településtörténetének szlovák monográfusa nem hasznosította őket. *Varsík, Bronislav: Osídlenie Kosickej kotliny. I–III. Bratislava.* (továbbiakban: Varsík i. m.) 1964–1977.

⁷ DL. 40606., DF. 272806, 272807, 272825, 272833, 272834.; Karácsonyi i. m. (1. jegyzet) 51. Birtoklásra v.ö.: *Bolla Ilona: A jogilag egységes jobbágyágról Magyarországon.* Sajtó alá rendezte: *Ladányi Erzsébet.* Bp., 1998. 69–77.

⁸ Sedlák i. m. II. 284. sz.; Anjou-kori oklevéltár. (Szerk.: Kristó Gyula) (továbbiakban: Anjou-oklt.) Budapest–Szeged, 1996. IV. 434. sz.; DF. 269517. 1317 és 1319 közötti megosztásra: 1319-ban Saca Jánosé. (Sedlák i. m. II. 495.sz.)

⁹ Sedlák i. m. II. 284, 495.sz.; A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára. (Szerk.: Nagy Gyula.) I–II. Bp., 1887–1889. (továbbiakban: Sztáray) I. 63–65.; DL. 40957, 83236, 96346.; Fejér i. m. IX/1.243., DF. 268369, 268404, 268443, 268554, 269523, 283777.

¹⁰ Anjou II. 515.; DF. 269523.

¹¹ DL. 96346.; Györffy i. m. 152. Saca tágasságát mutatja, hogy területén négy falutelepülés keletkezett. A Baski-ág részén feküdt Saca és Kelecsény, míg a Tekele-nembeliek hányadán Buzinkát és Gergelyfalvát (Gergelyidája) leljük fel. (Varsík i. m. II. 58, Draskóczy i. m. 356 skk.). A hatalmas tökécsújfalui határban az 1370-es években három helységet találunk: Miszlóka (a hajdani Németújfalú, 20 telek, új templom), Felsőtökés (32 telek, fatemplom), Alsótökés (14 telek, kötemplom); DF. 269551.

¹² DL. 40606.; DF. 269551, 272806.

¹³ vö. 14. jegyzet.

¹⁴ DL. 84191, 84224, DF. 272806.

¹⁵ DF. 269070.; DL. 84770, 40954.

¹⁶ DL. 83406.; 83439.

¹⁷ V.ö.: 16. jegyzet.

¹⁸ DF. 269517.; DL.96346.

¹⁹ DF. 269517.; Sztáray I. 63–65.

²⁰ DF. 269517.; DL. 83236.

²¹ DF. 269517.; Fejér IX/1. 243–244.; DL. 40957.

²² Fejér i. m. IX/1. 243–244.; DL. 40957.

²³ DF. 269517, 269545, DL. 96346.

²⁴ V.ö.: 24. jegyzet.

²⁵ Sztáray I. 63–65.

²⁶ DF. 269523, 269519, DL. 97797.

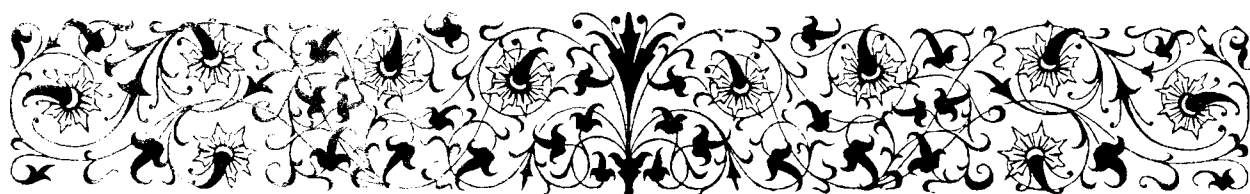
²⁷ DL. 97797.

²⁸ DF. 269518, 269519.

²⁹ V.ö.: 29. jegyzet; DF. 269527. (Szedlec Abaúj megyében található. Csánki i.m. – 12. jegyzet – 218.)

³⁰ DF. 269527.

³¹ DF. 269519.; az új Baskiakra: DF. 269520, 269523, 269547. A Baski leányágra: DF. 269527. V.ö.: *Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában.* I. Bp., 1890. 330. skk.

BARÁTI HATÁRVITÁK A XV. SZÁZADBAN

A Sokorói-dombság északnyugati végénél elterülő, 1969 óta Győrújbarátnak nevezett település Árpád kori lakói részben királyi szőlőművelők, udvarnokok voltak, részben pedig nemesek birtokolták a területet. Ez az elkülönülés a hely nevében is megmutatkozik: a királyi szolgáltató népek földjeit Nagybarátnak, a baráti nemesek, illetve a később ott területet szerző Héderváriak által birtokolt részt pedig Kisbarátnak nevezték.¹ A királyi uradalmak eladományozása miatt a korábban az udvarnokok által lakott (Nagy)Barátiban is új birtokok jelentek meg: ezek közül dolgozatomban kettő jut fontosabb szerephez.

A győri káptalan a birtokában levő Petlend² és egy Kákástó nevű hely felől terjeszkedve tűnt fel Barátiban a 13. század közepén. Henrik nádor, pozsonyi ispán színe előtt a baráti udvarnokokat Miklós dékán és a győri káptalan vonta perbe egy Barátiban levő föld miatt; végül fogott bírák döntése alapján az udvarnokok egy, az egyik részén (*in una parte*) határjelleggel elválasztott földet adtak át a káptalannak a nádor 1261-es oklevelében leírt határok között.³

Ennél valamivel nagyobb lehetett az a Gesztes várától elcsatolt baráti birtokrész, amelyet Zsigmond 1387-ben adományozott Kanizsai Istvánnak és testvéreinek,⁴ akik azt, mint szerzett birtokot, királyi engedéllyel 1399-ben adták tovább az őseik által alapított csornai premontrei monostornak.⁵ Ezt az adományt aztán, mivel korábbi oklevelüket Osl fia Gergely a monostor más kincseivel együtt elrabolta, 1404-ben megismételték.⁶

Az ezúton birtokszomszédságba került két egyházi testület között hamarosan határproblémák merültek föl. Rozgonyi Simon országbíró már 1411 áprilisában a pannonhalmi konvent hiteleshelyének segítségét kérte: a megkeresőlevél szerint a győri káptalan pert indított Antal csornai prépost és konventje ellen,

mert az ellentmondott a káptalan Barátiban levő birtokrésze határjárásának; a konvent azonban háromszori idézésre sem jelent meg. Végül 1411. Bőjtközép nyolcadán a felperes Henrik nádor 1261. évi oklevelét mutatta be, az alperes pedig – bár oklevelet nem tudott felmutatni – azzal indokolta ellentmondását, hogy a káptalan az ő nagybaráti birtokából jókora részt el akart csatolni; hangsúlyozta azonban, hogy Henrik nádor oklevele a felperes földjét az ő nagybaráti birtokától határozottan elkülöníti. Az országbíró ezért kérte a hiteleshelyet, hogy miután Szent Iván nyolcadán bejárja a felperes birtokrészét először Henrik nádor oklevelét követve, a káptalan útmutatása szerint, majd pedig Nagybaráti birtokot az alperes kijelölése szerint, tegyen az ügyről jelentést.⁷

A perfolym innét kezdve természetesen egyre csak dagadt. Többszörös halasztások, a Henrik nádor oklevelében foglaltak jogosságának kétségbevonása, egymást váltogató országbírók, sikertelen kísérletek a határjárásra, valamint kölcsönös hatalmaskodások és a jogos tulajdonnak tartott birtokrész egyoldalú, önkényes elfoglalásai színesítették időnként a hosszúra nyújtott pert. Valójában azonban csak akkor kezdett igazán átláthatatlanná válni az ügy, amikor 1416 nyarán a baráti birtokból kihasított Szútor nevű földdarabon élő nemesektől birtokjogainak és -határainak védelmezéséhez a csornai konvent a nemesek földjének határaitól szóló oklevél másolatát kérte.⁸ Ezután derült ki, hogy Szútor határaival sincs minden rendben, és Kont Miklós nádor 1420-ban, a szútori nemesek birtokbaiktatásánál előkerülő oklevelének tartalmát sem fogadta el a csornai konvent valóságként.⁹

Az 1420-as évek második felében már néhány előremutató intézkedés is történt: határjárásokra került sor a három birtokrész között. Ezek közül talán az a

legérdekesebb, melyet Pálóczi Mátyus országbíró ítéletlevele alapján, a pannonhalmi konvent tanúsága mellett 1426. október 20-án hajtottak végre, amikor mindhárom érintett peres fél jelenlétében járták be a vitás határokat. Ezen alkalommal először Szútor birtokát határolták el Konth Miklós nádor oklevele alapján az ott élő nemesek útmutatása szerint, majd pedig ugyanazon birtoknak a győri káptalan területével közös határszakaszát járták be szintén a nádor oklevelére támaszkodva, de ezúttal a káptalan ügyvédjeinek értelmezése alapján. Ezt követte a győri káptalan Baráti nevű birtokának bejárása Henrik nádor oklevele alapján a káptalan útmutatása szerint, majd végül a csornai konvent Nagybaráti nevű birtokát határolták el Henrik nádor oklevelének tartalmát mellőzve, kizárólag a prépost útmutatásai szerint. Ezen alkalommal, akárcsak a korábbiakban, a felek több esetben is ellentmondtak egymásnak, lassanként azonban (még néhány „kötelező” ellentmondás és tiltakozás után) az országbírónak sikerült ítéletet hirdetni az ügyben. A per ezzel lezárult, és egy 1431-ben kelt oklevél¹⁰ már arról tudósít, hogy a csornai prépost a monostorának öt ekényi földjére való jogtalan kereset benyújtása miatt elmarasztalt győri káptalant a jóvátétel fizetésének elmulasztása miatt a nádor elé idéztette.

A szövegnek az eredetivel történt többszöri összehasonlása után nyilvánvalóvá vált, hogy az néhány helyen nehezen áttekinthető, kiegészítésre szorul. A betű-, esetleg szókiegészéseket (<) zárójelek között igyekeztem pótolni, míg a felesleges betűket, szavakat {} zárójellel rekesztettem ki a szövegből. A tévesztéseket, helytelen részeket, illetve utólagos törléseket a főszerzőben javított formában adtam meg és csak a lábjegyzetben közöltem az eredeti változatot.

1426. október 25.

DL 11862 (Eccl. 36. 10.). Papír, hátán a hiteleshely 13. századi, Szent Márton ülő alakját mutató tipáriumával készített zárópecsét nyoma. Újkori másolatai a Csornai konv. mlt. 15. II. 24. és 64. V. 2. alatt (DF 264979 és 264981).

Serenissimo principi, domino Sigismundo, Dei gracia Romanorum regi semper augusto ac Hungarie, Bohemie, Dalmacie, Croacie etc. regi, domino ipsorum metuendo conventus ecclesie Sancti Martini Sacrimontis Panonie oracionum suffragia devotarum.

Vestra noverit serenitas, quod cum nos honore, quo decuit, receptis litteris viri magnifici, comitis Mathius de Paloch, iudi(c)i)s curie vestre adiudicatoriis modum et formam sue iudicarie deliberacionis in se denotantibus pro partibus Thome et Petri Nemes de Zuthor ab una, necnon honorabilis capituli ecclesie Iauriensis a secunda, item domini Anthonii prepositi et conventus ecclesie de Chorna ac magistri Stephani de Kanysa a tercia <parte> nobis amicabilem directis, iuxta earundem continenciam una cum magistro Paulo de Tapaz, curie vestre notario, homine vestro per ipsum comitem Mathius ad id specialiter transmissos nostros homines, videlicet discretum virum, dominum Petrum, plebanum de Alsouk, capellanum nostrum pro parte dicti Thome de Zwtor, ac magistrum Paulum, presbiterum, notarium nostrum pro parte prelibati capituli Iauriensis, item magistrum Iohannem, scriptorem ecclesie nostre predicte pro partibus pretactorum domini prepositi et conventus de Chorna, necnon magistri Stephani de Kanysa ad ea, que in dictis litteris ipsius comitis Mathius adiudicatoriis continentur, fideliter peragenda nostris pro testimoniis duxissemus destinandos.

Qui demum exinde ad nos reversi nobis uniformiter retulerunt, quod ipsi vigesimo secundo die festi Beati Mychaelis archangeli proxime preteriti¹¹ ad facies dicte possessionis Zwtor, alio nomine Barath ipsius Thome et Petri, necnon porcionis capitularis similiter Barathy appellate, et possessionis Nagbarathy ipsorum prepositi, conventus et Stephani vicinis et commetaneis earundem universis inibi {convocatis} legitime convocatis et prefato Thoma de Zwthor personaliter, ipsumque Petrum fratrem suum medio tempore ab luce decessum fore referente, item honorabilibus viris, dominis Thoma cantore, Ladislao archidiacono katedrali et Thoma decano, canonicis dicte ecclesie Iauriensis pro predicto capitulo Iauriensi cum procuratoriis litteris eiusdem, necnon prelibato domino Anthonio preposito pro se personaliter, pro dicto vero suo conventu, et Benedicto litterato pro prefato magistro Stephano cum procuratoriis litteris dicti conventus adherentibus, presentibus accedendo, primo prelibatam possessionem Zwthor alio nomine Barathy, iuxta demonstrationem prefati Thome, secundum tenorem privilegii domini Nicolai Konth palatini metali(s), per ipsum Thomam inibi specietenus exhibiti taliter reambulassent, quod primo incepissent a parte orientali penes quandam viam de Nogeck ad civitatem Iauriensem ducentem, iuxta fossatum antiquum vinee Zombath

dicte super duas novas metas, ex parte quarum a parte orientali terras Cruciferorum iidem Thomas et procurator capitularis fore recitassent, penes quas signum fecissent; deinde per eandem viam versus meridiem in modico spacio eundo venissent ad duas metas novas, noviter erectas, penes quas signum fecissent; exhinc declinando versus occidentem per magnum spacium ante portam curie eiusdem Thome procedendo attigissent quandam viam, et per eandem plagam ad eandem, venissent ad distinctionem duarum viarum, et in distinctione earundem, in medio ipsarum, unam novam metam terream reperissent, aliam antiquam penes eandem alias fuisse considerassent, iuxta quam signum fecissent; prelibatique procuratores capitulares huic reambulacioni et metarum demonstracioni a prima incepcionem earundem non contradixissent, sed easdem iuxta tenorem dicti metalis privilegii annotati Konth palatini erectas fuisse affirmassent¹²; abinde in eadem via versus septemtrionem per longum spacium eundo in medio cuiusdam antique vinee iam ad rubos et dumos devenite, eandem vineam condam Petri filii Romander, iuxta tenorem metalis privilegii annotati Konth palatini existere dixisset et ibi unam antiquam metam reperissent, penes quam signum fecissent, ubi prelibati procuratores capitulares contradicendo asseruissent, quod ibi nunquam vinea prefati Petri Romander fuisset, sed rubus et dumus existeret; ex hinc declinando versus orientem, intrando quandam vineam in terra Bozyas, quam scilicet vineam alias idem Thomas vineam Thome filii Iacobi iuxta tenorem dicti metalis privilegii fuisse dixisse{n}t, ubi unam novam metam pridem erectam reperissent et ibi signum fecissent, prefatique procuratores capitulares eandem vineam non dicti Thome filii Iacobi, sed alterius extitisse contradicendo retulissent; ulterius versus eandem plagam orientalem ultra vineas Meger¹³ venissent ad quandam viam ad Barath de Nywl ducentem, et in fine cuiusdam antiqui fossati, quod scilicet fossatum ipse Thomas de Zwthor Kewkenusarok nominasset, duas novas metas reperissent, penes quas signum fecissent, ibique prefatus Thomas suam reambulacionem et metarum demonstracionem iuxta tenorem metalis privilegii annotati Nicolai Konth palatini finivisset; memorati vero procuratores capitulares contradicendo asseruissent, quod ipse Thomas a dicta meta antiqua inter dumos et rubos usque finales metas non secundum tenorem litterarum dicti Konth palatini, sed obmisso tenore earundem processisset, ipsi autem dictam vineam prelibati

Petri Romander secundum tenorem dicti metalis privilegii meliori modo ostendere prompti essent et parati.

Demum autem iuxta demonstracionem eorundem procuratorum capitularium taliter reambulassent, quod incepissent in medio cuiusdam nove vinee ad parvum iactum unius lapidis ex parte meridiei circa dictam antiquam metam inter dumos et rubos repertam, ubi nullam metam ostendissent; abinde declinando versus orientem inter vineas eundo venissent ad unum locum turcularem, ubi tempore vindemii uve coll(ig)untur,¹⁴ inter tres vineas quandam tumositatem terre spinose pro meta in medio vinee dicti Thome filii Iacobi ostendissent, que ipsis meta non apparuisset; abinde versus eandem orientalem plagam inter easdem vineas procedendo venissent ad dictam viam ad prescriptam Barath ducente(m), a predictis duabus metis finalibus quasi ad iactum unius lapidis ex parte meridiei (et) secundum tenorem dicti metalis privilegii in fine fossati Kekenusaruk duas metas et dictum fossatum fuisse dixissent, ubi ipsis vestro et nostro hominibus non mete sed novum fossatum vinearum apparuisset¹⁵ et ibi terminassent; prenomatus Thomas de Zwthor contradicendo recitasset, quod iidem procuratores capitulares ipsam reambulacionem in propria sua terra obmisso dicto tenore dicti metalis privilegii annotati Konth palatini facerent.

Demum vero prescriptam porcionem capitularem iuxta demonstracionem procuratorum predictorum, secundum tenorem privilegii condam domini Henrici palatini metalis(s), per ipsos procuratores capitulares inibi specietenus producti hoc modo reambulassent, quod primo incepissent a parte orientali penes dictam terram Cruciferorum super prescriptis metis, per ipsum Thomam primo ostensis, ubi signum fecissent; abinde versus occidentem in bono spacio procedendo venissent ad unum locum, quem dicti procuratores capitulares iuxta tenorem privilegii dicti Henrici palatini Ffyrrestelekara nominassent, et ibi signum fecissent, prefatus vero Thomas consimiliter contradixisset; abhinc versus eandem occidentalem plagam per bonum spacium eundo venissent ad dictam viam ad dictam Barath ducentem, ad locum scilicet, ubi prefati procuratores capitulares (duas metas) in fine fossati Kekenusarok fore retulissent, et ibi signum fecissent; ulterius per primum eorum processum, secundum tenorem dicti metalis privilegii preacti Nicolai Konth palatini (per) dictos procuratores capitulares factum procedendo venissent ad predic-

tam viam de distincione duarum viarum versus septemtrionem venientem, prelibatus vero Thomas contradicendo asseruisset, quod iidem procuratores capitulares suas metas iuxta tenorem dicti Konth palatini transcendissent; ulterius cum ipso Thoma reambulacionem relinquendo, deinde ascendisset ad verticem cuiusdam magni montis, quem scilicet verticem iidem procuratores capitulares iuxta tenorem dictarum litterarum eorum metalium Cherked appellassent, ubi sub quadam magna arbore ilicis signum fecissent, ubi prefati dominus prepositus et procurator dicti magistri Stephani ipsum verticem montis non Cherked, sed Hurkws nominassent, et eundem in terra dicte possessionis Nagbarath existere allegassent; abinde versus septemtrionem descendendo, in magno spacio eundo venissent ad quandam magnam vallem, ubi in fine unius iugeris terre, in descensu signum fecissent; ex hinc declinando versus orientem longe procedendo venissent retro ortos predicte possessionis Nagbarath ex parte meridiei habitos, ubi terram fimatam fore iidem vester et nostri homines considerassent, memorati procuratores capitulares¹⁶ locum Barathytelek, ubi alias secundum privilegium dicti Henrici palatini villa Barath residebat esse dixissent, ubi signum fecissent; abinde versus eandem plagam per longum spacium procedendo venissent ad quandam locum paludosum, quem procuratores capitulares secundum prescriptum privilegium dicti Henrici palatini Cacastow nominassent, dictique prepositus et procurator ipsius magistri Stephani ipsum locum non Ca(ca)stow, sed Agyagus nominari asseruissent; deinde versus eandem plagam non longe eundo venissent ad viam de dicta Nogeck ad civitatem predictam ducentem, ubi penes eandem viam ex parte orientis iidem procuratores capitulares alias villam Pethlend fuisse dixissent, prefatique prepositus et procurator dicti magistri Stephani usque hunc locum ubique contradicendo ipsam reambulacionem {per} procuratores dicti capituli in terra dicte possessionis Nogbarath fecisse asseruissent; ex hinc declinando versus meridiem in bono spacio venissent ad prescriptam terram Cruciferorum et ibi terminassent, ubi nullus contradictor apparuisset.

Postremoque prescriptam possessionem Nogbarath dictorum prepositi, conventus et magistri Stephani, non secundum tenorem dicti metalis privilegii dicti domini Henrici palatini, sed obmisso eiusdem¹⁷ tenore, iuxta demonstracionem eorundem domini prepositi et procuratoris hoc modo reambulassent, quod primo incepissent penes dictam viam, ubi ipse

Thomas secundam metam suam predicte possessionis sue Zwthor super predictis duabus metis, penes quas ex parte orientis villam Cruciferorum fuisse dixisset, et ibi nullus locus predii, sive ville apparuisset, iuxta quas signum fecissent; abinde versus occidentem in transitu sew processu ipsius Thome in demonstracione metarum sue possessionis Zwthor facto in bono spacio eundo venissent {ad} antedictam portam dicti Thome ex parte meridiei habitam, totam possessionem Zwthor includendo et ibi antedictam portam quendam locum Ffyrresurokara ostendissent, ubi signum fecissent; abhinc versus occidentem transeundo venissent ad predictam distincionem dictarum duarum viarum, ubi in medio earundem una meta noviter erecta extitisset, quam scilicet distincionem iidem prepositus et procurator verticem Chorked nominassent, tamen ibi nulla vertex montis extitisset; abinde per prescriptam viam versus septemtrionem longe, usque dictam antiquam metam in vinea dicti Petri Romander habitam proficiscendo, declinando versus orientem venissent ad dictum locum Bozyas, ubi alias iidem prepositus et procurator Barathtelek fuisse dixissent, quem scilicet locum¹⁸ quasi quarta parte unius miliaris iidem vester et nostri homines a dicta possessione Nagbarath distare considerassent, et ibi signum fecissent; exinde versus orientem procedendo attigissent prescriptas duas metas in fine iam fati fossati Kekensaruk positas; ulterius plagam ad eandem {eundo} ibique porcionem capitularem similiter ad dictam possessionem Zwthor includendo, in bono spacio procedendo venissent ad quandam locum pratosum, ubi iidem prepositus et procurator Cacastow fuisse dixissent, que eis non apparuisset, et ibi signum fecissent; exinde versus eandem dictam plagam orientalem procedendo venissent ad prescriptas duas metas, ubi prius ipse Thomas¹⁹ suam inceperat reambulacionem et ubi eciam iidem procuratores capitulares ac ipse Thomas terram Cruciferorum fuisse dixissent, et ibi villam Pethlend iidem prepositus et procurator fuisse asseruissent, ubi signum fecissent; abhinc ulterius versus dictam plagam meridiei eundo venissent ad prescriptas duas metas, per ipsum Thomam secundum tenorem dicti metalis privilegii annotati Konth palatini in secunda, et per ipsos prepositum et procuratorem dicti magistri Stephani in prima reambulacionibus ostensas {pervenissent} et ibi terminassent; ibi signum fecissent. Et huic reambulacioni et metarum demonstracioni dictorum domini prepositi et procuratoris dicti magistri Stephani, tam

iidem Thomas, quam annotati procuratores capitulares contradixissent, ipsam reambulacionem non secundum tenorem dicti metalis privilegii annotati domini Henrici palatini, sed obmisso tenore eiusdem fecisse asseruissent.

Et licet prefatus procurator dicti capituli in persona eiusdem, in presencia dicti comitis Mathius astando dictas metas per ipsum Thomam in pridierna sua reambulacione erectas (se) minime transcendisse asseruerit, tamen {quia prout} iidem vester et nostri homines secundum tenorem dicti metalis privilegii annotati Konth palatini ab illo loco, ubi dictam antiquam metam in medio vinee annotati Petri Romader (reperissent), usque finalem earundem in fine dicti fossati Kekenusarok penes dictam viam (existentem), metas per ipsum Thomam positas ipsos procuratores capitulares²⁰ in earum reambulacione et metarum demonstracione in decem iugeris terrarum vineas habencium transcendisse aspexissent. Et his habitis, nam eedem partes in huiusmodi earum reambulacionibus et metarum demonstracionibus discordassent et sibi invicem contradixissent, ideo terram contenciosam inter ipsum Thomam et annotatum capitulum in transgressione metarum ipsius Thome habitam ad decem iugera regalis mesure, alias autem terras litigiosas inter demonstraciones et reambulaciones dictorum procuratorum capitularium per ipsos a parte dicte possessionis Nagbarath factas litigiosas ad quinque aratra regalia, possessionem vero Zwthor et porcionem capitularem per prefatos dominum prepositum et procuratorem dicti magistri Stephani inclusas ad duo aratra regalis mesure una cum aliis probis viris estimassent; in dominioque dictarum terrarum litigiosarum per procuratores

capitulares a parte dicte possessionis Nagbarath demonstratarum in triginta iugeribus terrarum ex parte dicte possessionis Nagbarath ipsum capitulum, in aliis vero terris per ipsos procuratores capitulares inclusis ipsos dominum prepositum et suum conventum ac ipsum Stephanum existere, in dominio vero dicte possessionis Zwthor ipsum Thomam per ipsos dominum prepositum et procuratorem dicti magistri Stephani ad dictam Nagbarath²¹ incluse²² reperissent; verius eiam et reccius ipsum capitulum Iauriense secundum tenorem dicti domini Henrici palatini metalis privilegii, quam ipsos dominum prepositum et procuratorem dicti magistri Stephani processisse considerassent. Horum siquidem seriem ad octavas predicti festi Beati Michaelis archangeli legitime perdurandas eidem vestre maiestati duximus rescribendam. Datum sexto die diei possessionarie reambulacionis, metarum demonstracionis, consignacionis, statucionis, estimacionis et revisionis premissarum, anno Domini millesimo quadringentesimo XXVIto.

Hátlapi címzés: Domino regi. Pro religioso viro domino Anthonio preposito monasterii de Chorna et aliis introscriptis contra honorabile capitulum ecclesie Iauriensis et alios introscriptos super quadam possessionaria reambulacione, metarum demonstracione, consignacione, statucione, estimacione et revisione per vestrum et nostros homines vigesimo secundo die festi Beati Mychaelis archangeli modo introscripto factis et ad octavas eiusdem festi legitime perdurandas rescripcionales.

Dreska Gábor

JEGYZETEK

¹ Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. II. Bp., 1987. 581–582.

² U. o. 618.

³ Hazai oklevéltár 1234–1536. Bp., 1879. (Szerk.: Nagy Imre, Deák Farkas, Nagy Gyula.) (33) 40. Rozgonyi Simon országbíró 1411. évi átiratából: Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai gyűjtemény (továbbiakban: DL) 521.

⁴ Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Studio et opera Georgii Fejér. I–XI. Budae 1829–1844. (továbbiakban: CD) X. 1. (183) 333–336.; Zsigmondkori oklevéltár. I–II/2. (Összeállította: Mályusz Elemér) Bp., 1951–1958. III–V. Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerkesztette Borsa Iván. Bp.,

1993–1997. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 1, 3, 4, 22, 25, 27.) (továbbiakban: Zs.O.) I. 173.

⁵ Zs.O. I. 5983.

⁶ CD X. 4. (158) 340–342.; Zs.O. II. 2928.

⁷ Zs.O. III. 372.

⁸ Zs.O. V. 2153.

⁹ Csornai konv. mlt. 40. III. 4/4. (MOL Diplomatikai fényképgyűjtemény – továbbiakban: DF – 264943); Kont Miklós oklevelének tartalmi átírása: DL 11290.

¹⁰ Csornai konv. mlt. 39. III. 41. (DF 265006).

¹¹ 1426. október 20.

¹² az eredetiben: afirmassent

¹³ az eredetiben: Megee

¹⁴ Lexicon Latinitatis Medii Aevi Hungariae. I–V. Bp., 1987–1999. II. 182. l. 20^a

¹⁵ *az eredetiben:* apparuissent

¹⁶ Innét a hátoldalon folytatódik a szöveg.

¹⁷ *az eredetiben:* eodem

¹⁸ *az eredetiben:* qui scilicet locus

¹⁹ *utána kihúзва:* terram Cruciferorum

²⁰ *az eredetiben:* ipse procurator capitularis

²¹ *az eredetiben:* Zwthor

²² *az eredetiben:* inclusarum

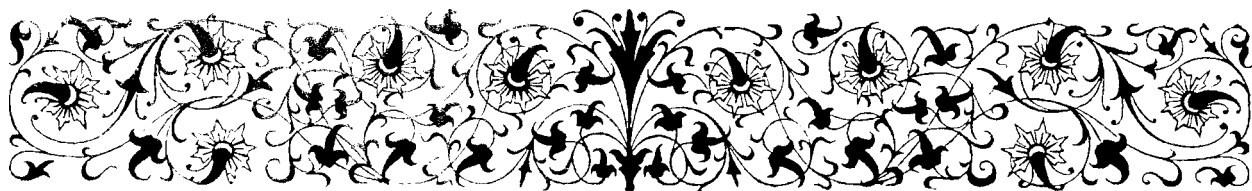
ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

A Turul előfizetési díja 2000,- Ft+ÁFA, azaz 1120,- Ft, amelyhez eddigi előfizetőink részére csekket küldünk. Az új előfizetők a Szerkesztőség címén rendelhetik meg a folyóiratot.

Külföldi előfizetőink részére a tengeren túlra (légiposta-költséggel) 30 USA \$, Európában 30 DM vagy 25 svájci frank. Az előfizetés történhet „Magyar Országos Levéltár – Turul” címzésű money-orderrel vagy – külföldi előfizetés esetén is – a Postabank és Takarékpénztár Rt.

11991102-02103006-00070010

számú bankszámlára.

AZ ELSŐ NEMESÍTŐ OKLEVELÜNKRŐL...

Szent István oklevelét mutatták be a novai nemesek: Lóránt fia Bekus és Mihály fia Demeter 1364. december 21-én a székesfehérvári keresztes konventben, és a hiteleshelytől azt kérték, adjon hiteles másolatot, átírást róla. A konvent annak rendje-módja szerint elkészítette a hiteles átírást, s azt körítő szövegében leírta, mi célból készült az írás.¹

A bemutatott, 1029-ben kelt oklevélben az áll, hogy István király Deke nevű famulusát nemességgel ruházza fel, állandó szolgálatra rendeli a királyi udvarba és a (Vindornya)szőlős falu felső részén lévő udvarnoki birtokrészt, továbbá azt a kiváltságot adományozza neki, hogy csak a király ítélezhet felette.

Maga az átírólevél hártýára íródott, és ma is jól láthatók a megpecsételésre utaló bevágások, azaz a hártýára bemetszett nyílások, melyekbe fűzték a zsinórt, a rajta függő pecséttel.²

Restaurálás következtében azonban végleg eltűntek azok a jelek, melyek arra utaltak, hogy valóban befűzték a pecséttartó zsinórt, azaz tényleg megpecsételték az oklevelet. Feltételezhetően igen. Ezt mutatja az évtizedekkel korábban készült felvétel, amelyen még láthatóak a pecsétzsinór maradványai.

Maga az oklevél azon ritkaságok közé tartozik, melyek ebből az időből a székesfehérvári keresztes konvent kiadványai közül megmaradtak. Ebből az évből ugyanis mindössze hat oklevél maradt ránk. De a környező években sem volt jellemezhető a hiteleshely élete oklevél-dömpinggel. Az előtte való évből mindössze négy maradt meg, s a rákövetkező 1365-ből is csak hat oklevél tanúsítja a hiteleshelyi működés folyamatosságát. A korábbi évekből sem maradt túl sok ránk. 1362-ből pl. 12, 1366-ból mindössze tíz.³

Így azután nem könnyű összehasonlító anyagot találni, vajon a konvent Szent István oklevelét átíró kiadványa mennyiben felel meg a többi oklevél adta

formának, azaz az átírás hiteles kiadványa-e a konventnek.

A konvent korabeli okleveleinek írását tekintve persze találunk az átírólevél írásától eltérő és ahhoz nagyon hasonlót is. 1358–1359-ben egészen más kézre valló oklevelek lehettek fel a konvent kiadványai között,⁴ 1361-től kezdve azonban megjelenik ugyanaz a kéz, amelyik Szent István oklevelének szövegét is átírta.⁵ Különösen jellegzetesek az írások egyes „a” és „e” betűi. Ez a kéz írja azután 1363-ban és még 1366-ban is az okleveleket.⁶

Levonva az eddigiekből a tanulságot, meg kell alapítanunk, nem sok lehetőségünk van arra, hogy legalább az átírólevél hitelességének kérdésében biztosan nyilatkozhatunk. A kevésszámú oklevél nem teszi lehetővé az összehasonlítást. Mindenesetre az oklevél írása alapján nem tagadható: az átírólevelet ugyanaz az írnok írhatta, mint aki a konvent korabeli okleveleket.

Ami az átírt oklevelet illeti, nem lehet kétségünk, *gyanús* oklevéllel állunk szemben, és nem csak a „hitetlen” Tamás apostol példája, kinek ünnepén kelt az átírólevél, inspirál arra, hogy kételkedjünk az oklevél valódiságában. Már korán kizárta a Szent István-oklevelek sorából a tudományos kutatás ezt az oklevelet, s egybehangzóan III. István király korára tette. Aki Szent István oklevelének hitte 1029-i kelte alapján, annak persze megvolt az az „érve” is, hogy az oklevélben szereplő István apját Gézának nevezi. S mivel a Gézát magát is királynak állítja az oklevél, inkább kijavította fejedelemre a szót, hiszen Géza fejedelem, Szent István apja nem lett – tudomásunk szerint – megkoronázva.⁷

III. István korába az helyezte az oklevelet a megfontolt kutatók tollán, hogy III. Istvánnak is Géza volt az apja, sőt II. Géza valóban király is volt.⁸ Az

oklevél keltét pedig – felhasználva minden adatát az oklevélnek, amit fel lehetett – 1169-re helyezték.⁹

S valóban rendre felfedezhetjük az oklevél szövegében azokat az elemeket, melyeket III. István király okleveléből ismerünk. III. István ránkmaradt okleveleinek jellemzője, hogy megadja az apja nevét, az oklevélben rögzített cselekmény megsértőjére átkot mond, s a cselekmény tanúit is felsorolja.¹⁰

Oklevelünk mindezt a sajátosságot magán hordozza, s ezért akár hitelesnek is vehetnők, ha nem lenne néhány feltűnően gyanús momentum benne. Az amúgy korszerű, egyes számban írt oklevél mindjárt a kezdet kezdetén többes számot használ, hogy hamarosan visszatérjen az egyes számhoz.¹¹ Az oklevél bevezetőjében a korban szokatlan üdvözlő formulát iktat nyelvilag is alig elfogadható környezetbe. A gyanút még az is táplálja, hogy értékes oklevélről van szó: egy ember társadalmi státuszát volt hivatva megváltoztatni. Deke famulusát a király ugyanis nemeséssel és birtokkal ruházta fel, s udvari szolgálatra rendeli.¹²

Ha azonban a nemesítés szót szabadsággal helyettesítjük, még korszerűvé is válik az adomány. Azáltal, hogy udvari szolgálatra lett kötelezve, nem is tűnik nagy engedménynek az, hogy csakis a király ítéltetett felette.

Az oklevél-kiállításért felelős tisztviselők meg egyenesen e kor szülöttei. Becenus jegyző 1162 és 1174 között fordul elő az oklevelekben, Vido pedig a királyi kápolna főnökeként 1171–1172 közöttől ismert. Az előbbi, Becenus jegyző íratta, fogalmazta tehát és leírta az oklevelet, a királyi pecsét őre pedig Vidó volt, akire így – a kor szokásaitól egyáltalán nem idegenül – nemcsak a királyi udvar kápolnájára való felügyelet, hanem a királyi pecsét őrzése is hárult. A királyi kegyet nem kisebb emberek tanúsították, mint a csanádi (marosi) és a pécsi püspök, valamint a bán, továbbá a király és a királyné udvarispánjai, még egy ispán és az étkező mester. Ismert szereplők és tisztiségek ebben a korban.

Egyedül Ampudinus bán rangja nem illik a sorba. Bánnak lenni sem jelentett keveset, hiszen a Dráván túli országot ő kormányozta, de a nádor, mely a legmagasabb a király után, mégiscsak nagyobb rangot jelent. Ha a szabályos ranglétrát vesszük figyelembe, előbb lett valaki bán, s csak azután nádor. Ampudinus nádori tiszte azonban már korábbi 1165-i oklevélben is megtalálható. Bánként viszont még 1171-ben is szerepel. Egyetlen oklevélben, 1169-ben, azonban mint bán is és mint nádor előfordul.¹³ Valószínű

tehát, hogy azonos személyről van szó, s mindkét tisztséget viselte, de nem minden esetben írták bele az oklevélbe mindkettőt. Ennek alapján akár hitelesíthető is az oklevél kelte 1169-re.

Összefoglalva: István király 1029-i oklevele egy valódi alapján készült *interpolált* (módosított szöveggű) oklevél.

Kérdés, hogyan jutottak az átirást kérő novai nemesek a valódi oklevélhez. Az átiró okleveleknek különösen nagy értéket ad, hogy az átirandó oklevél és az átirást kérő között a legtöbb esetben felfedezhető a rokonság vonala. Örülhetnénk, ha a novai nemesek és a Szőlősön birtokot kapott famulus között e rokoni szálat fellelhetnénk. Ha ezt nem is tudjuk, tudjuk azonban a novai nemesek társadalmi rangját. Nován ugyanis a nemesek, a veszprémi püspök prédiálistái laktak.¹⁴ Az együttélő egyházi és világi társadalom, ha nem is alkotott teljes egészében koncentrikus köröket, azonban a körök nagymértékben fedték egymást. Ahogy a világi társadalom feje, a király nemes udvaroncokkal volt körülvéve, ugyanúgy egy-egy egyház vezetője körül is kiváltságolt, fegyverrel szolgálók hada élt. Ők, miként a királyi vagy országos nemesek, környezetükhöz képest kiváltságolt helyzetben voltak. Kiváltságaikat azonban nem ismerték el országosan, az csak a saját körükben, az egyházi birtokon érvényesült.¹⁵ Ennek ellenére az egyházi nemesség meg-megpróbálta bizonyítani Szent István korából való eredetét.

Egyetlen dologban mind az egyházi, mind az országos nemesek egyek voltak: a veszprémi püspök birtokán élő prédialista éppúgy törekedett Szent Istvánig visszavinni a múltját, mint az országos nemes. Mégpedig azért, mert a nemesi birtokok öröklésében kettős hagyomány érvényesült.¹⁶ Az ősi, tehát Szent Istvánig is visszavezethető ún. nemzetségi birtokok a rokonságé lettek a tulajdonos magtalan halálával, az azóta szerzett (királyi adományból nyert, vett stb.) birtokok azonban a tulajdonos végakaratainak megfelelően azé lettek, akire hagyták, s csak végső esetben háramlottak a király kezére. S noha II. András király az Aranybullában 1222-ben hozzájárult a nemesek szabad végrendelkezési jogához, az azt megújító I. Lajos király 1351-ben az Aranybullának ezt a cikkelyét nem erősítette meg.¹⁷ Hogy azonban az ősi nemzetségi birtokra is rátehesse a király a kezét – ha úgy adódik –, az ősi birtokot egyetlen jogi fordulattal ún. „új adomány”-ba adta a tulajdonosnak, s ezáltal az „egyenesági öröklés elve” alapján a rokonság helyett a királyra háramlott a birtok, ha tulajdonosa másképpen nem rendelkezett.¹⁸

Az egyházi nemesek birtokjoga ugyancsak korlátozott volt. Elvenni tőlük a birtokukat senki nem vehette el, de haláluk esetén az egyházra szállt.¹⁹

A Vindornyaszlősön birtokos egykori királyi famulus leszármazottai az egyházi nemesek lakta Nován megpróbálták kitörni társadalmilag meghatározott helyzetükből: az egyházi nemesség köréből.²⁰ Hogy ehhez okleveles bizonyítékot hogyan szereztek: egyesesen örökölték vagy másként tettek szert rá, ezt aligha tudjuk megmondani. Mindenesetre nem állhatunk messze az igazságtól, ha úgy véljük: egyházi nemesek voltak, akik bemutatták átírásra István király oklevelét. Hogy azonban miként lettek a szabadsággal jutalmazott famulus leszármazottai egyházi nemessé és novaiakká, nem tudjuk.²¹ Nem lehetetlen azonban, hogy a szabadságot szerzett famulus örökösei idővel hasonultak környezetükhöz, hogy azután az idők változtával megpróbáljanak abból kiszabadulni. Ehhez pedig már írást használtak, amit megpróbáltak nemes szándékaiknak megfelelően interpolálni.

Függelék

Az alábbiakban olvasható az eredeti átíró és benne az átírt oklevél (A), valamint külön szövegben a rekonstrukció (B), milyen is lehetett az eredeti III. István király adta oklevél szövege. A szövegkiadásban használt rövidítések: **Á** = átírás, **E** = eredeti, **J** = jelzet, **K** = kiadás, **R** = regeszta.

A

1364. december 21.

A székesfehérvári kereszties konvent a novai nemesek: Lóránt fia Bekus és Mihály fia Demeter kérésére átírja Szent István király 1029-i oklevelét, amelyben a király Deke nevű famulusát nemességgel és Szőlős birtokkal ruházta fel és udvari szolgálatra kötelezi.

E *Hártya, restaurált, a megpecsételésre utaló bevágásokkal.*

J *Dl 20 (Magyar Kamara Archivuma, NRA 1711 no 1).*

K *Bojničić Iván: Az oklevél-hamisítás a középkorban, Zágráb, 1880. 49–50.*

Conventus cruciferorum ordinis sancti Iohannis I(e)r(oso)limitani domus hospitalis ecclesie beati regis Stephani de Alba omnibus Christi fidelibus tam

presentibus quam futuris presentem paginam inspecturis salutem in Domino sempiternam.

Ad universorum noticiam harum serie volumus pervenire, quod Bekus filius Lorandi et Demetrius filius Mychaelis nobiles de Noue ad nostram personam venientes presenciam exhibuerunt nobis quoddam privilegium felicitis recordacionis sancti Stephani regis Hungarie²² cum sigillo pendentis consignatum petentes nos humiliter et devote, ut tenorem eiusdem litteris nostris privilegialibus de verbo ad verbum inseri et transscribi sigilloque nostro privilegiali et pendentis consignari dignemur ad cautelam.

Cuius tenor talis est:

Stephanus piissimus rex Hungarie filius pie recordacionis regis Geysse.

Notum sit universis Christi fidelibus tam presentibus quam futuris presens scriptum intuentibus salutem in omnium salvatore.

Ad universorum noticiam harum serie intendimus pervenire, quod Dekem famulum nobilitate dotavi et in aula nostre maiestatis assiduitate famulatus constitui, cui eciam regali providencia et dono possessionem condonavi; particulam terre vduarnicorum meorum in superiorem partem ville Sceuleus²³ vocate, quam ab vduarnicis meis excepi, eidem Deke contuli perpetue possidendam filiis suis et filiis filiorum eius irrevocabiliter habendam in hiis metis assignatam videlicet prima meta eiusdem particule terre ab orientali parte est fluvius, qui dicitur Halagus,²⁴ a parte meridionali limi foramen et qui vulgo dicitur Vidamaia,²⁵ a parte occidentali magna via et que vulgo dicitur Chebegepue, a serotino usque ad Zacalusmarcel definivi.

Ut igitur hec mee collacionis et donacionis robur perpetue firmitatis extineat, in presenciam meorum nobilium et baronum scilicet Stephani Moysene²⁶ sedis episcopi,²⁷ Macharii Quinque Ecclesiensis episcopi,²⁸ Ompudini bani,²⁹ Laurencii curialis comitis,³⁰ Ruben comitis,³¹ Fulcumar curialis comitis domine regine,³² Albei comitis dapiferorum³³ per Becen notarium³⁴ scribi et per capelle magistrum Vidonem³⁵ sigillari precepi.

Si quis autem huic mee ordinacioni et donacioni contradicere voluerit vel ab eodem et suorum heredibus manu violenta attemptare curaverit, anatema sit.

Volumus eciam, ut idem Dekem ac eius heredem nullus baro aut comes iudicare presumpmat, nisi iudicio proprio regali subiaceatur vel cui arege concessum fuerit iudicare.

Anno ab incarnatione Domini millesimo XXIX.

Nos itaque iustis et condignis petitionibus eorundem Bekus et Demetrii amicabiliter occurrentes tenorem eiusdem privilegii litteris nostris privilegialibus de verbo ad verbum inseri et transscribi et sigillo nostro privilegiali et pendenti ad cautelam eisdem fecimus consignari.

Datum in festo beati Thome apostoli anno Domini millesimo CCC^{mo} LX^{mo} quarto.

B

III. István király Deke nevű famulusát nemességgel és Szőlős birtokkal ruházta fel és udvari szolgálatra kötelezi.

Á Székesfehérvári keresztes konvent 1364. december 21.

J Dl 20 (Magyar Kamara Archívuma, NRA 1711 no 1).

K Árpád-kori új okmánytár. XI. (Monumenta Hungariae historica 20). Szerk. Wenzel Gusztáv. Budapest, 1873. 37. o.; Bojničić Iván: Az oklevél-hamisítás a középkorban, Zágráb, 1880. 49–50.; Dongó Gy(árfás) Géza: Szőlős helység adománylevele 1029-ből. Adalékok Zemplén-vármegye történetéhez. Sátoralja-Újhely 10 (1904) 65–67. (szöveg és fordítás).

R Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I. 1001–1270. Szerk. Szentpétery Imre. Budapest, 1923. no 123.

Notum sit universis Christi fidelibus tam presentibus quam futuris presens scriptum intuentibus, quod <ego> Stephanus piissimus rex Hungarie filius

pie recordacionis regis Geysse Dekem famulum libertate³⁶ dotavi et in aula nostre maiestatis assiduitate famulatus constitui, cui eciam regali providencia et dono possessionem condonavi. Particulam terre vduarnicorum meorum in superiore{m} parte{m} ville Sceuleus vocate, quam ab vduarnicis meis excepi, eidem Deke contuli perpetue possidendam filiis suis et filiis filiorum eius irrevocabiliter habendam in hiis metis assignatam videlicet prima meta eiusdem particule terre ab orientali parte est fluvius, qui dicitur Halagus, a parte meridionali limi foramen et qui vulgo dicitur Vidamaia, a parte occidentali magna via et que vulgo dicitur Chebegepue, a serotino usque ad Zacalusmarcel definivi.

Ut igitur hec mee collacionis et donacionis robur perpetue firmitatis extineat, in presencia meorum nobilium et baronum scilicet Stephani Morisene sedis episcopi, Macharii Quinque Ecclesiensis episcopi, Ompudini bani, Laurencii curialis comitis, Ruben comitis, Fulcumar curialis comitis domine regine, Albei comitis dapiferorum per Becen notarium scribi et per capelle magistrum Vidonem sigillari precepi.

Si quis autem huic mee ordinacioni et donacioni contradicere voluerit vel ab eodem et suorum heredibus manu violenta attemptare curaverit, anatema sit.

Volumus eciam, ut idem Dekem ac eius heredem nullus baro aut comes iudicare presumpmat, nisi iudicio proprio regali subiaceatur vel cui a rege concessum fuerit iudicare.

Anno ab incarnatione Domini millesimo CLXIX.

Érszegi Géza

JEGYZETEK

¹ Szövegét ld. a Függelékben!

² Magyar Országos Levéltár (MOL), Dl 20. (Korábban: Magyar Kamara Archívuma, Neoregistrata Acta 1711 no 1).

³ A székesfehérvári káptalan sem dicsekedhet sokkal több oklevéllel ebben az időben. 1360-ból mindössze hat oklevele maradt fent, 1364-ből hét, 1365-ből mindössze öt oklevél tanúskodik a hitelshelyi működés megléte mellett. A számbavett okleveleknél természetesen tudatában kell lennünk annak, hogy nem a kibocsátott, hanem a fentmaradt oklevelekről van szó, s legfeljebb csak feltételezhetjük, hogy a fentmaradtak valamiféle reprezentatív mintavételnek tekinthetők.

⁴ 1358: MOL, Dl 99580 és 1359: Dl 66425.

⁵ 1361: MOL, Dl 41477.

⁶ 1363: MOL, Dl 41532 és 1366: MOL, Dl 99450.

⁷ (Szerk. Borovszki Samu.) Zemplén vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. Bp., é. n. 113.; Dongó Gy(árfás) Géza:

Szőllős helység adománylevele 1029-ből. Adalékok Zemplén-vármegye történetéhez. Sátoralja-Újhely 10 (1904) 65–67. (A Zemplén megyei Szöllőskére gondoltak.)

⁸ Bojničić, Iván: Az oklevél-hamisítás a középkorban. Zágráb, 1880. 4, 49–50.; Karácsonyi János: Hamis oklevelek jegyzéke 1400-ig. Szeged, 1988. 6.

⁹ Pauler Gyula: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. Bp., 1985² I. 506. 544. sz. jegyzet. Az első nemesítésnek tartja.

¹⁰ Kubinyi András bő másfél évtizede számba vette a XII. század közepi magyar királyi kancellária jellemzőit. Adataim alapvetően erre a tanulmányára támaszkodnak. (A királyi kancellária és udvari kápolna Magyarországon a XII. század közepén. In: Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon. Bp., 1999. 7–67.)

¹¹ Szöveg közben is előbukkan a többes szám: pl. az *in aula nostre maiestatis* kifejezésben.

¹² Származását illetően elképzelhető, hogy azok közé az udvarnokok közé tartozott, akiknek a földjét kapta meg adományul a famulus.

¹³ (Szerk. *Szentpétery Imre.*) Árpád-házi királyok okleveleinek kritikái jegyzéke. I. 1001–1270. Bp., 1923. no 113.

¹⁴ *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp., 1897. III. 22–23.

¹⁵ *Csizmadia Andor*: A szekszárdi prédiálisok és utódaik a feudális korban. In: Tanulmányok Tolna megye történetéből 3 (1972) 5–48.

¹⁶ *Eckhart Ferenc*: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Bp., 1946. 356–360.

¹⁷ Decreta regni Hungariae 1301–1457. *Francisci Döry* collectionem manuscriptam additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt *Georgius Bónis* etc. Publicationes archivi nationalis Hungarici II Fontes 19. Bp., 1976. 129–130.

¹⁸ *Engel Pál*: Nagy Lajos ismeretlen adományreformja. *Történelmi Szemle* 39 (1997) 137–157.

¹⁹ *Holub József*: Az egyházi nemesek jogállása a középkorban. *Regnum* 6 (1944–1946). 182–204.

²⁰ A veszprémi püspökség nemes jobbágyaira vonatkozóan gazdag anyag található a káptalani és püspöki levéltárban. Nova amúgy fontos központ volt (vö. *Kumorovitz Lajos Bernát*: Veszprémi regeszták (1301–1387). Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 2. Bp., 1953. 224–225., 448., 559. számok).

²¹ Az egyházi nemesség eredete problematikus. Egyrésztük egyházi (fegyveres) szolgáltató népből lett, másrésztük azonban az egyház szolgálatába állt, akár nemes emberekből is állhatott. (vö. *Széckely Ottokár*: Az egyházi nemesség. In: A gróf Klébelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet évkönyve 5. Bp., 1935. 28–52.)

²² I. (Szent) István király (1000–1038).

²³ Vindornyaszőlős (Zala m.) a Vindornya-patak közelében.

²⁴ Hajagos a Marcal jobb oldali mellékfolyója.

²⁵ Vindornya-patak, a Gyöngyös folyó mellékvíze.

²⁶ Helyesen: Morisene. III. István király okleveleiben még gyakran nevezik marosvárinak a püspökség székhelyét; a neve az oklevelekben ekkor kezd átváltani csanád(vár)ira. (vö. Szerk. *Györfy György*: Az Árpád-kori Magyarország történelmi földrajza. I. Bp., 1966. 850–853.)

²⁷ István csanádi (marosi) püspök (1156–1169).

²⁸ Macharius pécsi püspök (1138–1181).

²⁹ Ampodinus bán (1169–1171).

³⁰ Lőrinc udvarispán (1165–1172).

³¹ Ruben ispán (1162–1171).

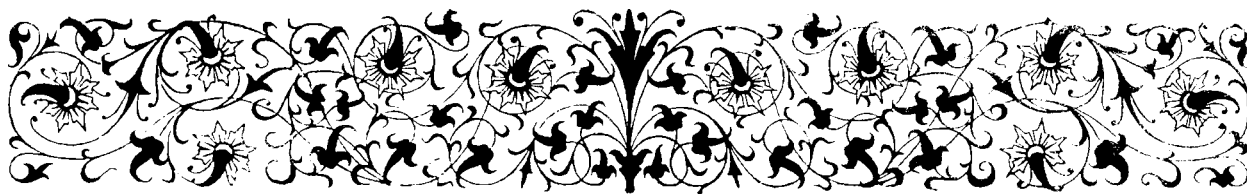
³² Folkmár királynéi udvarispán itt fordul elő.

³³ Albeus étekfogó ispán itt fordul elő.

³⁴ Becen jegyző (1162–1174).

³⁵ Vidó kápolnamester (1171–1172).

³⁶ *Az eredetiben nobilitate van.*

EGY KAMARAI TISZTVISELŐ A XVI. SZÁZADBAN NAGYVÁTHY FERENC

A középkori Magyar Királyság Mohács utáni átalakulásának több, máig tisztázatlan gazdaság- és társadalomtörténeti részlete közé tartozik a kora újkori magyar közigazgatás működési mechanizmusának, személyi állapotainak pontos feltérképezése. Annak a folyamatnak a megismerése, melynek során kialakult a modern értelemben vett, az uralkodói akaratot a nemesség felé közvetítő, végrehajtó, hivatásos hivatalnok értelmiség. A korabeli gazdasági és katonai viszonyok ismeretében aligha lehet kétséges, hogy e rétegen belül – minden létező központi irányítás és ellenőrzés mellett – mennyire jelentős informális befolyással rendelkeztek a pénzügyi (kamarai) tisztviselők, a pozsonyi és a szepesi kamarák elnökei, tanácsnokai, pénztárosai, számvivői, de akár még a tőlük függő harmincadosok is. A tisztviselői kar összetételéről, kapcsolatrendszeréről, társadalmi helyzetéről már Acsády Ignác egy évszázaddal ezelőtt megjelent tanulmánya több fontos általános megállapítást tett.¹ Ezeket Ember Győző monográfiája, a kamarai levéltárakról szóló ismertetők szerzői személyi, és a működésre vonatkozó adatok sorával egészítették ki.² Részletes, akárcsak Fallenbüchl Zoltánnak a XVII. századi kamarai tisztviselőkről készített írásaihoz hasonló, munkák azonban a XVI. századi állapotokról nem készültek.³ Holott az újonnan kialakult politikai, hatalmi helyzet jellegzetességeiről, a Habsburg királyság magyarországi berendezkedéséről ilyen vizsgálatok nélkül aligha alkothatunk pontos képet.

Az 1527-ben létrehozott, és utána többször újjászervezett Magyar Kamara vezető tisztségviselőiről – nem csupán a magas egyházi posztokat betöltött elnökökről – felületes tájékozódással is megállapítható, hogy többségük jól iskolázott, a kor általános kérdéseiben tájékozott ember volt, néhányuk – elég csak Reicherstorffer György, Wernher György, Zermegh János

nevét említeni – humanista műveltségével, szakírói munkásságával különösen kiemelkedett társai közül. A sor azonban kétségkívül tovább bővíthető, ha az első tanácsosok közé tartozott Nádasdy Tamás, a bárók közé emelkedett Illésházy István, a konstantinápolyi követségbe küldött, egyetemet végzett Hosszútóthy György tanácsos, vagy a bécsi egyetemen tanult, több évtizedes kamarai szolgálatot teljesített, Valentin Ernleutner számadásmester, későbbi tanácsos nevét is felidézzük. S akkor még nem is számítjuk a sorba a Magyar Kamarához kinevezett német tanácsosokat, így az élete során az Udvari Kamara tanácsosává lett Hans von Sinzendorffot és társait.

Az ismert nevek mellett – a kamarai elnök, Radeczi István püspököt és Istvánffy Miklós alnádort leszámítva – mindeddig nem kerültek a figyelem előterébe azok a kamarai alkalmazottak, akik egykor Oláh Miklós érsek, helytartó, kancellár udvarában töltöttek be különböző tisztségeket, és uruk halálát követően váltottak át fontos központi hivatalokba, a királyi kancelláriára vagy éppen a kamarához.⁴ Jelenlegi ismereteink szerint közöttük tarthatjuk számon bogárdi Nagyváthy Ferencet, az érsek udvarmesterét, Ebeczky Mátyást, az érsek titkárát, Usaly Pétert az érseki birtokok kormányzóját. Kétségkívül aligha lenne okunk arra, hogy Nagyváthyt ezen a csoporton belül különösebb figyelemre méltassuk, ha nem kerül a kezünkbe 1593-ban kelt végrendelete, melynek páratlanul gazdag tartalma önmagában is egy szerteágazó kapcsolatokra épült életpálya bizonyítéka és nem derül fény királyi tanácsosi rangjára, felső-magyarországi főudvarbírói megbízatására.

A XVI. században ismertté vált Nagyváthyak között időrendben haladva Nagyváthy Antal királyi ítélőmestert,⁵ Nagyváthy Bálint nyitrai püspöki várnagyot, bogárdi Nagyváthy Ferencet és gellénfalvai

Nagyváthy Ferencet, a rendek által 1597-ben megválasztott királyi élelmezési felügyelőt vehetjük számba. Némi családtörténeti vizsgálódás fényt derített arra, hogy közeli rokonságukat, noha valamennyien Pozsony és Nyitra megyékben fordultak elő, több-kevesebb bizonyossággal kizárhassuk. Nem csupán annak okán, hogy előnevük az ország más-más vidékére utal (Bogárd Baranya vidékén, Gellénfalva Nyitra vidékén bukkan fel), de a végrendeleteikből megismert rokoni kapcsolatok és a XVII–XVIII. századból a Melczer család levéltárában megmaradt vázlatos le származási táblák alapján is.⁶

Bogárdi Nagyváthy Ferenc nevével első ízben Nádasdy Tamás nádornak az esztergomi káptalanhoz intézett, 1555. július 13-án kelt, beiktató parancsában találkozunk, amikor Oláh Miklós komornyikjaként, Szentgyörgyi Gábor nádori titkárral – előbb kancelláriai tisztviselővel, később Nádasdy Ferenc titkárával – (akivel barátsága évtizedekre fennmaradt, akit ott találunk Nagyváthy végrendeletének tanúi között is) együtt, a nádor fiágon kihalt kisújlaki Tóth Farkas mossóci birtokrészébe, kisújlaki birtokába és udvarházába, illetve Kistrincsin puszta birtokába történő bevezetését rendelte el.⁷ Az adat kétségtelenül megerősíti Oláh 1562-ben kelt végrendeletének kitételét, amikor is Nagyváthyt és Rauch (Pauch) Farkast, mint gyermekkoruk óta a környezetében lévő familiárisait említi („quos... a pueritia alui et enutrivit”).⁸ 1561-ben néhai Nagyváthy János fiaként bukkant fel, amikor a nemesszei Makó Ferencnek adott 100 forint kölcsön fejében fedezetként ennek nemesszei kúriáját vallják fel a számára.⁹ 1564-ben hű szolgálataiért az érsek-helytartó több Nyitra megyei részbirtokot és egy nagyszombati házat adományozott neki és Praszmeryth alias Vitéz Ferenc galgóci várnagynak.¹⁰ Ezenközben az érseki udvarban karrierje töretlenül folytatódott, 1564-ben főkomornyik (cubicularius supremus), 1568-ban, ura halálakor, viszont már udvarmester (magister curiae). Természetesen e minőségében – a végrendelet tanújaként és végrehajtójaként – jelen volt Oláh hátrahagyott javainak számbavételekor és részesült ura végrendeleti adományaiból, így kapott egy aranyozott ezüst kupát, 1000 forint készpénzt, egy fekete mént, egy nyestbőr subát, bársonnyal bélelt köpönyeggel. Nem kizárt azonban, hogy a „hivatalos” hagyatékon kívül más javakhoz is hozzájutott, miután 25 esztendővel később kelt saját végrendeletében tömegesen bukkantak fel különböző ezüst tárgyak, amelyek egy-egy esetben (Fejérkövy István és Monoszlói András) kimondottan Oláh Mik-

lós tulajdonából származtak. Nála volt annak a szekrénykének a kulcsa is, amely Oláh hálószobájában 53 márka ezüstöt rejtett magában.¹¹ 1571-ben egyébként Oláh Ilona, az érsek unokahúga, nagybátyja egyik nagyszombati házat is odaajándékozta Nagyváthy-nak.¹²

Több mint valószínű tehát, hogy mind szellemi indíttatását, mind anyagi helyzetének megalapozását az érseki udvarban eltöltött éveknek köszönhetette. Előbbi illetően ugyan nincsenek adataink arról, hogy végzett e valamilyen iskolát, ám a kiemelkedően magas szellemiségű érseki udvarban betöltött főkomornyiki és udvarmesteri tisztsége alig hagyhat kétséget efelől. Ezt erősíti meg az is, hogy láthatóan élvezte a Radecei István nevéhez kötődött pozsonyi humanista kör több tagjának (Radecei és Monoszlói András későbbi püspökön kívül Istvánffy Miklós vagy éppen az alig ismert Nyitra megyei köznemes Zaluczky János – Nicasius Ellebodius a kiváló humanista tanítványa –, 1581-ben Radecei István, mint helytartó, titkára) a barátságát. És ezt nyomatékosítja végrendeletének az a rendelkezése, amelyben túltéve valamennyi kortársi mecénatúrán 10 000 forintot hagyott a szegény diákok támogatására szóló alapítvány létrehozására, olyan birtokok vásárlására, melyek jövedelméből iskolai és gimnáziumi tanulmányaik támogathatók, hogy annak utána Isten és a Haza javát szolgálhassák, arra hasznosak legyenek. Úgy tűnik, róla is joggal mondhatjuk azt, amit Mikó Árpád írt Zaluczkyról, (aki egyébként a hajdani Oláh familiáris Vizkelethy Jakab, egy időben a királyi kancellária titkára¹³ és a már említett Szentgyörgyi Gábor mellett Nagyváthy végrendeletének tanúja és végrehajtója, ilyenképpen az alapítvány „kurátora”): „Humanista főpapok körül mozgó, művelt világi maradt mindvégig...”¹⁴

Közhivatali pályájának kezdeteit mindenesetre csak nyomokban ismerjük. 1568. április 28-án Miksa királynak az esztergomi főkáptalanhoz intézett parancsában Winczy Lukáccsal együtt a nagy magyar kancellária jegyzőjeként említették, mint Esterházy Ferenc és István fejeváltóság címén a kincstárra hármlott néhány jószágának új adományosát.¹⁵ 1571 májusában tisztsége feltüntetése nélkül kamarai biztós-ként a veszprémi püspökség javait írta össze.¹⁶ 1572 januárjában merült fel először a Magyar Kamaránál történő alkalmazásának lehetősége, ami március 1-jétől valósággá vált, ettől a naptól a Kamara pénztárnoka, egészen 1574-ig.¹⁷ A pénztárnoki tisztség kétségtelenül a hivatal egyik bizalmi állása volt, hiszen valamennyi pénzjövédelmet ő tartotta számon, hozzá

folyt be a készpénz s ő teljesítette a költségvetésben meghatározott kifizetéseket. Működéséért, a mellé rendelt ellenőrrel együtt, pénzügyi felelősséggel tartozott. Az általa teljesített kifizetésekről köteles volt rendszeresen tájékoztatni a kamarai tanácsot, illetve kimutatásait felterjeszteni az uralkodóhoz, pontosabban az Udvari Kamarához.¹⁸

1574 decemberében azután Nagyváthy hirtelen Kassán bukkant fel, immár a Szepesi Kamara tanácsosaként. Áthelyezésének, előléptetésének okai ismeretlenek, talán kiterjedt ismeretsége, pénzügyi tapasztalatai játszhattak szerepet ebben. Kétségtelen, hogy a Szepesi Kamara működésének első éveiben, főként Thorda Zsigmond távozását követően, számos személyi problémával küzdött, s tisztviselőit nehezen sikerült stabilizálni.¹⁹ Ezt elősegítendő 1569-ben már Kassára rendelték számvevőmesternek az egykor ugyancsak Oláh familiárist Jezerniczky Györgyöt, aki ura halálát követően rövid ideig a Magyar Kamaránál szolgált.²⁰ 1574 folyamán Hoffmann György pozsonyi kamarai másodírnököt is Felső-Magyarországra küldték titkárnak²¹, s talán ily módon érkezett oda Nagyváthy Ferenc is. Mennyit tartózkodott azonban ténylegesen a Szepesi Kamaránál azt csak további részletes kutatásokkal lehetne tisztázni. Mindenesetre a kamarai tanácsosi munkakört láthatóan meghaladó pénzügyi tevékenységet is folytatott, amikor 1576-ban 2000 magyar forintot adott kölcsön saját hivatala szükségleteire. A pénzületekre a Szepesi Kamara tevékenysége egyébként kitűnő lehetőséget kínált, hiszen rendeltetésszerű feladata a rendes és rendkívüli királyi jövedelmek pontos feltárásán és beszédésén, a kamarai kézre került uradalmak gazdálkodásának irányításán és ellenőrzésén, a királyi jogok felkutatásán és érvényesítésén túlmenően kiterjedt a végvárok, a katonaság ellátásának pénzbéli és természetbeni ellátásának biztosítására is. Ehhez pedig a Kamara rendelkezésére álló jövedelmek legfeljebb részbeni fedezetet nyújtottak, így állandó kölcsönökre szorult.

A hadügyi vonatkozású feladatok önmagukban szükségessé tették, hogy a Szepesi Kamara a 15 éves háború kezdetéig tartó időszakban, az északkelet- és kelet-magyarországi végvárrendszer működésének fénykorában mindenekelőtt a bécsi Udvari Kamarával álljon szoros kapcsolatban, onnan kapja utasításait s oda tegye jelentéseit. Nagyváthy, aki vélhetően először 1578 végéig, vagy 1579 elejéig maradt tanácsosi posztján,²² ezt követően 1582 nyarán tért vissza ismét a Szepesi Kamarához, hogy az eltávozott Pa-

coth János prefektus helyett segítse a hivatal munkáját.²³ Amikor a nyolcvanas évtized közepén azután a hadigazdálkodás minden korábbinál nagyobb terhet rótt a Szepesi Kamara irányítása alatt álló kamarai birtokokra, az immár királyi tanácsosi rangra emelt Nagyváthy Ferencet 1586 januárjában az újonnan létrehozott felső-magyarországi udvarbírói tisztségbe emelte az uralkodói akarat. Hivatali utasítása, amely ekkor előreláthatóan két évben jelölte meg működése időtartamát, az uradalmi jövedelmek kezelését és a végvárok ellátását illetően alig valamivel a Szepesi Kamaráénál kisebb hatáskört biztosított a számára. Jogot adott az udvarbírók felvételére és elbocsátására, számadásaik ellenőrzésére, az urbáriumok átvizsgálására, a borkimérés és -kereskedelem, az erdőgazdálkodás, a tizedbérletek felügyeletére, a jobbágyság helyzetének szemmel tartására, a végvári katonaság élelmezésének intézésére. Az instrukció éves fizetését és úti átalányát 1000 tallérban határozta meg.²⁴

Főudvarbírói működésének vizsgálata meghaladja e közlemény kereteit. Azt a következtetést azonban a végrendelettel összefüggésben leszűrhetjük, hogy Nagyváthy számára ezek az évek, 1592 április végén bekövetkezett felmentéséig, nem jártak kedvezőtlen eredménnyel. Láthatóan nemcsak tisztviselője, de egyik jelentős hitelezője is volt uralkodójának, akinek több ezer forintot kölcsönzött a végvárok szükségleteire. Hagyatkozásai az Udvari Kamara vezetőire és más tisztviselőire, a Magyar Kamara egyes tisztviselőire, láthatóan kitűnő kapcsolatokat sejtetnek. 1595-ben bekövetkezett halála után²⁵ mindenesetre végrendeletének végrehajtásával kapcsolatban Mátyás főherceg vizsgálatot rendelt el annak a tisztázására, hogy a Nagyváthynak alárendelt udvarbírák okozták-e az ő tudtával kárt a kincstárnak. Ha így történt, akkor a kárt a szolgálatai fejében számára ígért 4000 forintból kell megtéríteni – írta a főherceg helytartó.²⁶

A végrendelet, amely kitűnő szemléltetője a jelentéktelen kisnemes familiárisból értelmiségi attitűddel rendelkező, kölcsönügyletekkel foglalkozó pénzügyi tisztviselővé, királyi tanácsossá felemelkedett Nagyváthy pályájának, képet ad szerény ingatlan vagyónáról (Kassa és Pozsony külvárosi kertes házáiról, tarcali szőléjéről, a török kézen lévő Budán fekvő házáról és szőléjéről) az ingatlanokhoz mérten jóval jelentékenyebb udvartartásáról (10 servitor, szakács, varga, kocsis, előfogatos), 30 000 forintot meghaladó készpénzéről és meghatározhatatlan értékű kincseiről. (150 márka színezüst, 6 márka színarany, 13 ara-

nyozott ezüst kupa, 4 ugyanilyen kanta, továbbá gyeratyatartók, poharak, ivócsészék, evőeszközök.) A kincsek eredetéről a végrendeletben három kivétellel nem esik említés, amikor is Oláh Miklós érsek egykori tulajdonaként jelöltek meg egy fekete bársonytokban lévő aranyozott ezüsből készített német kardot, egy ezüst olvasót és egy ezüst csengettyűt. Az olvasóról Monoszlói András pozsonyi prépost, később veszprémi püspök 1601-ben kelt végakaratóban úgy emlékezett meg, mint ami egykor Lajos királyé volt.²⁷ A készpénz Nagyváthy előadása szerint az uralkodónak a végvárak szükségleteire kölcsönzött, és visszafizetendő 13 000 forintból, a kamarai szolgálatban szerzett érdemeiért kapott 4000 fl. jutalomból és a szüleitől örökölt 8000 forintból tevődött össze. Kétséggel csupán ez utóbbinak az eredetét illelhetjük, hiszen kevésbé valószínű, hogy a hajdani fiatal érseki komornyik ekkora summával rendelkezett volna már ifjú korában.

A végrendeletben kedvezményezettek körében az általános szokásoknak megfelelően az uralkodó és Ernő főherceg álltak az első helyen, őket a pozsonyi aggok háza, majd néhány egykori tisztviselőtársának az árvái, szolgálóinak népes csoportja, testamentáriusai, régi főpapi és világi patrónusai (Fejérvölgy, Monoszlói, Istvánffy), az Udvari Kamara elnöke és öt fő-tisztviselője, két magyar királyi titkár (Verancsics és Himmelreich), néhány kisebb rangú kamarai tisztviselő (a Magyar Kamara és a Szepesi Kamara számvevői, utóbbi registrátora) s néhány ismerőse követte. A sort a patrónusának nevezett gróf Nádasdy Ferenc királyi fővadászmester zárta. Feltűnést kétségkívül a servitoroknak (köztük Nagymihályi Ferencnek, aki 1605-ben Mátyás főherceg titkára, majd egy évtized múltán a Magyar Kamara tanácsosa, akire összes könyvét hagyta²⁸) szétszórott jelentős ajándékok s az a tény kelthetnek, hogy a két magyarországi kamara vezetői és tanácsosai közül csak Fejérvölgy elnök szerepelt, míg az Udvari Kamara teljes számban képviselve volt.

Végigtekintve Nagyváthy vázlatosan ismert életén, joggal érezhetjük változatlanul indokoltnak a fél évszázaddal ezelőtt Ember Győző által megfogalmazott kutatási feladatot: „Az újkori magyar hivatalnokosztály a magyar kamara szolgálatában alakult ki. Ennek a folyamatnak a megvizsgálása a magyar közgazdaság-történet legszebb feladatai közé tartozik.”²⁹

In nomine Sanctae et Individuae Trinitatis, Patris et Filii et Spiritus Sancti, Amen.

Ego Franciscus Naghwathi de Bogard Sacratissimae Caesareae et Regiae Maiestatis consiliarius licet corpore debilis mente tamen per Dei gratiam sanus maturaque animi deliberatione de bonis meis a Deo Optimo Maximo concessis tale ultimum et indubitatum condo testamentum: imprimis autem animam meam commendo Domino Deo Creatori et Salvatori meo, corpus autem terrae, de qua sumptum est et usque tempus resurrectionis et extremi iudicii Dei ad quos venturus est. Salvator noster Jesus Christus iudicare vivos et mortuos ad cuius adventum omnes homines resurrecturi sunt cum corporibus eorum; vt interim illic pacifice subspe futurae resurrectionis et vitae aeternae quiescat, donec credentes in filium Dei simulcum anima et corpore glorificabunt post resurrectionem carnis. Illudque in eo loco sepeliri uolo et peto, ubi illis videtur, qui curam sepulturae meae habebunt. Ad sepulturam autem et vestituram lugubrem servitorum meorum lego Hungarorum florenorum trecentos, de quibus si quid a sepultura remanserit, id egenis et pauperibus distribuatur. Sacratissima Caesarea et Regia Maiestas, dominus meus clementissimus, debet mihi nomine mutui vsque ad septimum diem mensis Octobris anni nonagesimi primi Hungarorum florenorum novem mille, quos in officio supremi proviseratus [sic!] ad inevitabiles necessitates confiniorum partium regni Hungariae superiorum ex meo proprio erogavi uti in rationibus meis diu iam exhibitis ac revisis clare constat. Eademque Sacratissima Caesarea et Regia Maiestas pro fidelibus meis servitiis in officiis perceptoratus Camerae Hungaricae et consiliariatus Camerae Scepusiensis prestitis nomine gratiae quattuor millia tallerorum benigne obtulit prouti litterae Suae Maiestatis Caesareae et Regiae assecuratoriae, die prima mensis Maii anni octuagesimi quinti, Pragae emanatae testantur. Utraque igitur summa, quam mihi Sua Maiestas Caesarea debet, constituit Hungarorum florenorum tredecim mille, ex quibus tredecim millibus florenorum relaxo et condono Suae Caesareae et Regiae Maiestati, domino meo clementissimo, florenorum bis mille, Serenissimo autem Principi, Archiduci Aetriae Ernesto, domino meo clementissimo ex eadem summa tredecim millium florenorum lego florenorum mille, reliquos vero decem mille florenorum lego ad usum pauperum scholasticorum studiosorum. Ita, ut illis decem millibus florenorum hungarorum, domini huius mei testamenti executores aliqua bona possessionaria emant, ut ex fructu et proventibus illorum bonorum perpetuo pauperes studiosi, tot, quot fieri potest in scholis et gymnasiis alantur, qui primum Deo et Patriae, proximoque in servire et utiles esse possint.

Item xenodochio Psoniensi lego florenos trecentos. Reverendo patri fratri Matthiae Borhy provinciae Hungariae ministro lego florenos trecentos. Orphanis quondam Francisci Warallaiensis, secretarii Camerae Hungariae lego florenorum centum, orphanis quondam Matthiae Ebeczki consilarii Camerae Hungariae lego florenorum centum. Joanni Baychi et orphanis sororis suae lego florenorum quadringentos, Stephano Herczegh Cassoviensi hospiti meo lego florenorum centum et quinquaginta, Simoni Monachith antiquo servitori meo lego florenorum mille quingentos et cantharum unum paruum argenteum in margine deauratum, nec non vineam unam in promonthorio Tarczaliensi sitam; et hortum meum cum domuncula in suburbio Cassoviensi habitum. Andreae Rutter servitori meo lego florenorum mille quingentos et unam cuppam argenteam deauratam necnon equos meos cum curribus domumque meam in suburbio civitatis Psoniensis in Ispitalwca habitam, Joanni Belleyensi servitori meo lego florenorum mille, cuppam unam argenteam deauratam et domum Budensem ex opposito Ecclesiae S. Georgii versus occidentem sitam ac vineam in promonthorio Zentgelerth hegye non longe a sepultura ludeorum habitam cum Dei gratia Buda recuperabitur et ad manus christianorum pervenerit. Francisco Naghmyhaly servitori meo lego florenorum quingentos, cuppam unam argenteam deauratam et omnes libros meos. Francisco Bixy servitori meo lego florenorum quinquaginta. Matthiae litterato Kys servitori meo lego florenorum quinquaginta. Martino Horwath servitori meo lego florenorum quinquaginta. Joanni Oroz servitori meo lego florenorum quinquaginta. Melchiori Kopaz sartori, servitori meo lego florenorum viginti quinque. Stephano Kynisy coco, servitori meo lego florenorum viginti quinque et omnia instrumenta culinaria. Danieli Kainmayer servitori meo lego florenorum viginti quinque. Lucae Salgay servitori meo lego florenorum viginti quinque. Georgio Illiavinesi aurigae meo lego floreni quinque. Benedicto Kakasfalwsiensi forraitero meo lego florenorum viginti quinque. Dominis executoribus meis D(omino) Gabrieli Zenthgeorgi, D(omino) Joanni Zallowzky et D(omino) Jacobo Wizeleti lego florenorum mille quingentos et duas cuppas argenteas deaureatas ac duodecim coclearia cum duodecim furcellis argenteis. Et rogo Dinationes Suas propter Deum, ut hoc onus executionis suscipiant ac fideliter et diligenter sub salute animarum suarum exequant. Lectisternia omnia, tapeta et mea vestimenta necnon locicam vnam integram, galeam unam manicarum ex lorica, par unum chyrothecatam ex lorica, par unum Kwraczin, unum

cum veluto flanii (sic!) coloris et duas frameas argentatas lego servitoribus meis Andreae Rutter, Joanni Bellusiensi et Francisco Naghmihaly. Reverendissimo Domino Stephano Feyerkeöy Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis per Hungariam Locumtenenti et Camerae Hungariae praefecto lego duo candelabra argentea et frameam unam Germanicam argentatam et deaureatam nigro purpure tectam, quae fuit olim Reverendissimi quondam Domini Nicolai Olahi Archiepiscopatus (sic!) Strigoniensis. Reverendo Domino Andreae Monozloy praeposito Psoniensi lego candelabrum unum ad duas candelas aptum necnon legibulum unum ex argento subtiliter factum et campanulam argenteam, quae fuit olim Reverendissimi quondam Domini Nicolai Olahi Archiepiscopatus (sic!) Strigoniensis. Magnifico Domino Nicolao Istwanffi propalatio Regni Hungariae lego crateram unam argenteam deauratam. Magnifico Domino Georgio Hoffman praefecto Camerae Aulicae lego patinam unam vitus deauratam. Magnifico Domino Wolfgango Jeorger presidi Camerae Aulicae, lego cuppam unam argenteam deaureatam. Domino Anshelmo von Vels consiliario Camerae Aulicae lego cantharum unum argenteum deaureatum. Domino Ludovico Baroni ab Hoyes consiliario Camerae Aulicae lego cantharum unum argenteum deauratum. Domino Joanni a Cincendorff consiliario Camerae Aulicae lego Cuppam unam dupplam argenteam deauratam. Domino Davidi Hagh consiliario Camerae Aulicae lego cantharum unum argenteum deauratum. Domino Laurentio Nieremberger secretario Camerae Aulicae lego tria pocula argentea cum manubriis unius formae vitus deaurata. Domino Tiburcio Himelreich Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis secretario lego cuppam argenteam unam deauratam. Domino Fausto Verancio Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis secretario lego cuppam unam argenteam deauratam. Michaeli Ztanysniaki perceptori Camerae Hungaricae lego cuppam unam argenteam deauratam. Lucae Kys Timaviensi lego cuppam unam argenteam deauratam. Georgio Kaprunczaj perceptori Camerae Scepusiensis lego cuppam unam argenteam deauratam. Davidi Mors registratori Camerae Scepusiensis lego quatuor pocula argentea, in unum conuenientia in marginibus deaurata. Blasio Theomöswari in Eperyes commoranti lego poculum argenteum cum coapertorio in marginibus deauratum. Lazaro Hoffman lego cuppam unam argenteam deauratam. Georgio Kauczenpach annonario Cassoviensi lego cuppam unam argenteam deauratam. Residua autem bona mea, pecunias videlicet res aureas argenteas annulos et pensilia

cum lapidibus non multum preciosis ac clenodia domus lego ad sustentationes viduarum, pauperum et elocaciones pauperum virginum ac aliarum debiliūm pauperum personarum, quae omnia conscienciose Domini Executores exponant. Huius autem mei testamenti constituo tutorem, patronum meum confidentissimum Spectabilem ac Magnificum Dominum Franciscum de Nadasd Agazonum Regalium Magistrum ac Sacrae Caesareae et Regiaeque Maiestatis Consiliarium et demisse, Suam Magnificentiam oro, ut pro sua pietate christiana, hoc presens meum testamentum defendere ac tutare dignetur. Legoque Suae Magnificae Dominationi (ex) externitate meorum facultatum duos orbis siue circulos argenteos magnos ex una parte deauratos et sedecim paria fibularum latarum ex una parte deauratum. Siquis autem hoc meum testamentum per me rite et legitime factum infringere aut violare attentaverit vel consilium violandi illud dederit. Dominus Deus, qui iustus est iudex vivorum et mortuorum et nulla latent, secreta puniat eum in corpore et anima, in hoc et in futuro seculo, ne quis in damnum pauperum et servitorum ac amicorum meorum nec in perniciem animae suae attentet, pro Deo rogo et oro. Habeo autem in parata pecunia in diversis monetis et in variis debitis florenos Hungaricos octo mille a parentibus

relictos non servitiis acquisitos. Imo potius ab eo toto tempore, quo Suis Maiestatibus servio ultra sallarium plus quam decem millia florenorum erogavi. Item in rebus argenteis habeo circa marcas centum et quinquaginta et in rebus aureis videlicet catheris, annulis et pensilibus circa marcas sex. Vestes, tapeta et culcitrae et alia domus clenodia ac utensilia in registro conscripta sunt. Actum Posonii, coram testibus infrascriptis Reverendis, Circumspectis ac Nobilibus Dominis Matthia Submontano, Luca Tarszolicz ecclesiae Posoniensis canonicis. Andrea Matterna iudice, Stephano Herczegciue civitatis Cassoviensis, Joanne Zalowzki dicatore Comitatus Trenchiniensis ac Mattheo de Beneteo publico notario Capituli Posoniensis. Die decima octava mensis Februarii Anno 1593.

Franciscus Naguati de Bogard manu propria Nomina quoque testimonia sunt subscripta et sigilla eorum impressa.

Archiv mesta Bratislavy (Pozsony város levéltára). Testamenty (Libri testamentorum) 5. Köt. 295v–296v. fol. (másolat).

Geccsényi Lajos

JEGYZETEK

* Köszönettel tartozom mindazoknak, akik e kis közleményhez adatokat bocsátottak a rendelkezésemre, vagy sietősen végzett kutatásaim során segítettek a munkám: Pálffy Gézának, Fazekas Istvánnak, Kenyeres Istvánnak, Németh Istvánnak, Tóth Krisztiánának és Csombor Erzsébetnek (Esztergom).

¹ *Acsády Ignác*: A pozsonyi és szepesi kamarák. 1565–1604. Bp., 1894. 51.

² *Ember Győző*: Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig. A Magyar Országos Levéltár kiadványai III. Hatóság és hivataltörténet 1. Bp., 1946. (továbbiakban: *Ember Győző* i. m.) 131–135.; *Szűcs Jenő*: A Szepesi Kamarai Levéltár 1567–1813. Bp., 1990.; *Nagy István–F. Kiss Erzsébet*: A Magyar Kamara és egyéb kincstári szervek. Szerk. *F. Kiss Erzsébet*. Bp., Magyar Országos Levéltár, 1995.

³ *Fallenbüchl Zoltán*: A Magyar Kamara tisztviselői a XVII. században. *Levéltári Közlemények* 1968. 233–268. és *Uő*: A Szepesi Kamara tisztviselői a XVII–XVIII. században. *Levéltári Közlemények* 1967. 193–236.

⁴ Lásd *Holl Béla*: Ferenczffy Lőrinc. Egy magyar könyvkiadó a XVII. században c. kitűnő munkáját. Bp., 1980. 11.

⁵ *Nagyváthy Antalt* 1543-ban Báthory András az uralkodóhoz írt levelében dévényi várnagyként említi. 1549-ben már ítélmester: *R. Kiss István*: A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában és 1549–155. évi leveleskönyve. Bp., 1908. (továbbiakban: *R.*

Kiss István im.) 174., 219.; *Nagyváthy Bálintról Iványi Béla*: Mossóczy Zakariás és a magyar Corpus Iuris keletkezése. Bp., 1926.: *gellénfalvai Nagyváthy Ferencet* mint élelmezési felügyelőt említik az 1597. évi dekrétum 25. cikkelye 7. pontjában. Magyar Törvénytar-Corpus Iuris Hungarici. Bp., 1899. 821., végrendelete az Esztergomi Székesfőképtalan Hiteleshelyi Levéltárában, felváltási jegyzőkönyvek. 10. k. 512. p.

⁶ Magyar Országos Levéltár, P 1837 Melczer család levéltára 5. csomó 49. tétel.

⁷ Esztergomi Székesfőképtalan Hiteleshelyi Levéltára, Capsa 1. Fasc. 1. No. 4.

⁸ Oláh Miklós végrendelete. Közli: *Merényi Lajos* In: Történelmi Tár. Bp., 1896. 136–159. (1562. szeptember 14., Bécs).

⁹ Esztergomi Székesfőképtalan Hiteleshelyi Levéltára. Felváltási jegyzőkönyvek. 2. k. 409. fol. Oláh Miklós 1564 áprilisában Nagyváthy kérésére elrendelte a kúria birtokába zálog címen történő bevezetést. Uo. Capsa 10. Fasc. 10. No. 11.

¹⁰ Uo. Capsa 40. Fasc. 8. No. 3.

¹¹ Lásd a 8. számú jegyzetet.

¹² Slovensky Nationalny Archiv, Bratislava. A Pozsonyi Káptalan Hiteleshelyi Levéltára. Felváltási jegyzőkönyvek. 13. k. 860–861. fol.

¹³ *R. Kiss István* im. CCXII. p.

¹⁴ *Holl Béla* idézett műve mellett *Galavics Géza*: Személyiség és reneszánsz portré. Ismeretlen magyarországi humanista portré: Mossoczy Zakariás arcképe c. tanulmányát, illetve *Mikó Árpád*:

Janua Mortis. Nicasius Ellebodus (1535–1577) síremléke. Adalék a Radéczi kör műpártolásához c. tanulmányát említhetjük. Mindkettő a Collectanea Tiburtiana. Tanulmányok Klaniczay Tibor tiszteletére. Szeged, 1990 c. kötetben. Az idézet a 423. oldalon.

¹⁵ Esztergomi Székesfőkáptalan Hiteleshelyi Levéltára. Capsa 12. Fasc. 3. No. 8.

¹⁶ Magyar Országos Levéltár, E 150 Acta ecclesiastica Fasc. 19. No. 44.

¹⁷ Magyar Országos Levéltár, E 21 Benigna mandata 553. köt. 11. és 45. fol.; továbbá Österreichisches Staatsarchiv, Wien (továbbiakban: ÖStA), Hofkammerarchiv, (továbbiakban: HKA) Hoffmann Ungarn, RN 52. 1587 Dez. 162–187. fol.

¹⁸ Ember Győző: i. m. 136–138.

¹⁹ V.ö.: Szücs Jenő hivatkozott művével. 21–22. old.

²⁰ Jezerniczky szerepelt abban a jegyzékben, melyben Oláh Miklós familiárisait sorolták fel uruk halálakor. Magyar Országos Levéltár, E 156 Urbaria et conscriptiones 75/82. – megjelent a Történelmi Tárban Új folyam. Bp., 1901. 461–462. Adatok Oláh Miklós esztergomi érsek életéhez II. – A Szepesi Kamaránál elfoglalt állására ld. Szücs Jenő kötetét. (i.m. 27–28.)

²¹ Hoffmannra lásd uo. 23., azzal, hogy Hoffmann György nem azonos az Udvari Kamaránál szolgálatot teljesített Georg Hoffmannal. Előbbi pozsonyi beosztására: ÖStA HKA RN 52. 1587 Dez. 162–187. fol.

²² A Szepesi Kamaránál elsősorban az E 249 Benigna Man-

data sorozat iratai tartalmaznak elszórt adatokat Nagyváthy hivatali működésére. 1579-es felmentésére E 249 Benigna Mandata 1579/259.

²³ Uo. 1582/161. Ernő főherceg leirata a Szepesi Kamarához. 1582. július 14. Továbbá ÖStA HKA RN 44. 1582 Febr. Fol. 40–47., 1582 Marz. Fol. 302–309., 443–446., RN 45. 1582 Mai Fol. 118–119.

²⁴ Uo. 1586/1., 2. (mellékletében az instrukcióval), 5. Ernő főherceg leiratai a Szepesi Kamarához. 1586/46. Ernő fhg. leirata Nagyváthy Ferenc beiktatásáról 1586. március 20. A főudvarbírói tisztség létrehozását mindeddig egyetlen hivaltörténeti munka sem tárgyalta. Napjainkban Kenyeres István budapesti levéltáros-történész foglalkozik a főudvarbírói instrukció elemzésével.

²⁵ Halálának pontos időpontját nem ismerjük, 1595. március 17-én már a Balassa Menyhért malackai kastélyában maradt ingóságait leltározták. A végrendelet végrehajtói egy 2 márka 7 lat súlyú aranyozott ezüstláncot adtak Balassának, azért, hogy megőrizte a tárgyakat.

²⁶ Uo. 1595/53. és 108. Ernő fhg. leiratai a Szepesi Kamarához.

²⁷ Magyar Országos Levéltár E 150 Acta ecclesiastica Fasc. 19. No. 47.

²⁸ ÖStA Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Ungarische Akten Fasc. 147. Konv. B. Fol. 43–44. és Ember Győző i. m. 132.

²⁹ Ember Győző i. m. 135.

SZERKESZTŐSÉGI TÁJÉKOZTATÓ

Értesítjük T. Előfizetőinket, hogy az 1999. évi 1–4. füzet idegen nyelvű összefoglalóját a 2000. év 1. füzetében közöljük.

„SEM INGYEN, SEM ELLENSZOLGÁLTATÁSÉRT”

Az investitúra és kánoni választás fogalmának történetéhez

Történetírásunk kevés kivételtől eltekintve, általában nem szokta kétségbe vonni azt a híradást, amely szerint 1106 októberében Kálmán király a guastallai zsinaton a pápa tudomására hozta, hogy az Isten törvényének alárendeltjeként, a pápa intelme előtt meghajolva, lemond „a püspökök investitúrájáról, amelyet eddig őseink birtokoltak (investituram episcoporum hactenus a maioribus nostris habitam)”, „ami pedig ha netán az illetén választásokban nem kánonszerűen, azzal ellenkezően történt, attól a jövőben Isten akarata szerint óvakodni fogunk (et si quid in electionibus huiusmodi minus canonice retroactum est, de caetero Deo volente cavebimus)”.¹

A következőkben a lemondás szövegezésében előforduló két kifejezés, a püspökök investitúrája és választásuk kánonszerűsége fogalmi átalakulásának megvilágításához kívánunk hozzájárulni a XI. század második felére nézve.

Sägmüller nemzetközi tekintélyű, sok évtizedes tankönyve szerint az investitúra „eredetileg magának a hivatalnak szimbólumok alkalmazásával fogatosított átruházását jelentette. Így volt még a dekretális jogban is...”²

A szó eredeti jelentése a XIII–XIV. század folyamán sem merült feledésbe. Az Ordo Romanus XIII. szerint az új pápát nyomban megválasztása után a bíboros diakónusok priorja skarlátszínű kappába burkolta mondván: „Rád ruházom a római pápaságot, hogy élén állj a Városnak és a világnak (Investio te de papatu Romano, ut praesis urbi et orbi)”³

A kifejezés egyházi, korántsem feltétlenül hűbérjogi használatának fejlődésével teljes összhangot mutat világi hűbérjogi alkalmazása. Mértékadó szerző, H. Mitteis állapította meg erről: „Nincs szükség arra a kerülőútra, hogy feltegyük: előbb a hivatali jóság, a *pertinentia comitatus* lett hűbérre és a hivatal az-

után sodródott bele ebbe a fejlődésbe. Itt, mint mindenütt, úgy történt, hogy a tartozék osztozott a lényeges dolog sorsán, s nem fordítva. Már az alkalmazott jelképek (korona, pálca, zászlós lándzsa) arra mutatnak, hogy a hivatalt magát tekintették a hűbérbe adás tárgyának. A hivatalok is feltétlenül járadékforrások voltak és ... átruházásuk szimbolikája hasonlóan formálódhatott, mint a földdaraboknál. Csak a XIX. század túlnyomóan magánjogias gondolkodása ismerhette félre, hogy a szó legteljesebb értelmében a hűbérbe adás tárgya nem föld volt, hanem közhatalom (...dass nicht Land, sondern öffentliche Gewalt das Lehnsobjekt im vollsten Sinne des Wortes war). Ha pedig a hivatalokat így a hűbérjog formái közt adományozták, olyan formák közt, amelyek a magánjogban is alkalmazást találtak, ez nem jelentette a hivatalok privatizálását, állami jellegük elvesztését. A vazallusra a közhatalom egy darabját bízták, s a hűbérjog biztosítékot adott neki arra, hogy háborítatlanul gyakorolhatja, amíg éppen a hűség kereteihez tartja magát.”⁴

Az *investire* ige és a belőle származó főnév, az *investitura* tehát mind az egyház életében, mind a hűbéri világi jogban eredetileg és elsődlegesen valamilyen hivatal, tisztség átruházását jelentette, s csak másodlagosan a hivatal tartozékának, a földbirtoknak az adományozását. Amikor tehát Szent László az általa alapított zágrábi püspökség főpásztorává az alkalmasnak talált Duhot rendelte ki („delegavit”), vagy amikor II. Béla „kegyelméből Fancica a bácsi érsekségre helyeztetett át (translatu est)”, a zágrábi egyházmegyébe pedig „Macilinus rendeltetett püspöknek (episcopus ordinatus est)”, mindkét király investitúrát, hivatalra kinevező cselekményt gyakorolt.

A püspökségekre az uralkodók által való ilyen kinevezéseket magától értetődőnek tekintette a XI.

század is. Szent István kortársa, Theotmar merseburgi püspök a püspöki székek adományozását („omnes episcopatus ... sua distribuere manu”) így minősítette: „Erről csakis királyaink és császáraink intézkednek: ők a nagy Úristennek ebben a zarándok életben a helytartói és méltán állnak az Ő többi főpásztora felett.”⁵

Kálmán magatartását uralma elején érdekesen jellemzi prágai Cosmas. 1099-ben a cseh herceg a Kálmánnal való találkozáson kérte fel Szerafin esztergomi érseket, hogy szentelje áldozópappá Hermann diakónust, akit mint választott prágai püspököt IV. Henrik császár már előbb felruházott a pásztorbottal és a gyűrűvel. Szerafin azután Esztergomban áldozópappá szentelte Hermannnt, s vele együtt a már házasember Cosmast, a történetírót. Ez bizony mind a püspökkinevezés, mind a cölibátus dolgában éles szembehelyezkedés volt Rómával.⁶

A német uralkodók közül III. Henrik (1039–1056) gyakorolta a legnagyobb befolyást az egyházi méltóságok, köztük a pápai szék betöltésére. „Alatta az egyházi és kolostori reform gondolata ismét uralkodóan került előtérbe. Magát a királyt minden cselekedeténél nagyfokú idealizmus és szigorúan egyházi-as gondolkodás töltötte el. A püspökségek adományozásánál tudatosan mondott le minden ellenszolgáltatásról, amely csak látszatát is kelthette a szimóniának. Azonban az volt élete tévedése, hogy azt hitte: világi uralkodó megújíthatja az egyházat és emellett szilárdan kézben is tarthatja. ... 1046-ban... három egymással vetélkedő pápát buktathatott meg és Suitbert, a bambergi német püspököt emelhetette helyükbe. A rómaiak választójogát úgy kapcsolták ki, hogy Henrik biztosította magának a Patricius Romanorum méltóságát és ezzel a választásnál a döntő szerepet.”⁷

Az egyházi méltóságok betöltésénél a világiak, köztük a királyok meghatározó szerepét, vagy egyáltalán befolyását, rendszerint a kinevezendő által nettán teljesítendő ellenszolgáltatás, a szimónia veszélyére hivatkozva, tehát mintegy az aktus tisztaságát védve kifogásolták. Ám igazában ennél sokkal többről volt szó, ti. elvi kérdésről, a világiak szerepéről az egyházban.

Világosan kifejezi ezt II. Miklós pápa 1059. évi római zsinatának 6. kánonja: „Világiaktól semmiféle módon ne szerezzen egyházat senki klerikus, vagy áldozópap, sem ingyen, sem ellenszolgáltatásért.”⁸

Részletesebben fejtette ki a tilalmat VII. Gergely 1078. évi zsinata: „...senki klerikus ne fogadja el püspökség, apátság vagy egyház investitúráját császár, vagy király, vagy bárki világi személy, férfi vagy nő kezéből”.⁹ Gergely idézett kánonjának előzményeként is, és a terminológia szempontjából is érdekes Die-i Hugó pápai legátus 1078. januári franciaországi zsinatának végzése: se püspök, se apát, se pap, se a klérus más tagja ne fogadja el király, gróf, vagy egyéb világi ember kezéből püspökség, apátság vagy egyház vagy egyházi dolgok adományozását („donum”).¹⁰

Az egyházi méltóságok betöltésének VII. Gergely által követelt új módja tehát a laikusok közé sorolt királyok addigi hivataladományozásának, investitúrájának teljes mellőzése, és helyette az illetékes egyházi fórum általi kizárólagos hivatalra emelés lett. Ezzel természetesen az egyházi hivatalra való kánoni választás addigi fogalma is megváltozott. A régi lényegét Paul Schmid tömören így fogalmazta meg: „A közösség electio-ja annak az egyetértésnek az aktusa, amellyel elfogadták a legtöbb esetben kívülről bemutatott jelöltet.”¹¹ Szabadságát az egyházak részére a X–XI. században is számos császári és uralkodói kiváltság biztosította.

A gregoriánus szemléletnek megfelelő kánoni választást Tellenbach ekként mutatta be: „Az új nézetek szerint az nem volt már választás, ha egy máshonnet kiszemelt püspök a választói testület egyetértésére talált, hanem ténylegesen ennek magának (a testületnek) kellett a kiszemelést is megvalósítania. Az eredmények először nem voltak nagyon jelentősek; száz évnél is tovább tartott, amíg a kánoni választás új fogalmát mindenhol megértették és elfogadták.”¹²

A laikusok általi investitúra, valamint a kánoni választás VII. Gergely kora előtti és utáni fogalmi közötti alapvető különbségek ismeretében nem tartjuk megalapozottnak – legalábbis e szempontból – Kálmán guastallai jogfeladása hírének kétségbe vonását.

Gerics József–Ladányi Erzsébet

JEGYZETEK

¹ *Diplomata Hungariae antiquissima. Edendo operi praefuit Georgius Györffy.* Bp., 1992. vol. I. nr. 128., 351.

² *Sägmüller, Joh. Bapt.:* Lehrbuch des katholischen Kirchenrechts. Freiburg im Breisgau. 1914³ I. 314. 7. jegyzet.

³ Idézi *Ullmann, Walter:* Die Machtstellung des Papsttums im Mittelalter. Idee und Geschichte. (Aus dem Englischen übertragen von *Möser-Mersky, Gerlinde.*) Graz–Wien–Köln. 1960. 463. 31. jegyzet. – Az *Ordines Romani*-ról lásd *Erdő Péter:* Az egyház-jog forrásai. Történeti bevezetés. Bp., 1998. 143.

⁴ *Mitteis, Heinrich:* Der Staat des hohen Mittelalters. Weimar, 1962⁷. (a továbbiakban: *Mitteis i. m.*) 65–66.

⁵ A zágrábi püspöki székhely Szent László általi alapításáról és oda püspök kinevezéséről, a bácsi érsekségre II. Béla kegyelméből való áthelyezéséről és a zágrábi püspök hasonlóképpen való kinevezéséről lásd *Felicián érsek 1134. évi oklevelét, Cod. dipl. regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae.* (Collegit et digessit *Tad. Smičklas.*) Zagrabiae, 1904. II. 42–43.; Az idézett krónikarészlet: *Thietmari Merseburgensis Episcopi Chronicon. Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum.* (Post editionem *Joh. M. Lapenbergii* recognovit *Fridericus Kurze.*) Hannoverae, 1889. 16.

⁶ *Pauler Gyula:* A magyar nemzet története az Árpád-házi kirá-

lyok alatt. Bp., 1899² I. 189. (Pauler tévesen Hermann püspökké szenteléséről ír papszentelés helyett.); *Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag.* (Herausgegeben von *Bretholz, B.*) Berlin, 1923. 167–171.

⁷ *Mitteis i. m.* 146–147.

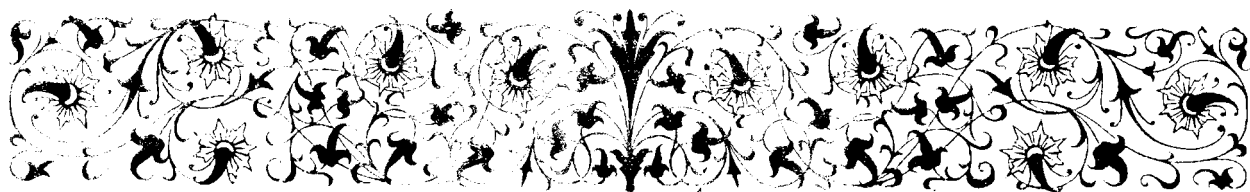
⁸ „Ut per laicos nullo modo quilibet clericus aut presbyter obtineat ecclesiam, nec gratis, nec pretio.” *MG Constitutiones I.* 547. nr. 384.

⁹ „Ut nullus clericorum investituram episcopatus, vel abbatie vel ecclesie de manu imperatoris vel regis, vel alicuius laice persone, viri vel femine suscipiat.” *Das Register Gregors VII.* (Herausgegeben von *Caspar, Erich*) Berlin, 1923. 403.

¹⁰ Idézi *Tellenbach, Gerd:* Die westliche Kirche vom 10. bis zum frühen 12. Jahrhundert. Göttingen, 1988. 150–151.

¹¹ *Schmid, Paul:* Der Begriff der kanonischen Wahl in den Anfängen des Investiturstreits. Stuttgart, 1926. 23. Ebben az értelembe kell magyarázni *István Nagyobb Legendájának* azt a hírt, hogy *István „electione canonica”* állította *Asztrikot* az esztergomi érsekség élére. (*Szentpétery, SRH. II.* 383.)

¹² *Tellenbach, Gerd:* *Libertas. Kirche und Weltordnung im Zeitalter des Investiturstreits.* Stuttgart, 1936. 135.

SCHEDIUS ÉS AZ ISKOLAÜGY

Schedius Lajos talán az utolsó magyar polihisztor volt, aki életében (1768–1847) foglalkozott esztétikával, teológiával, földrajztudománnyal, csillagászattal, történelemmel, irodalommal, selyemhernyó-tenyésztéssel és gyapotültetvényekkel. Szerkesztett folyóiratot, vezetett színházat, tudós és ismeretterjesztő volt egyszerre. A közéletben szabadkőműves jakobinusként és az udvar hűséges embereként is emlegették. Hazafi és világpolgár, aki keveset írt magyarul, de rengeteget tett a magyar művelődésért. E téren szükségesnek tartotta a munkát az alapoknál kezdeni, ezért foglalkozott az oktatásüggyel, az elméleti pedagógiával, ezért lett iskolaalapító és felügyelő.

Schedius Lajos szülei német ajkú, győri, protestáns polgárok voltak, akik taníttatni tudták 1768. december 20-án született fiúkat. Schedius a pozsonyi líceumba, majd a soproni gimnáziumba járt, ahol klasszikus műveltséget, esztétikai ízlést és öntevékenységet tanult. Egyetemi éveit – 1788-tól – Németországban, Göttingában töltötte. Itt a neohumanizmus virágzott ekkor, amelynek célja az antik szellemi élet megragadása és újraértékelése volt, nem a hasznosság, hanem az elvont értékek szerint. Tanulmányozta a görög és római irodalomtörténetet, régiségtant, művészettörténetet, teológiát és történelmet. Sokoldalú képzésben vett részt, ami a tanári hivatásra is tudatosan felkészített. Iskolaszervezői érdeklődése ide is visszavezethető.

Három esztendő telt el tanulóval Göttingában, hazatérve azonnal megpályázta a pesti egyetem esztétika tanszékét, amit Mária Terézia állított fel még 1774-ben. A verseny rendkívül éles volt: 19 pályázó közül az egyetem magisztrátusa Schediust javasolta első helyen, a Helytartótanács többsége viszont a budai gimnázium exjezsuita professzorát Tóth Farkast részesítette előnyben, a nádor azonban Schedius mel-

lett volt. Az államtanács, a katolikus szellem alapján Tóth Farkas mellé állt. Ferenc császár váratlanul mégis a protestáns Schedius kinevezése mellett döntött 1792. március 31-én. Schedius Lajost 1792. május 21-én délelőtt iktatták be professzori állásába és délután már megkezdte előadásait.¹

Ezzel megindult egy nagy ívű és nagyhatású értelmiségi pálya, amelyből most csak az iskolaüggyel foglalkozó tevékenységet emeljük ki. Schedius figyelme a Martinovics-féle perek, a retorzió hullámai után – amelyek őt is majdnem elérték – a magyar evangélikus egyház, ezen belül az egyházközségi iskolák felé fordult. Egyházközségi jegyzőként szorgalmazta a pesti evangélikus iskola létesítését. 1796-ban, egy tanítóval, egy evangélikus osztály megkezdte működését Pesten.² Az iskola – más evangélikus tanintézetekkel együtt – szép fejlődést mutatott a következő évtizedekben. A magyar evangélikusok 1804 februárjában tartott egyetemes gyűlése határozatot hozott saját tanrendszereinek felülvizsgálatára és egységesítésére. Az egyházkerületek iskolaügye eltérő és koordinálatlan volt. Ezt kívánták megváltoztatni közös tanulmányi rendszer és tanterv elkészítésével, amire megbízást adtak Lovich Ádám evangélikus szuperintendensnek és Schedius Lajos egyetemi tanárnak. Munkájuk eredményét már 1805-ben az egyetemes gyűlés elé terjesztették. A kialakított tanulmányi Systema Schedius Lajos szerkesztésében 1806-ban jelent meg.³ „A tanterv Schedius egyéniségében összeolvadó különböző irányok hatását mutatja, főleg a neohumanizmusét, a felvilágosodás gyakorlatiasságát és Pestalozzi elveit.”⁴ Schedius nevelési elvei az ember természetes képességeinek kifejlesztését célozták, szabadságra és önállóságra kívánta a tanulókat nevelni. A tantervi követelmények ezt az eszmeiséget képviselték.

A Systema⁵ két fő részre oszlik: az első az iskolai oktatással, a második az iskolaügy vezetésével foglalkozik. Az első részben szó esik a falusi iskolákról, a polgári iskolákról, a latin iskolákról vagy gimnáziumokról, a filozófiai tanintézetekről vagy líceumokról, a teológiai és jogi tanulmányokról és a leányiskolákról. A felosztás a társadalmi helyzethez, az életpályákon való elhelyezkedés céljához, a megfelelő műveltség biztosításához igazodik.

A falusi iskolák elvileg 3×2 évre oszlanak, kb. 12 éves korukig járnak ide a tanulók. A tanítás nyelve az anyanyelv. A tanulók – a tanterv szerint – derék keresztyén emberek, szorgalmas parasztok vagy kézművesek lesznek. A polgári iskolák, a városi polgárság iskolái, elvileg nyolc évig nevelnek, eszes embereket, serény polgárokat képeznek, és előkészítenek a latin iskolákra is. A tanítás nyelvét az adott városban többségben levő nyelv adja, nevezetesen vagy magyar, vagy német. A latin iskolák, vagy gimnáziumok, általában 12 éves kortól, a különböző hivatalokra, a latin nyelv ismeretére és a magasabb tudományok későbbi elsajátítására nevelnek, általában 5 esztendő alatt. Ezután következnek a filozófiai tanintézetek vagy líceumok, amelyek a gimnázium után a fontosabb állami hivatalokra, magasabb tudományokra és tanításra készítik fel tanulóikat, gyakorlatilag 2 év alatt.

A Systema az egyes iskolafajtáknál szól a tanítás céljáról, módjáról, a tankönyvekről, a tanítókról és tanárokról. A gimnázium esetében kiemeli a szükséges segédeszközök szertári gyűjteményét is. Ezek: „A természet tárgyainak valamint termékeinek gyűjteménye, Iskolai atlasz vagy földrajzi mappák gyűjteménye, Fizikai, csillagászati felszerelések, Gimnáziumi könyvtár.”⁶

A második fő rész az iskolaügy vezetőivel és azok kötelességeivel foglalkozik. Szól a falusi iskolák, a polgári iskolák és a latin iskolák vezetőiről. Részletezi az igazgatók kötelességét. Ennek során kiemeli a tanítók rendszeres módszertani képzését, az iskolai rend, fegyelem biztosítását, a szülőkkel való kapcsolattartást, a tanulók felvételéről, rendszeres iskolalátogatásáról, vizsgákról, bizonyítványról való gondoskodást. Igen részletesen beszél az evangélikus egyháznak az iskoláztatás terén mutatkozó hivatásáról, az iskolaállítástól, az oktatáson át a felügyeletig terjedő kötelességéről és jogairól.

A Systema az evangélikus egyetemes gyűlés szorgalmazása ellenére sem vált általánossá. Ennek oka a szűkös anyagi viszonyokban, de főleg az autonómia féltésében keresendő. Ez utóbbit Schedius is figye-

lembe kívánta venni, hangsúlyozta, hogy a „normának” nem szabad a legapróbb részletekig kiterjednie, mert ez megköti a tehetségesek kezét, az alkalmatlankokat pedig úgysem segíti. Egy általános, közös Systema biztosítását azonban Schedius fontosnak tartotta és pályája során ezt segítette elő. Ez a pálya meghatározó jelentőségű volt az evangélikus iskolákra nézve, hiszen Schedius fél évszázadon át szellemi vezére volt ezeknek. Meghatározó szerepet játszott az 1806-os evangélikus tanterv 1837-es és 1842-es korrekciójánál. Tevékenysége a magyar pedagógia fontos és maradandó értéke, emlékéért a Deák téri (Széna téri⁷) iskola vagy a Fasori Evangélikus Gimnázium őrzi. Érdemes megemlíteni az 1842-es korrekciós munkálatok során megfogalmazott nézetét, mely szerint „A földrajz és a történelem azon két ikertestvér a tudományok közt, melyekre a leendő polgároknak feltétlenül szüksége van; mert történelem nélkül az ember örökösen gyermek marad, ki csak azt tudja, mi körülötte történik.”⁸ Gyakorlati pedagógiai érdeklődését mutatja, hogy az 1837-es reformnál egy külön utasítástervezetben még a tanulóknak adandó büntetés fokozatait is megszabta: „1. A tanulót figyelmezteti tanítója szelíden az elkövetett hibára. 2. Komoly hangon szólítja meg. 3. Megrója, megint és figyelmezteti a következőkre négy szemközt. 4. Megszégyenítőleg rendre utasítja az osztály előtt. 5. Fenyegetőleg rója meg ugyanott. 6. Beírja az erkölcskönyvbe. 7. Felállítja a padban helyén. 8. Kiállítja az asztal elé. 9. Félre ülteti a többitől huzamos időre. 10. Értesíti a szülőket. 11. Meginteti a rektor által. 12. Meginteti a konferencián. 13. Tesztí fenyítéket alkalmaz, ha ebbe a konferencia beleegyeznek. 14. Kizárja az osztályból a konferencia beleegyezésével.”⁹

Sokan hangoztatták, hogy Schedius Lajos szétforgácsolta erejét, túl sok mindennel foglalkozott, így nem maradt ideje egy-egy szakterület problémáiban jobban elmélyedni. Ezzel szemben úgy véljük megállapítható, hogy amivel foglalkozott azt korának színvonalán művelte, és arról, hogy akkor még olyan sok területen volt égetően szükség a jobbító tehetségre és figyelemre arról nem ő tehetett. Mindenesetre amit az iskolaügy terén alkotott az vitathatatlanul maradandó értéket képvisel.

Schedius Lajos haláláról, temetéséről megemlékezve Tavassy Lajos, a korszak neves pedagógus reformere a következőket írta 1847 végén: „Nem volt még tanúja Pesten temetésnek, a melyen mind annyi nevelő és tanintézet, egyesület, testület és hatóság,

oly mértékben képviselve lett volna, mint ez alkalomkor. Jele volt ez az elhunyt közszeretetének és köztiszteletének.”¹⁰ Tehát szerették, tisztelték, elismer-

ték Schedius Lajost, aki a magyar iskolaügy alakításában elvülhetetlen érdemeket szerzett.

Kardos József

JEGYZETEK

¹ *Doromby Karola*: Schedius Lajos mint német magyar kultúrközvetítő. Bp., 1933. (továbbiakban: Doromby i. m.) 18–26.

² *Péterffy Sándor*: Schedius Lajos János. In: A Pedagógiai Társaság Évkönyve, 1897. évf. (továbbiakban: Péterffy i. m.) 69.

³ Az ágostai hitvallású evangélikusok iskolaügyének rendszere Magyarországon. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. Bp. 1992. (továbbiakban: Az ágostai hitvallású.) 1–70.

⁴ Doromby i. m. 72.

⁵ Lásd erről részletesen: *Terray Barnabás*: Adatok a népoktatás egységes elveinek kialakításáról. A Schedius-féle Systema keletkezése és népoktatási vonatkozásai. (Szerk. *Köte Sándor*) In: Neveléstörténeti tanulmányok. Bp., 1970. 67–97.

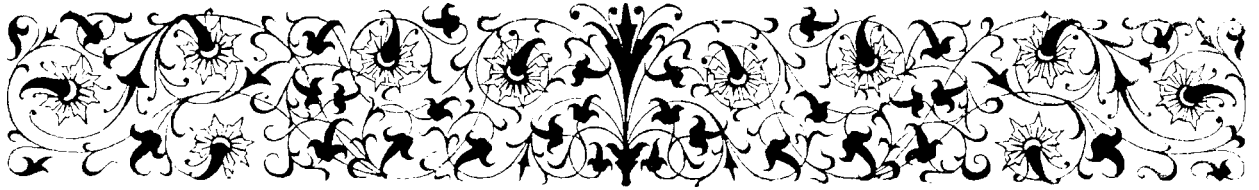
⁶ Az ágostai hitvallású. i. m. 33.

⁷ Az iskola szellemét illetően érdemes idézni Péterffy Sándor 1879-ben megjelent tanulmányából: „A szénatéri, most deáktéri iskola volt a német Pestnek azon pontja, melyből maguk a derék hazájukat szerető németek az alkotmányos magyar nemzetnek szép tért hódítottak. A gyermekek német nyelven tudnak csupán, a midőn az iskolába léptek, de a midőn az iskolát elhagyták, mind tudtak magyarul...” Péterffy i. m. 77.

⁸ Péterffy i. m. 80.

⁹ Uő i. m. 82.

¹⁰ *Tavassy Lajos*: Schedius halála. *Nevelési Emléklapok*. Pest, 1848. 150.

EGY NEMES CSALÁD LEVÉLTÁRA AZ ŐRSÉGBŐL

Vas megye déli részéről kevés nemesi család levéltára ismert. A közelmúltban került a Vas Megyei Levéltár gyűjteményébe a nagyrákosi Fölnagy család levéltára, benne több középkori oklevél is. A családi levéltár értékére Benczik Gyula levéltáros hívta fel a figyelmet, és annak alapján néhány település- és társadalomtörténeti kérdést sikerült tisztázni.¹ Jelen közleményünkben főleg a családi levéltár történetéhez kívánunk adalékokkal hozzájárulni.

A Zala folyó mentén élő örök kiváltságait V. István király foglalta oklevélbe.² A tizennyolc faluból álló őrségi tartomány azonban 1393-ban jobbagysorba jutott,³ és ezt a sorsot csak az őrnagynak nevezett Sáska Miklós és rokonai tudták elkerülni, ugyanis ők királyi privilégiummal rendelkeztek: I. Lajos király 1364. január 28-án Kont Miklós nádor kérésére Saska dictus Pétert és Saska Pál fiait: Istvánt, Andrást és Miklóst (Saska Péter unokaöccseit) Zempetur és Rakus nevű birtokukkal a Zala folyó forrásánál, a Zala-fewewr-nek nevezett condició (a conditione, servitio, honere, censu et collecta speculatorum regalium) alól mentesítette és megnesemesítette.⁴

Leszármazóik a nagyrákosi Nemes szer birtokosai voltak. A család több ágra bomlott, melyek közül legtekintélyesebb a Sáska; ők monopolizálták a németújvári vár vicecastellanusai tisztségét. (Az Őrség Németújvár tartozéka lett.) A másik ág a Nemes nevet viselte – nyilván a környezetében élő jobbagylakosságtól való megkülönböztetésül. A harmadik ág neve: Fölnagy, a falunagy (-villicus) szóra vezethető vissza.

A mohácsi vész után a rákosiak az egytelkesek kategóriájába jutottak, nemességüket az uradalomba való bekebelezés veszélye fenyegette. 1574-ben aztán nova donatiót nyertek birtokaikra, ami a későbbiekben az itt említett 15 nemestől való leszármazás igazolásának alapja lett. A rokonság felszaporodása egy-

részt jelentős elvándorlást idézett elő, másrészt az endogámia következtében megjelentek a kettős (Nagy, aliter Fölnagy, másként Nemes stb.) típusú nevek. A közösség tudata és intézményei is fennmaradtak egészen 1939-ig, végleges megszűnésükig.

Az 1364. évi nemesítő okirat másolatban ismert volt, sőt a kutatás kiindulópontjaként szolgált. 1992-ben a levelesládából előkerültek az eredeti privilégiumok.⁵ Emellett más oklevelek is találhatóak az anyagban, amelyből megtudjuk, hogy Lajos király már 1362-ben védelemben részesítette a Sáska család tagjait az őriszentpéteri örökkel szemben.⁶ Ugyancsak a király védte meg 1374-ben „Scentpeter”-i néven említett leszármazottaikat – ezúttal a zalafői speculátorok túlkapásaitól.⁷

A többi oklevél a Kerka menti Domafölde birtokkal kapcsolatos viták során keletkezett, az ehhez fűződő rokoni kapcsolatok tisztázása azonban további kutatásokat igényel.

El lehet gondolni azon, vajon hogyan bukkantak föl egyazon összefüggésbe tartozó oklevelek térben és időben ennyire távol egymástól. A 19. század második felében indult meg hazánkban a történelmi emlékek nagyarányú gyűjtése, ezen belül a levéltárak feltárása. Ezek a munkák azonban csak részeredményeket hoztak, és a kutatók erőit a legkorábbi oklevelek publikálása kötötte le. A Nemzeti Múzeumi Levéltár kialakulása pedig, noha szám szerint rendkívüli mértékben gyarapította a közkinccsé vált írott források mennyiségét, problémákat is fölvetett. Ennek a gyarapító tevékenységnek nemcsak a levéltárak tulajdonosai – elsősorban régi családok – hanem a hazai tudományosság kisebb-nagyobb rangú képviselői is aktív részesei voltak.

Gózon Imre szentgyörgyvölgyi néptanító, aki régészeti és műemléki feltárásokkal is foglalkozott,

gyűjtőútjai során az írott forrásokra is kiterjesztette figyelmét. 1873. évi beszámolójában leírja egy nagyobb irategyüttes megtalálásának körülményeit.⁸ Csak sejtethető, hogy ezek az iratok nem rendeltetés-szerűen kerültek akkori őrzőjük birtokába, annál is inkább, mert Gózon utal rá, hogy az illető már korábban áruba bocsátott néhány oklevelet, amelyek a gráci ferencesekhez kerültek. Javaslatát, miszerint a még meglevőket meg kellene szerezni a Magyar Nemzeti Múzeum levéltára számára, az Archaeologiai Értesítő szerkesztősége egy lakonikus „Megtörtént” lábjegyzetben nyugtázza.⁹ A múzeumi levéltár kialakulásában jelentős szerepet játszottak efféle szerzemények. „Említésre méltó vásárlások voltak: ... Gózon Imre 136 db oklevélből álló ajándéka (1875. október 15.).”¹⁰ Ez a szám jóval nagyobb az 1873-ban említetté, legalábbis feltűnő az eltérés. Nem tudunk arról, csak valószínűsíthetjük, hogy Gózon az Őrségben is gyűjtött iratokat.

Talán így kerülhetett birtokába Mária királynő 1390. június 25-én kelt oklevele, amelyben az uralkodó, átírván a vasvári káptalan 1385 és '87 között kelt oklevelét, jóváhagyja az abban foglalt adásvételt: Zeuche-i (Szőcei) Domonkos fiai: Miklós és János két ekényi földet a Karyka (Kerka) patak és szent Vencel egyháza mellett hat nehéz dénárért eladnak Zenthbeneduk-i (Szentbenedeki) Pál fia Péter fia Jakabnak.¹¹

Ennek az oklevélnek hátlapján láthatók a következő feljegyzések: „1ső Szám”, valamint: „Tiszteletes nagy jó akaró Rakosi Marton Predikator uramnak ő kglmének nagy böcsülettel adassék. sz. Pé Rakos”. A címzés arra enged következtetni, hogy az oklevél valamikor kikerült a levelesládából, de oda vissza is jut-

tatták. Rákosi Sáska Márton 1707-től 1713 utánig látta el a(z őri)szentpéteri prédikátor funkcióját.¹²

Hasonló sorsra jutott Vingárti Geréb Péter országbíró 1497-ben kelt oklevele is, amelynek hátlapján az előzőhöz hasonló, de latin nyelvű címzést olvashatunk,¹³ valamint a „2d szám b.)” jelzetet. Ennek az oklevélnek XVIII. századi, meglehetősen gyarló, egyszerű másolata jelenleg is a Fölnagy család iratai közt található.

Ugyancsak Gózon közölte magyar fordításban Kaplai János országbíró 1393. december 4-én kelt oklevelét és az abban átírt két másik oklevelet,¹⁴ valamint Zsigmond király 1429. december 5-én kelt oklevelét is.¹⁵

Valószínű tehát, hogy a Fölnagy családi levéltárból korábban is kalandozott el néhány oklevél, egyes darabok Rogasócra kerültek, majd onnan Gózon közvetítésével a Nemzeti Múzeumba, másokat ő maga szerzett meg a családtól.

A Gózon által gyűjtött anyagban azonban nemcsak Vas megyei vonatkozású oklevelek találhatók.¹⁶

Úgy tűnik, hogy a család féltékenyen őrizte levelesládáját, a 19. század második felében megjelent gyűjtőknek ebbe kevés betekintést engedett, elvinni pedig csak olyan oklevelet lehetett, amiről másolattal rendelkezett, vagy csak a másolatot.

Az eddig elmondottak illusztrálják, hogy az organikus kialakult családi levéltárak egységére mennyi veszély leselkedett, és leselkedik ma is, de egyúttal azt is, hogy napjainkban még mindig felbukkanhatnak ismert és ismeretlen középkori források.

Kóta Péter

JEGYZETEK

¹ Benczik Gyula tanulmánya megjelenés előtt áll, ezúton mondom köszönetet, hogy a készülő szövegbe betekintheztem.

² Hazai Okmánytár VIII. 127--130.

³ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) DL. 58700.; *Stahl Ferenc: Az Őrség jogállása. Vasi Szemle XXVIII.* (1974)/2. 224.

⁴ MOL DL. 041618. az esztergomi káptalan 1365. április 25-ei átírásában.

⁵ MOL DF. 290688. és 290689. A DF. jelzettel ellátott oklevelek a Vas Megyei Levéltárban találhatóak, az egyszerűség kedvéért az Országos Levéltárban található fényképmásolatok jelzeteire hivatkozom.

⁶ MOL DF. 290686. és 290687.

⁷ MOL DF. 290690.

⁸ „Fischhoff Lajos rogasóczi lakosnál, mintegy 100 darab régi okiratot találtam, s azok közül egy 5” hosszú és 2 1/2” széles, alsó részén behajtott s piros selyemmel áthúzott XI-ik századbéli hártýára írt latin okmány vonta magára figyelmemet; az iratok nagyobb része 14–16. századból való. Két darabot 1336-ik évből adott nekem, melyet a cultus miniszteriumhoz felküldöttem.” Vas-megye határszélén tett régészeti kirándulás. *Archaeologiai Értesítő VII/17.* (1873) 303. Bizonyára ez az a két oklevél, amely ma a MOL DL. 40719. és 40720. jelzetet viseli. Provenienciája: „Gózon Imre ajándéka 1873. IX. 5.”

⁹ A fentebb említett XI. századi okmány viszont nem szerepel a Gózon által átadottak között!

¹⁰ *Sulica Szilárd: A Múzeumi Levéltár kialakulása. Levéltári Közlemények X/3–4.* (1932) 192.

¹¹ MOL DL. 42451.; Ezt nyomtatásban is közölte in: Adatok Zalamegye történetéhez. (Szerkeszti és kiadja *Bátorfi Lajos*. V. k., III. Nagykanizsa, 1878. 182–184.

¹² *Pataky László*: Az Őrségi ref. egyházmegye története. Szombathely, 1992. 360.

¹³ Admodum Reverendo viro domino Martino de Rakosi pat-

riae suae propriae reformatori Pastori fidelissimo ac constantissimo jam citissime dantur. MOL DL. 46418.

¹⁴ MOL DL. 42559., *Vasmegyei Lapok* 1876. június 15.

¹⁵ MOL DL. 43819., *Vasmegyei Lapok* 1876. június 18.

¹⁶ Például MOL DL. 46618.

A MÁLTAI LOVAGREND 1938. ÉVI BUDAPESTI VILÁGKONGRESSZUSA

A Jeruzsálemi Szent János Lovagrend, újabb kori nevén Máltai Lovagrend, méltán tekinthető a legjelentősebb egyházi lovagrendnek. E Rend Magyarországon is szerepet kapott. A középkorban létrehozott magyarországi rendtartomány a XVII. században szűnt meg. Ezt követően több próbálkozás történt a Rend újbóli magyarországi meghonosítására. Ezek a törekvések azonban hosszú ideig nem jártak sikerrel. Csupán az első világháború után, 1928-ban alakult meg a Máltai Lovagrend magyarországi tagozata (Associatio), a Magyar Lovagszövetség. A Máltai Lovagrend 1925-től tartott fenn diplomáciai képviselket Magyarországon. Ezt követően vettek fel több magyar személyiséget a Máltai Lovagrendbe. Hazánkban a Rend elsősorban karitatív tevékenységet folytatott. Rövid idő alatt a magyarországi lovagok igen jó kapcsolatokat építettek ki a Rend központi vezetésével. 1931-ben a Rend új Nagymestere, Chigi Albani Lajos herceg Magyarországra is ellátogatott.

Az alábbiakban, a Magyar Lovagszövetség történetének, két világháború közötti legjelentősebb eseményével, az 1938-ban Budapesten tartott Máltai Lovagrendi világkongresszussal kívánok foglalkozni.

1938-ban több jelentős ünnepség volt Magyarországon: az Eucharisztikus Kongresszus, a Szent István-emlékév, Horthy Miklós kormányzó 70. születésnapja, a Szent Jobb országjárása stb. Ezek egy részének emléke a köztudatban napjainkig él, míg a Máltai Lovagrend világkongresszusa már feledésbe merült.

1937-ben, Barcza Károly tiszteletbeli lovag javasolta, hogy a Magyar Máltai Lovagok Szövetsége alapításának 10. évfordulóján tartsanak Budapesten nemzetközi kongresszust. Erről 1937 elején kezdődtek tárgyalások. A Magyar Lovagszövetség Tanácsa 1937. március 15-én tartott ülésén örömmel vette tudomá-

sui, hogy Chigi Albani Lajos Nagymester, a Magyar Lovagszövetség elnökéhez, Habsburg József királyi herceghez intézett levelében hozzájárult a kongresszus (Congrès Invité) megrendezéséhez. A nagy jelentőségű esemény előkészítésére, Dr. Habsburg József Ferenc királyi herceg vezetésével alakult bizottság, melynek ügyvezető elnökévé Széll József tiszteletbeli lovagot választották meg. A Nagymesterrel folytatott tárgyalások során az 1938. június 11–15. közötti időpontban állapodtak meg.¹

A tervezett kongresszus alkalmas fórumnak látszott vezető külföldi személyiségek magyarbarát érzelmeinek felkeltésére, felerősítésére. Ezt a legmagasabb helyen is felismerték. A magyar kormány és Budapest Székesfőváros jelentős anyagi és erkölcsi támogatásban részesítette a rendezvényt szervező Magyar Lovagszövetséget.

1937–1938 fordulóján a magyar előkészítő bizottság élénk tevékenységet folytatott. Egyidejűleg külföldön is megindultak az előkészületek. Rómában da Porto Barbqu Sándor gróf, a lombard-velencei rendtartomány nagyperjele, Connostabile della Staffa gróf, a Rend konzervátora, herceg Caffarelli Károly rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, gróf Thun-Hohenstein Károly főudvarmester foglalkoztak az előkészítéssel. Az utóbbi állandó kapcsolatban állt Barcza Károly követségi tanácsossal.

1938 tavaszán egymást követően érkeztek a meghívásokra az igenlő válaszok. Az angol, a belga, a francia, a német, a hollandiai, az írországi, a lengyel, az olasz, a spanyol és a svájci lovagszövetség jelezték, képviseltetik magukat a világkongresszuson. Mivel a meghívottak közül többen jelezték, hogy családtagjaikkal érkeznek, 1938. február 5-én az Elnökség és a Tanács együttes ülésén döntés született, hogy a vendégek női családtagjai részére összeállítandó prog-

ram előkészítésére és lebonyolítására, Anna királyi hercegnő és Széll Józsefné elnökletével hölgybizottságot állítanak fel.²

Mivel a Máltai Lovagrend magyarországi tevékenysége kevésbé volt ismert a nemzetközi közvélemény előtt, az Előkészítő Bizottság emlékkönyv kiadását határozta el. Ebben vázolták a Rend magyarországi történetét, s részletesebb taglalást kapott a Magyar Lovagszövetség megalakulása és tevékenységének első tíz éve.³ A kötetet franciául is megjelentették.⁴ Ugyancsak a nemzetközi közvélemény informálására publikált a Rend folyóiratában („Rivista Mensile Illustrato Sovrano Militare Ordine di Malta”) Barcza Károly, nagykeresztes vitéz, tiszteletbeli tartománynagy, követségi tanácsos és báró Thierry Heribert rendi lovag.⁵ Budapest közönsége a magyar főváros szépségeit és a színpompás magyar népviseletet bemutató emlékkönyvet adott ki.⁶

A kongresszuson részt vevő rendtagok és családtagjaik számára emlékérmek is készültek. Ebből 3 arany, 25 ezüst és 500 bronz példányt vertek. A 3 arany veretet Horthy Miklós kormányzónak, Chigi Albani Lajos Nagymesternek és József királyi hercegnek, a Magyar Lovagszövetség elnökének ajánlották fel emlékül.⁷ A nagy ritkaságnak számító érem egy bronzverete megtalálható a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában.⁸

Az ünnepségek előestéjén, 1938. június 9-én gróf Csáky István tiszteletbeli lovag, Barcza Károly, Jaross Vilmos jogi lovag, Dr. Zsarnóczay János jogi lovag és báró Thierry Gaszton lovag a Nemzeti Kaszinó Duna-termében látták vendégül a sajtó képviselőit, s tájékoztatták őket a készülő eseményekről.⁹

A korabeli sajtó (pártállásra való tekintet nélkül) hosszabb-rövidebb beszámolókat közölt a kongresszusról. A legértékesebb, minden részletre kiterjedő közlések talán *Az Estben*¹⁰ és a *Pester Lloyd*-ban¹¹ jelentek meg. Az élénk sajtóvisszhang érzékeltetésére felsorolok néhány korabeli lapot, amelyekben írárok jelentek meg az eseményekről. Nagyobb részük rövidebb, nagyjából egységes tartalmú (esetenként szöveghű) híradás. (Pl. *Hétfői Napló*¹², *Magyarország*¹³, *A Mai Nap*¹⁴, *Népszava*¹⁵, *A Reggel*¹⁶, *A Társaság*¹⁷, *Tolnai Világlapja*¹⁸, *Új Nemzedék*¹⁹, *Újság*²⁰.)

1938. június 10-én délután 5 órakor, a József királyi herceg budavári palotájában tartott közgyűlésen, Dr. Zsarnóczay János mester lovag számolt be az Előkészítő Bizottság sikeres működéséről. Ezen a délutánon érkezett meg a külföldi lovagok többsége is, mivel szerettek volna jelen lenni a Nagymester

másnapi fogadásán.²¹ A nagy ünnepségre, tíz országból mintegy kétszázötven fő érkezett.²² Az exkluzív vendégek sorában, neves európai arisztokratacsaládok sarjai szerepeltek, pl. Belgiumból Albert de Ligne herceg, Franciaországból Gist Gerard de Rohan-Czagot, Hollandiából Enrico van Coorst, Írországból Marquis Macswines of Mashanaglas, Lengyelországból Chartoryski-Baczjow herceg, Nagy-Britanniából E. F. Riddel-Blount, Olaszországból Castello di Careaci, Svájcban Fischer de Reisenach báró.²³

1938. június 10-én, reggel indult Rómából Chigi Nagymester. Kíséretében utaztak a Rend Nagytanácsának tagjai (gróf Herculani Antal, gróf Connotabile della Staffa Antal, gróf Thun-Hohenstein Ferdinánd). A Termini Pályaudvaron a küldöttséget az olasz királyi udvarhoz akkreditált magyar követ, báró Villani Frigyes és a vatikáni magyar követség teljes személyzete búcsúztatta. A vendégek a magyar királyi kormány által rendelkezésre bocsátott szalonkocsiban lettek elhelyezve.²⁴ Az országhatártól ugyanabban a termes kocsiban utaztak, amelyet nem sokkal korábban Pacelli bíboros, pápai legátus használt.²⁵

Útközben a székesfehérvári pályaudvaron nagy ünnepléssel fogadták a fejedelmi vendéget. Az ősi koronázó város nevében gróf Széchényi Viktor főispán – francia nyelven – köszöntötte a Nagymestert. A beszédben hivatkozott a Rend székesfehérvári konventjének egykori – közel négy évszázadon át tartó – tevékenységére. Itt szállt a vonatra Barcza Károly követségi tanácsos, aki Budapestig kísérte a Nagymestert.²⁶

A római gyors június 11-én, reggel háromnegyed tízre érkezett meg a budapesti Déli Pályaudvarra. A máltai lovagrendi és magyar zászlókkal díszített pályaudvar előtt katonai díszszázad és két szakasz lovasrendőr sorakozott fel. A vendégek üdvözlésére nagy számban jelentek meg előkelőségek. Így József királyi herceg, tábornagy díszegyenruhában. A magyar királyi kormányt Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter képviselte. A miniszterelnök képviselőjében Bárczy István államtitkár, a külügyminiszter képviselőjében, annak állandó helyettesei gróf Csáky István és báró Apor Gábor jelentek meg. Jelen voltak a Máltai Lovagrend külföldi és magyar tagjai, valamint számos arisztokratacsalád képviselői (pl. Andrássy, Apponyi, Esterházy, Hunyady, Széchényi).

A vonat befutásakor a peronon elhelyezett rendőrszolgálat eljátszotta a Máltai Lovagrend himnuszát. József királyi herceg és Keresztes-Fischer Ferenc üd-

vözölte a vendégeket. Ezután a pályaudvar előtti térségre vonultak, ahol katonazenekar játszott a Lovagrendi és a Magyar Himnusz. Chigi herceg ellépdelt a díszszázad előtt, majd József királyi herceggel beszállt vendéglátója négyesfogatába (ez a külföldi rendtagok között nagy feltűnést keltett). A díszmagyarba, illetve színpompás lovagrendi díszegyenruhákba öltözött személyiségek ezután autókba ültek, s lovasrendőrök díszkíséretével József királyi herceg budavári palotájába mentek. A festői menetnek nagy nézőközönsége volt. Az eseményeknél rendkívüli biztonsági intézkedéseket foganatosítottak.

A palotában Augusta főhercegnő és udvarhölgyei fogadták a vendégeket. Az Előkészítő Bizottság tagjai, Széll József vezetésével tisztelegtek.²⁷ Széll Józsefnek a Nagymester személyesen nyújtotta át a rendtartományagyokat megillető rendi jelvényeket.²⁸ Ezt követően a Nagymester fogadta a Magyar Máltai Lovagok szövetségének tagjait. Este a Magyar Lovagszövetség vacsorát adott a Park Klubban. Ezen megjelentek, Chigi, József királyi herceg s a magyar kormány tagjai.²⁹

A kongresszus 1938. június 12-én, vasárnap reggel 9 órakor kezdődött meg József királyi herceg budavári palotájában. A konferenciát, mint korelnök, a Svájci Lovagok Szövetségének vezetője, báró Fischer Reichenbach Henrik nyitotta meg. A rendezvény elnökévé – közfelkiáltással – József királyi herceget választották meg. Ő beszédében hangot adott reményének, miszerint Magyarországon ismét nagypriorátus jöhet létre. Ezt követően megköszönte megválasztását, üdvözölte a résztvevő előkelőségeket, majd röviden szólt a Rend magyarországi történetének (általánosan tartott) momentumairól. Végül megnyitotta a kongresszust.

Chigi méltatta a magyarság szerepét a nyugati civilizáció védelmében. Kitért a nemzeti politikai erők 20. századi jelentőségére. Kifejtette, hogy a magyar lovagok munkájukban a Rend egészének támogatására számíthatnak.

Gróf Teleki Pál vallás- és közoktatási miniszter, a magyar kormány képviselőjében mondott beszédében ismertette a Rend magyarországi történetének legjelentősebb eseményeit. Beszélt a magyarság jelenkori helyzetéről. Kitért a közelmúltban lezajlott Eucharisztikus Kongresszusra is.

Dr. Szendy Károly polgármester, a Budapest Székesfőváros nevében üdvözölte a megjelenteket.

Ezt követően elhatározták, hogy táviratban köszöntik Horthy Miklós kormányzót és XI. Pius pápát.

Felolvasták a pápa levelét, melyben áldását adta Magyarországra, a Rend Budapestén időző tagjaira. Végül bizottságokat választottak.³⁰

A kongresszus legemlékezetesebb mozzanata, a résztvevők pompás menete volt a palotából, a Vár utcáin át a Mátyás-templomba. A külföldi lovagok általában vörös színű rendi díszegyenruhában, a magyar tagok többsége káprázatos díszmagyarban jelent meg. A menet élén két, fehér máltai kereszttel ékes magyar csatlós haladt. Nyomukban három nyúlánk máltai lovag ment. A középső lovag (Latinovics János jogi lovag) ezüstrúdon vitte a Rend zászlóját. Az élén, közvetlenül a zászló mögött haladt Chigi Nagymester, mellette, tábornagy díszben, kezében marsallbottal, József és József Ferenc királyi hercegek. Őket a lovagok fényes tömege követte. Külön csoportban vonultak a Rend hölgytagjai. A menetben haladtak, főpapi díszben, a konvent káplánok, így Nemes Antal címzetes püspök.

Közben a Mátyás-templomban már elhelyezkedtek az ünnepi istentiszteleten részt vevő előkelőségek. Így a Magyarországra akkreditált követek, a diplomáciai képviselők munkatársai. Valamennyien az alkalomhoz illő díszruhákban, rendjelekkel, kitüntetésekkel felkészítve.

Érdekes csoportot alkottak a Máltai Lovagrend „dame d’honneur”-jai. E hölgyek (a rendi szabályoknak megfelelően) talpig feketébe voltak öltözve, fejkön fátylat viseltek. A szentmisén jelen voltak a Csillagkereszt Rend és az Erzsébet Rend Magyarországon élő tagjai is.

Az udvari oratóriumon foglalt helyet Augusta főhercegnő (kékszínű magyar díszruhában, fején ékes mívű magyar főkötőben, melyről fekete fátyol omlott le).

Rövidesen megjelent a „clerus paratum”, a segédkező papság, amelyet mint keresztvivő, Mihalovics kanonok vezetett, nyomában haladt infulában Czapi Gyula érsek és Marosán prelátus kanonok. Angelo Rotta érsek, pápai nuncius, uditoreja kíséretében érkezett. Közben megjöttek a rendi lovagok is, s elfoglalták helyüket a templomban. A Rend főméltóságai az oratóriumban lévő stallumokban ültek. A kóruson harsónak jelezték Serédi Jusztinián bíboros, Magyarország primása érkezését. Chigi herceg körül négy lovag állt díszőrséget, a Rend zászlójával. Az oltárral szemben, imazsámoly mögött helyezkedett el József királyi herceg és fia, mögöttük Lucich Károly nyugalmazott altengernagy, főudvarmester, magisztrális lovag és Dréhr Endre őrnagy szárnysegéd, a Rend donátora.

A nagymisét a primás pontifikálta. A Főtemplom ének- és zenekara, Sugár Viktor vezényletével Eisvogel miséjét adta elő. A befejezéskor a pápai- és a magyar Himnusz is elhangzott. A Nagymester és József királyi herceg, magyar négylovas díszhintón távozott.³¹ A kongresszus résztvevői a Hősök terére mentek ezt követően, ahol katonai díszszázad, két lovasrendőr-szaksz, katonazenekar várakozott. A máltai lovagok, zászlóik alatt, a Hősi emlékmű elé vonultak, majd sorfaluk előtt ellépett a Nagymester és József királyi herceg, Sónyi Hugó gyalogsági tábornok, a Honvédség főparancsnoka. Budapest Székesfővárost, Király tanácsos képviselte. A zenekar a Máltai Lovagrend Himnusát, majd a Magyar Himnuszt játszotta. Nagybacsoni Nagy Vilmos altábornagy, Budapest vezénylő tábornoka – a budapesti I. hadtest parancsnoka – jelentést tett, majd az előkelőségek elléptek a díszszázad előtt. Ezt követte a magyar hősi emlékmű megkoszorúzása. A reprezentatív eseménynek sok nézője volt.³²

Délben a Sándor (miniszterelnökségi) palotában a magyar miniszterelnök, Imrédy Béla és neje, illetve Kánya Kálmán külügyminiszter látták vendégül a Nagymestert és dignitariussait. Este herceg Caffarelli Károly rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, a Máltai Lovagrend magyarországi diplomáciai képviselője, a Belügyi Vigadó termeiben estélyt adott. A fogadóesten, a Rend tagjain túl, nagy számban jelennek meg a magyar közélet neves személyiségei is.³³

Június 13-án, hétfőn Chigi, József királyi herceg, gróf Thun-Hohenstein Ferdinánd főudvarmester Kenderesre utazott, Horthy Miklós kormányzóhoz. A rendtagok az „Erzsébet királyné” hajón Esztergomba kirándultak.³⁴ A hajóállomáson Dr. Glatz Gyula esztergomi polgármester fogadta a kongresszus résztvevőit. Először a bazilikába mentek. Itt Dr. Lepold Antsl pápai prelátus, a bíboros hercegprimás nevében köszöntötte a vendégeket. Megtekintették a kincstárat, a primási könyvtárat, a Keresztény Múzeumot. Felkeresték az Árpád-házi királyok palotájának (ez idő tájt feltárt) maradványait is. A hajóúton ülészttek a különböző bizottságok.³⁵

Június 14-én, kedden reggel 9 órakor, a budavári Mátyás-templomban, Shvoy Lajos székesfehérvári megyéspüspök, tiszteletbeli konventkáplán csendes misét tartott, melyen a Rend lovagjai és hölgytagjai – közös – szentáldozáshoz járultak. Ezt követően József királyi herceg palotájába vonultak. A kongresszus záróülése 11 órakor volt. A Rend tagjai reményüket fejezték ki, hogy mihamarabb újjászületik a magyar nagyperjelség.³⁶

Kedden délután Kánya Kálmán belügyminiszter, a Park Klubban uzsonnát adott Chigi herceg tiszteletére. Ezen megjelent József királyi herceg, Rotta bíboros, herceg Caffarelli követ, gróf Széchényi Bertalan, a Felsőház elnök, Kornis Gyula a Képviselőház elnöke, báró Perényi Zsigmond és gróf Teleki Tibor koronaörök, Sónyi Hugó gyalogsági tábornok, a Honvédség főparancsnoka, Keresztes-Fischer Lajos altábornagy, vezérkari főnök, Jány Gusztáv altábornagy, a Kormányzó Katonai Irodájának főnöke. Ugyancsak jelen voltak a külföldi máltai lovagrendi delegációk vezetői, kíséretükkel, valamint a Külügyminisztérium több vezető tisztviselője.³⁷

A délutáni program már nem volt hivatalos. 5 órakor Horthy Miklós, Magyarország kormányzója, a Rend nagykeresztese, tiszteletbeli tartománynagy a budai Várkertben látta vendégül a kongresszus képviselőit. Ez az ünnepség is káprázatos külsőségek között folyt le. A Várkertben pazar virágdíszítés volt. Horthy feleségével, Miklós fiával, Paulette lányával és vejével ifj. gróf Károlyi Gyulával, Savoyai Jenő herceg szobra előtt állva fogadta a vendégeket. Kíséretében volt Uray István kabinetirodai főnök, vitéz Koós Miklós első szárnysegéd, vitéz Gerlóczy Gábor és Németh Tibor szárnysegédek.

Chigi Nagymester fél hatkor érkezett meg. Kíséretében volt gróf Thun-Hohenstein Ferdinánd főudvarmester és a díszszolgálatra bocsátott gróf Berchtold Zsigmond. Velük érkezett József királyi herceg és családja. Megjelent Imrédy Béla miniszterelnök és neje, Serédi Jusztinián hercegprimás, gróf Széchényi Bertalan felsőházi és Kornis Gyula képviselőházi elnök. Angelo Rotta pápai nuncius vezetésével jelentek meg a Budapestre akkreditált követek, feleségeikkel. A magyar kormány összes tagja, s valamennyi magyar lovag jelen volt a fogadáson. Ott voltak a koronaörök, báró Perényi Zsigmond és gróf Teleki Tibor, Darányi Kálmán, volt magyar miniszterelnök, herceg Batthyány-Strattmann László, herceg Montenuvo Ferdinánd, gróf Esterházy Mór, Bárczi István, gróf Zichy Ferdinánd, báró Pieret-Bihain Eugen.³⁸

A külföldiek közül megemlíthetőek: herceg Albert de Ligne, herceg Guy de Polignae, Heroslani hercegnő, de la Chiesa örgróf, Ranieri Bourdon del Mont herceg Don Fanricio Colonna, Carolina Czetyworska hercegnő, herceg Xavier de Mérodne, Virginia Baldeschi grófnő, gróf Emerich Hardegg, báró Leon de Vaux.

Érdekesség, hogy az ünnepségen megjelent az ezekben a napokban Budapesten tartózkodó Wil-

helm Keitel német tüzérségi tábornok, a német Wehrmacht főparancsnokság főnöke. Kíséretében volt Jodl ezredes, Hühnermann főhadnagy és Wolf százados.³⁹ Ez a tény azért érdemel említést, mert a Hitleri Harmadik Birodalomban a Máltai Lovagrend tevékenységét igyekeztek felszámolni, a budapesti kongresszuson sem jelentek meg a német lovagok. Az ismert német katonai vezető jelenléte viszont bizonyos kiegyenlítő szerepet tölthetett be.

A kormányzónak és feleségének, a meghívott vendégeket Caffarelli herceg – máltai lovagrendi követ Budapesten – és Barcza Károly mutatta be. A kormányzói pár üdvözlése után a vendégek szétoszlottak a Várkertben. A sétányokon szerte, gazdagon megrakott, hosszú asztalok álltak. A kormányzó asztalánál ült József királyi herceg, Chigi Nagymester, Serédi prímás és Ligne herceg. Alkonyatkor a kormányzói pár visszavonult, és ezt követően a fényes vendégség is oszladozni kezdett. A távozó vendégeket a Szent György téren nagy tömeg nézte.⁴⁰

Este 9 órakor az Operaházban káprázatos díszelőadás volt. Ezen megjelent Horthy kormányzó és felesége, Chigi Nagymester, József királyi herceg és felesége, gróf Teleki Pál. Rátz Jenő honvédelmi miniszter társaságában volt Keitel német tábornok. Az előadáson az Opera társulatának repertoárjából reprezentatív magyar darabok részletei hangzottak el.⁴¹

A máltai lovagok a legnagyobb elismeréssel nyilatkoztak a budapesti fogadtatásról. Kijelentették, hogy ilyen bensőséges ünneplésben még sehol sem volt részük.⁴²

Chigi Nagymester, eredeti tervétől eltérve, még Úrnapján is Budapesten tartózkodott. A még a magyar fővárosban lévő máltai lovagokkal részt vett az Úrnap körmeneten. Közvetlenül elutazása előtt, a Nagymester és a lovagok a Nemzetközi Karitásziállítást tekintették meg, ahol a Máltai Lovagrend tevékenységét is bemutatták.

A Nagymester elutazása előtt 1000 pengőt utalt át a kormányzóné nyomorenyhító akciójára. Június 16-

án este indult el Chigi és kísérete Rómába, a Déli Pályaudvarról.⁴³

A Nagymestert (érkezéséhez hasonlóan) államfőnek kijáró pompával búcsúztatták. A díszalakulatot a 7. számú kerékpáros zászlóalj egyik százada adta, a katonazenekar is megjelent. A peronon az Államrendőrség egyik zenekara játszott. A búcsúztatáson megjelentek József és József Ferenc királyi hercegek. A magyar kormányt Bárczy István államtitkár képviselte. Chigi kíséretükben lépett el a díszszázad előtt. Számos előkelőség is megjelent, így Nagybacsoni Nagy Vilmos altábornagy, Nemes Antal címzetes püspök, Széll József volt belügyminiszter.

A zenekar a máltai lovagrendi, majd a magyar Himnuszot játszotta. Közben beszálltak az előkelőségek. A vonat a Rákóczi-induló hangjai mellett hagyta el a pályaudvart.⁴⁴

Chigi a magyar határról a Kormányzónak, Imrédy Béla miniszterelnöknek, József királyi hercegnek táviratot küldött, melyben maga és lovagtársai nevében meleg köszönetet mondott a kongresszus nagystílusú lebonyolításáért.⁴⁵

A kongresszus kapcsán több magyar személyiség kapott magas máltai lovagrendi kitüntetések. Így Bárczy István miniszterelnökségi államtitkár⁴⁶ és Uray István a Kormányzó Kabinetirodájának főnöke⁴⁷ magisztrális nagykeresztet kaptak.

A kongresszus megrendezését, magyar részről is kitüntetésekkel ismerték el. Ekkor kapta meg a Magyar Érdemrend I. osztályát herceg Caffarelli Károly, a Máltai Lovagrend Budapesten akkreditált rendkívüli követe és meghatalmazott minisztere.⁴⁸ Barcza Károly követségi tanácsost a Magyar Érdemrend középkeresztjével⁴⁹, báró Thierry Gaszton magisztrális lovagot pedig a Rend lovagkeresztjével tüntették ki.⁵⁰ E két magyar személyiség kitüntetései előterjesztésében szerepel, hogy az elismerést „az ország érdekében teljesített hasznos szolgálatukért” kapják.⁵¹

Pandula Attila

JEGYZETEK

¹ *Reiszig Ede*: A Jeruzsálemi Szent János Lovagrend Magyarországon. In.: A Magyarországi Máltai Lovagok Szövetségének Emlékkönyve (I.) – szám nélkül – Bp., 1938. 54–58.

² *Reiszig Ede*: A Magyarországi Máltai Lovagok Szövetsége az 1938–1940-es években. In.: A Magyarországi Máltai Lovagok Szövetségének Emlékkönyve (II.) Bp., 1940. 13–14. (továbbiakban: Reiszig i. m.)

³ A Magyarországi Máltai Lovagok Szövetségének Emlékkönyve. Bp., 1938.

⁴ *Mémorial de l'Association des chevaliers de Malte en Hongrie*. Bp., 1938.

⁵ *Pl. br. Thierry, Heribert*: L'ordre de Saint Jean de Jérusalem en Hongrie. *La Revue de l'Ordre Souverain Militaire de Malte*, Roma, 1938. (Klny. is.) 19. ill.

- ⁶ Reiszig i. m. 15.
⁷ uo.
⁸ Magyar Nemzeti Múzeum, Éremtár – Lt, sz.: 67/938, a bronz változat. Madarassy Valter szobrászművész alkotása. Átm.: 50 mm.
Előlap: Chigi nagymester balra néző portréja. Az érem körirata: LVB. E. PRINC. CHIGI. ALBANI M. MAG. ORD. S. JOHAN. HIER. – A fej alatt MADARASSY felirattal, körbefutó szöveg alsó részén kis máltai kereszttel.
Hátlap: Az egész motívum hátterében nagyobb máltai kereszt. Középen félkörben, Budát jelképező stilizált bástya, két nyitott kapuval, fent három lőréssel. A motívumon balról a máltai lovagrendi, jobbról pedig a magyar nemzeti zászló nyert elhelyezést. A zászlócsúcs kereszt alakú, a zászlók függőyszerűen lógnak le. A bástya mindkét oldalán két-két lovas figura van, kezükben zászlós kopja. A baloldali első figura eltérő (köpenyszerű) viseletben van mint a többiek. A félkörív alatt, a Dunát jelképező hullámok láthatók.
 Az érem körirata: EQUITES. ORD. S. JOHANNIS HIER. IN. CASTRO BVDENSI CONVENIVNT MENSE. JVNIO. 4. D. MCMXXXVIII.
 Tekintettel a kis példányszámra, a daraboknak a világ minden táján történt szétszóródására, az érem nagy ritkaságnak tekintendő.
⁹ Reiszig i. m. 15.
¹⁰ *Az Est* 1938. június 11. (XXIX. évf.) (130. szám) 6., június 12. (131. szám) 16., június 14. (132. szám) 3., június 15. (133. szám) 7., június 16. (134. szám) 3. ill.
¹¹ *Pester Lloyd* (Morgenblatt) 1938. június 10. (85. évf.) (129. szám) 6., június 11. (130. szám) 6., június 12. (131. szám) 5., (Abendblatt) június 13. (131. szám) 5., (Morgenblatt) június 14. (132. szám) 6., (Abendblatt) június 14. (132. szám) 5., (Morgenblatt) június 15. (133. szám) 7–8., június 16. (134. szám) 6., 9., (Abendblatt) június 17. (134. szám) 6., (Morgenblatt) június 18. (135. szám) 8., (Abendblatt) június 18. (135. szám) 5., (Morgenblatt) június 19. (136. szám) 11.
¹² *Hétfői Napló* 1938. június 13. (XXIX. évf.) (24. szám) 8.
¹³ *Magyarország* 1938. június 12. (XLV. évf.) (131. szám) 13., június 14. (132. szám) 13., június 15. (133. szám) 6., 13., június 16. (134. szám) 13.
¹⁴ *A Mai Nap* 1938. június 11. (XV. évf.) (130. szám) 5.
¹⁵ *Népszava* 1938. június 10. (66. évf.) (130. szám) 6., június 14. (133. szám) 8.
¹⁶ *A Reggel* 1938. június 13. (XVII. évf.) (25. szám) 7.
¹⁷ *A Társaság* 1938. június 26. (XXV. évf.) (26. szám) 4–5.
¹⁸ *Tolnai Világlapja* 1938. június 26. (XXV. évf.) (24–25. számok) 13.
¹⁹ *Új Nemzedék* 1938. június 12. (XX. évf.) (131. szám) 3., június 14. (132. szám) 10.
²⁰ *Újság* 1938. június 10. (XIV. évf.) (129. szám) 7., június 11. (130. szám) 7., június 12. (131. szám) 6., június 14. (132. szám) 6., június 15. (133. szám) 2.
²¹ Reiszig i. m. 15.
²² *Az Est* 1938. június 11. (XXIX. évf.) (130. szám) 6.
²³ *Pester Lloyd* (Morgenblatt) 1938. június 10. (129. szám) 6.
²⁴ *Pester Lloyd* (Morgenblatt) 1938. június 11. (130. szám) 6.
²⁵ *Új Nemzedék* 1938. június 12. (131. szám) 3.
²⁶ Reiszig i. m. 15.
²⁷ A Máltai Lovagrend nagymestere Budapesten. *Új Nemzedék* 1938. június 12. (131. szám) 3.; Chigi herceget, a Máltai Lo-

vagrend nagymesterét ünnepélyesen fogadták ma délelőtt a Délivasúton. *Az Est* 1938. június 12. (131. szám) 16.; Der Großmeister des Malteser – Ritterordens in Budapest. – Festlicher Empfang des Fürsten Chigi Albani *Pester Lloyd* (Morgenblatt) 1938. június 12. (131. szám) 5.; Reiszig i. m. 16.

²⁸ Dukai és Szentgyörgyvölgyi Széll József magyar királyi titkos tanácsos, nyugalmazott m. kir. belügyminiszter tiszteletbeli és fogadalmas nagykeresztes bailli lett. 1938. június 1-jén, a külügyminiszter előterjesztésére Horthy Miklós kormányzó jóváhagyta a rendjel elfogadását. V. ö.: *Budapesti Közlöny* 1938. június 11. (129. szám) 1.

²⁹ Reiszig i. m. 16.

³⁰ Reiszig i. m. 16–18.; A máltai lovagok budapesti kongresszusának káprázatos ünnepei. *Az Est* 1938. június 14. (132. szám) 3.; Der Malteser – Konvent in Budapest. *Pester Lloyd* (Abendblatt) 1938. június 13. (131. szám) 5.

³¹ *A Reggel* 1938. június 13. (25. szám) 7.; *Pester Lloyd* (Abendblatt) 1938. június 13. (131. szám) 5.; *Az Est* 1938. június 14. (132. szám) 3.

³² U. o.

³³ *Az Est* 1938. június 14. (132. szám) 3.; *Pester Lloyd* (Abendblatt) 1938. június 13. (131. szám) 5.; Reiszig i. m. 19.

³⁴ *Esztergom és vidéke* 1938. június 12. (59. évf. 45. szám) 3.; *Pester Lloyd* (Morgenblatt) 1938. június 14. 132. szám 6.; Reiszig i. m.

³⁵ *Újság* 1938. június 14. (132. szám) 6.

³⁶ *Az Est* 1938. június 15. (133. szám) 7.; *Pester Lloyd* (Morgenblatt) 1938. június 15. (133. szám) 8.; Reiszig i. m. 19–20.

³⁷ Denjour des Ministers des Außern Kánya zu Ehren des Fürsten Chigi. *Pester Lloyd* (Morgenblatt) 1938. június 15. (133. szám) 7.; Kánya külügyminiszter villásreggelije Chigi herceg tiszteletére. *Magyarország* 1938. június 15. (133. szám) 6.

³⁸ *Pester Lloyd* (Morgenblatt) 1938. június 15. (133. szám) 7.; *Újság* 1938. június 15. (133. szám) 2.

³⁹ *Pester Lloyd* (Morgenblatt) 1938. június 15. (133. szám) 7.; *Újság* 1938. június 15. (133. szám) 2.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ *Pester Lloyd* (Morgenblatt) 1938. június 15. (133. szám) 8.; Reiszig i. m. 20.

⁴² *Az Est* 1938. június 15. (133. szám) 7.

⁴³ Reiszig i. m. 21.

⁴⁴ *Pester Lloyd* (Abendblatt) 1938. június 16. (134. szám) 6.

⁴⁵ A Horthy kormányzóknak és Imrédy Béla miniszterelnöknek küldött táviratok szövegét közli: Dankeskundgebung des Fürsten Chigi Albani an der Reichsverweser und den Ministerpräsidenten. *Pester Lloyd* (Morgenblatt) 1938. június 18. (135. szám) 8.; A József királyi hercegnek küldött táviratot közli: Der Dank des Malteser – Großmeisters Fürsten Chigi Albani. *Pester Lloyd* (Morgenblatt) 1938. június 19. (136. szám) 11.;

⁴⁶ Bárcziházi Bárczy István m. kir. titkos tanácsos, miniszterelnökségi államtitkár magisztrális nagykeresztes lett. V.ö.: *Budapesti Közlöny* 1938. október 22. (236. szám) 1.

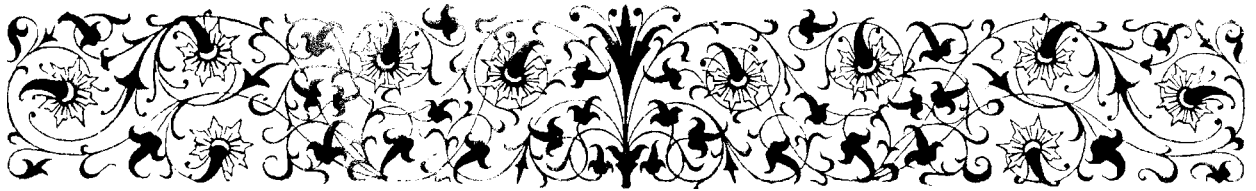
⁴⁷ Dr. Urai István m. kir. titkos tanácsos, a Kormány Kabinetirodájának főnöke, magisztrális nagykeresztes lett V.ö.: *Budapesti Közlöny* 1938. október 22. (236. szám) 1.

⁴⁸ Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MOL) K 27 Magyar Minisztertanács iratai – 1938. május 28-ai minisztertanács 3. ügy. A külügyminiszter előterjesztését jóváhagyták Don Carlo dei duchi Caffarelli, a Máltai Lovagrend Budapestre akkreditált rendkívüli követe I. osztályú Magyar Érdemrendet kapott.

⁴⁹ MOL K 27 Magyar Minisztertanács iratai. – 1938. június 10-ei minisztertanács 58. ügy. A miniszterelnök előterjesztését jóváhagyták. Nagyalásnyi Barcza Károly, a Máltai Lovagrend budapesti követségének tanácsosa a Magyar érdemrend középkeresztjét kapta meg. V.ö.: *Budapesti Közlöny* 1938. július 3. (145. szám) 1.

⁵⁰ Uo., v. ö.: *Budapesti Közlöny* 1938. július 3. (145. szám) 1.

⁵¹ MOL K 27 Magyar Minisztertanács iratai. – 1938. június 10-ei minisztertanács 58. ügy.

PÜSPÖKI JOGHATÓSÁG SOMOGYBAN A XI. SZÁZADBAN

A szabolcsi zsinat 1092-ben régi kánonjogi előírás szerint az apátok és a püspökök viszonyát is szabályozta. Többek közt úgy rendelkezett, hogy az apátok azt a püspököt kötelesek alázatosan vendégül látni, akinek a területén (*cuius territorio*) laknak. A püspök papi (rendi) és kormányzati hatalmát a saját egyházmegyéjében érvényesítette. Tevékenysége igen fontos eleméről szólt az említett zsinati határozat, amikor előírta, hogy a püspökök évente ne egyszer, hanem gyakran látogassák meg a monostorokat, és vizsgálják meg a szerzetesek életmódját és viselkedését.¹ A kortársak természetesen tudták, melyik püspök egyházmegyéjébe tartoznak. Az utókor számára azonban elégséges forrásanyag híján korántsem evidencia a XI. századi püspökségek területe. Ezt leginkább Somogy példája mutatja.

Somogy XI. századi egyházi hovatartozását illetően két markáns nézet alakult ki. Az egyik szerint Somogy kezdettől fogva a veszprémi egyházmegye részeként a veszprémi püspök joghatósága alá tartozott.² Ezzel szemben a másik felfogás úgy tartja, hogy Somogy a XI. században közel 90 esztendeig nem tartozott a veszprémi egyházmegyébe: területén 1002-től a pannonhalmi apát birtokolta a püspöki jogokat (*iura episcopalia*), s azokat csak a nyolcvanas évek végén, a zágrábi püspökség alapításakor vesztette el.³ Nem kétséges, hogy a veszprémi egyházmegye déli határa akkor nyerte el évszázadokra érvényes formáját, amikor a zágrábi püspökség alapításakor a Dráván túli területet a zágrábi püspök alá rendelték. Kérdéses viszont a pannonhalmi apát püspöki joghatósága. Az egyik nézet nem számol vele, míg a másik szerint a XI. században a pannonhalmi apát püspöki jogokkal bírt Somogyban. A két ellentétes felfogást a veszprémi püspökség területére vonatkozó oklevelek és a pannonhalmi apát somogyi tizedjogát érintő források eltérő értelmezése alakította ki.

A veszprémi püspökség abban a kivételes helyzetben van, hogy kiterjedéséről átfogóan két Árpád-kori oklevél tájékoztat. Az egyházmegye területe Szent István király oklevelének keltezetlen, illetve 1009. évi dátum alatt fennmaradt másolatai szerint Visegrád, Fejér, Veszprém és Kolon megyékre terjedt ki.⁴ Bertalan püspök 1240-ben a hat főesperes megnevezésével lényegében arról tudósít, hogy egyházmegyéje hat kisebb egységből áll: somogyi, zalai, fehérvári, veszprémi, szentendrei és segedi főesperességre tagolódik.⁵ Somogy egyházi hovatartozását közvetve ennél jóval korábbi adat is bizonyítja. II. Paszkál pápa 1102-ben a veszprémi püspökségben (*in episcopatu Uespremensi*) olyan falvak (Köröshegy, Tard, Tepe) templomait írta össze, amelyek a pannonhalmi apátság birtokai közül minden kétséget kizáróan a somogyi régió települései voltak.⁶

A pannonhalmi apátság interpolált alapítólevele szerint Szent István Somogy megye tizedét (*comitatus decimationem*) az apátságnak juttatta. A király egyúttal Kortó birtokkal és lakóival kárpótolta a Szent Mihály egyházat, vagyis a veszprémi püspökséget, mert a tizedszedés jogának eladományozásával nem kívánt kárt okozni a megyéspüspöknek.⁷ II. Paszkál pápa 1102-ben az alapítólevél ismeretében erősítette meg az apátságot a Szent Mihály egyháztól megszerzett tizedek birtokában.⁸ Ezzel összhangban, de a veszprémi püspökről és a Szent Mihály egyházzal hallgatva (a részletekben olykor eltérően, de a lényegyet tekintve egyezően) rögzítette a XIV. századi krónikaszerkesztmény, illetve Szent István három legendája azt a kortársak számára közzismert és megtapasztalt tény, hogy Szent István intézkedése folytán a (somogyi) tizedeket a pannonhalmi apátság élvezi.⁹ Az 1083 körül keletkezett *legenda maior* és nyomában a Hartvik-legenda még hozzátette, hogy Szent István a pannon-

halmi monostort a tizedszedés tekintetében hasonlóvá tette a püspökségekhez: *decimationibus simile fecit episcopatus*.¹⁰ Az apátság és a püspökségek összetetésének volt reális alapja. Egyfelől rendes körülmények között csak a püspöknek volt tizedszedési joga. Másfelől a pannonhalmi apátság a püspökségekhez hasonlóan nemcsak saját birtokain, hanem a somogyi régió egészén rendelkezett tizedszedési jogával. Az utóbbi körülmény adta a pannonhalmi tizedkiváltság lényegét, hiszen saját birtokainak tizedét számos egyházi intézmény megszerezhetette. Ez a sajátosság készítette a legendaírókat arra, hogy az apátságot püspökséghez hasonlítsa. De ennél tovább nem ment, nem mehetett, mert tudta, hogy az apát alapvető püspöki jogokkal nem rendelkezik.

A legendaíró óvatossága ellenére különösebb magyarázat és részletezés nélkül fogalmazódott meg, hogy Somogy megye egyházi joghatósága egy ideig a tizedekkel együtt Pannonhalmát illette meg, hogy a pannonhalmi apát gyakorolt területén püspöki jogokat. Erre döntően azért került sor, mert a veszprémi püspökség kiterjedéséről tájékoztató Szent István-kori oklevél Somogy megyét nem említette. Így lehetővé vált, hogy a gazdátlanok vélt megye felett az egyházi joghatóságot az ott tizedjoggal rendelkező pannonhalmi apátsággal kapcsolják össze. Ettől az sem tartott vissza, hogy a pannonhalmi alapítólevél szerint a szerzeteseknek szentelési ügyekben püspökhöz kellett fordulniok.¹¹ Az egyházi rendeket tehát püspöktől, nem pedig – úgymond – püspöki jogokat gyakorló apátjuktól kapták meg. Bár már a 19. században megfogalmazódott, hogy a pannonhalmi apát nem volt püspök, de püspökségi jogokkal rendelkezett, az utóbbiak kifejtése és bizonyítása (a tizedjogot kivéve) mind a mai napig elmaradt.¹²

A püspöki jogosítványok a püspök rendi (*potestas ordinis*) és joghatósági (*potestas iurisdictionis*) hatalmából származtak. Rendi hatalmából következően a püspök a papi hatalom teljességének birtokosaként feladta az egyházi rendeket, püspököket, templomokat, oltárokat és olajokat szentelt, kiszolgáltatta a bérálás szentségét, apátokat és apátnőket benedíktált, megáldotta a tüzesvas-próbához készített új vasat. Joghatósági vagy kormányzati hatalmánál fogva viszont az egyházmegye legfőbb bírója volt, felügyeleti és törvényhozási jogot gyakorolt, kezelte az egyházi vagyont, egyházi javadalmakat és kiváltságokat adományozott, zsinatra egybehívta az egyházmegye papságát, elnökölt a zsinaton, ellenőrzés céljából rendszeresen meglátogatta a plébániákat és a kolostoro-

kat, szükség esetén egyházi büntetést alkalmazott: ki-közösítette egyházmegyéje lakóit, részben vagy egészen interdiktum alá helyezte egyházmegyéjét.¹³

A kétféle eredetű jogosítványok közül a püspök rendi hatalmából származó jogokkal apát (hacsak nem volt egyben püspök is) nem rendelkezhetett. Kormányzati hatalom birtokosa viszont rendkívüli esetben lehetett. Ilyen különlegesen ritka alkalom a reims-i érsekség Karoling-kori történetében adódott. Jámbor Lajos császár elleni fellépése miatt Ebbo (Ebo) reims-i érsek 835-ben arra kényszerült, hogy lemondjon méltóságáról. A váratlan esemény hatására a reims-i egyházmegyében a püspöki hatalmat sajátos módon osztották meg. A szakrális és liturgikus tevékenységet a reims-i érseki tartomány egyik püspöke végezte, míg az egyházmegyét a reims-i Saint-Rémi bencés monostor apátja kormányozta. Az átmeneti időszak Ebbo érsek visszahelyezését, majd újbóli távozását (840–841) követően egészen addig tartott, míg 845-ben Hinkmar személyében érsek nem került a reims-i egyházmegye élére.¹⁴

Az ezredfordulón hasonló és meglehetősen tartós hatalommegosztást (mert csak erről lehetett szó) a veszprémi (vagy más) püspök és a pannonhalmi apát között semmi sem indokolt, különösen nem az egyházmegye egy részében. Ha az egyházmegye nagyobbik felében a püspök el tudta látni teendőit, miért kellett volna Somogyban a feladatok egy részét másra bízni? Az egyházszerzés időszakában kiváltképpen nem volt célszerű a püspöki hatalom gyengítése. Ilyen döntésre Szent Istvánt külföldi eredetű papi környezete sem készíthette, mivel a kortárs egyházi törekvések az egyházmegyékben éppen a püspöki hatalom megerősítését szolgálták.¹⁵ A nem püspöki székhelyen működő pannonhalmi apát megterhelése egyházkormányzati feladattal, ráadásul a monostortól távoli somogyi régióban, nemcsak az apát helybenlakási kötelezettségét sértette, hanem az alig néhány éve alakult szerzetesi közösség életét is hátrányosan érintette volna. Hogy váratlan fordulat esetén sem számoltak a pannonhalmi apáttal, azt jól mutatja Hartvik püspök legendájának egyik epizódja. Eszerint Szent István, amikor Sebestyén esztergomi érsek megvakult, s ezzel alkalmatlanná vált a főpapi teendők ellátására, Asztrik kalocsei püspököt állította a helyére. Miután három év múlva Sebestyén érsek visszanyerte szeme világát, visszakerült hivatalába, Asztrik pedig érsekként vissz-szatért Kalocsára.¹⁶ Semmi jele annak, hogy Szent István a pannonhalmi apátságot Somogyban vagy bárhol kormányzati hata-

lommal kívánta volna felruházni. Szent Márton monostorát jutalmazni, nem pedig megterhelni akarta. A püspöktől megváltott somogyi tizedjog átadása az apátságnak valóban jutalom, értékes ajándék volt.

Ha a fenti megfontolások ellenére a pannonhalmi apát a tizedszedésen túl a XI. században mégis gyakorolt volna püspöki jogokat Somogyban, hol vannak ténykedésének nyomai? A szűkös forrásanyag a XI. században a pannonhalmi apát egyetlen somogyi szereplését örökítette meg, míg a veszprémi püspök közreműködését három alkalommal is rögzítette. Péter apát 1091-ben Péter tihanyi apáttal együtt jelen volt a somogyvári bencés monostor alapításánál. A nemzetközi eseményről két oklevél maradt ránk. Az egyik az alapításról szól, a másik a szerzetesi étellel foglalkozott. Az utóbbi szerint a jelenlévők meghatározták a monostor közösségébe lépő személyek szerzetesi fogadalmának a szövegét, és megszabták, hogy a Saint-Gilles-i anyamonostor, illetve a somogyvári apátság milyen feltételek esetén fogadja be a másik közösség szerzeteseit. A monostor belső életével kapcsolatos döntés tanúi és megerősítői (*testes et confirmatores*) között, Odiló Saint-Gilles-i, Péter somogyvári apát, Teuzo bíboros, pápai legátus és mások társaságában kapott helyet Péter pannonhalmi apát.¹⁷ Az alapításról szóló oklevélben viszont nem említették: annak tanúi (*testes*) között egyedüli magyarországi főpapként Almarius veszprémi püspök szerepelt.¹⁸ S nem véletlenül. Almarius volt az a megyéspüspök, akinek püspöki jogait az alapítólevél szerint még a Saint-Gilles-i monostornak alárendelt somogyvári apát sem hagyhatta figyelmen kívül (*salvo episcopali iure*).¹⁹ Szent László király monostoralapítása a területileg illetékes veszprémi püspököt érintette, a pannonhalmi apátot viszont éppen annyira nem, mint a tihanyit. A két apát mindössze részt vett bencés rendtársaik nagy eseményén. Egyházkormányzati szempontból egyiküknek sem volt köze a monostor létrejöttéhez, elmentében a veszprémi püspökkel, akinek territóriumán történt az alapítás. Somogy megye 1091-ben kétségkívül a veszprémi püspök joghatósága alatt állt, annak egyházmegyéjébe tartozott.

A somogyvári apátság létesítése mellett a XI. században még két egyházi intézmény megalapítása kapcsolódott Somogy megyéhez: a zágrábi püspökségé és a zselicszentjakabi bencés monostoré. A zágrábi alapítás pontos idejét nem ismerjük. Somogy megye egyházi hovatartozása szempontjából nem kardinális kérdés annak eldöntése, hogy Szent László király a nyolcvanas évek végén (1087 és 1090 között), vagy a

90-es évek elején, netán 1094-ben szervezte meg a zágrábi püspökséget.²⁰ Az alapítás körülményeinek a vizsgálata a fontos, és pedig két okból. Egyfelől az új egyházmegye megkapta Somogy megye Dráván túli területét, illetve Zala megye délnyugati részét. Másfelől az a nézet, amely Somogyban püspöki jogokat tulajdonít a pannonhalmi apátnak, a zágrábi püspökség alapításával köti össze az egyházi joghatóság megváltozását. Eszerint az új egyházmegye megszervezésekor a pannonhalmi apát elvesztette püspöki jogait, miután a zágrábi és a veszprémi püspök megosztotta a somogyi régiót. Ennek ismeretében meglepő, hogy a kétszeresen (a zágrábi és a veszprémi püspökkel szemben egyaránt) vesztes pannonhalmi apát nem volt jelen a fontos aktusnál, és sohasem indított pert püspöki jogai elvesztése miatt, noha somogyi tizedjoga miatt gyakran nyúlt ehhez az eszközhöz. Az eseményről beszámoló 1134. évi oklevél mindössze három egyházi személy nevét említette azok között, akiknek tanácsából (*consilio*) Szent László király megalapította a zágrábi püspökséget. Első helyen az esztergomi érseket, másodikon a bácsi (kalocsai) érseket, a harmadikon pedig Kozma veszprémi püspököt.²¹ A magyar egyházszervezet Szent István óta legjelentősebb módosítása nélkülük nem volt megvalósítható. Mindhárman érintettek voltak. Az esztergomi prímás, mint a magyar egyház feje, a bácsi érsek, mint annak az érseki tartománynak a főpapja, amelybe az új egyházmegyet sorolták, s végül a veszprémi püspök, mint aki a joghatósága alá eső egyházmegye egy részét engedte át az új püspökségnek, a zágrábi egyházmegyének.²²

Míg az eddig számba vett források már a 19. században ismertek voltak Magyarországon, addig a zselicszentjakabi alapítólevél teljes szövege csak azután lehetett a kutatás tárgya, hogy Kumorovitz L. Bernát 1957-ben felfedezte és mintaszerű tanulmányában 1964-ben közzétette Ottó somogyi ispán oklevelét.²³ Eszerint Ottó 1061-ben Somogy megyében, közelebbről a Zselicségben Szent Jakab tiszteletére monostort alapított, s birtokait a király (I. Béla) és az ország összes nagyjainak (*omnium maiorum regni*) a helyeslésével és tanúsága mellett (*probatione et testimonio*) neki adományozta. A zselicszentjakabi bencés apátság alapítólevele név szerint mindössze egyetlen személyt nevezett meg a közreműködők közül. A monostornak juttatott birtokok felsorolásában a somogyi Dorog falu kapcsán megemlítette, hogy az alapító az apátságnak adományozta a falu egészét, kivéve annak földjéből egy csekély részt,

amit két háznép szolgálával, egy szőlővel és szőlőműveléssel György püspöknek, az adományok tanújának és írójának (*Georgio episcopo testi et scriptori donationum*) adott.²⁴ Tehát nem apát, hanem püspök volt az alapítás aktusának tanúja és egyben az alapítólevél megszerkesztője és írója. A pannonthalmi apát hiánya különösen érthetetlen, hiszen ebben az esetben alapításról, vagyis kifejezetten egyházkormányzati ügyről s nem felszentelésről, azaz csak püspök által végezhető szakrális feladatról volt szó. A monostort csak néhány évvel később, az alapítást követő nagy építkezések után, közelebről Salamon király uralkodása (1063–1074) elején szentelték fel. A XIV. századi krónikaszerkesztmény szerint Ottó, az addigra nádorrá előlépett monostoralapító kérésére Salamon király és Géza herceg is részt vett a nagy eseményen.²⁵

György püspök nem ok nélkül, nem Ottó somogyi ispán ismerőseként vagy esetleg rokonaként volt ott az alapításon. Jelenléte és tanúskodása, a jogi cselekmény írásba foglalásának vállalása azt fejezte ki, hogy nem tudta nélkül, s főleg nem akarata ellenére, hanem – éppen ellenkezőleg – engedélyével és hozzájárulásával történt a monostor alapítása. Másként nem is valósulhatott volna meg Ottó ispán terve. A chalcedoni zsinat 451-ben megtiltotta, hogy az illetékes megyéspüspök tudomása nélkül (*praeter conscientiam*) monostort építsenek vagy létesítsenek, és egyúttal a korábbi gyakorlattal összhangban kimondta, hogy a szerzetesek a megyéspüspök joghatósága és felügyelete alatt állnak.²⁶ Ezen az alaphelyezeten lényegileg az sem változtatott, hogy később (főként a XI. századtól) a monostorok egy hányada a püspöki hatalomtól kisebb-nagyobb mértékben mentesítő kiváltságot kapott.²⁷ Burchard wormszi püspök (1000–1025) híres kánonjogi gyűjteménye (*Decretorum libri viginti*) szerint bárki építhetett saját birtokán templomot, ha a megyéspüspök engedélyét (*consensum et voluntatem*) megszerezte hozzá. A főpapi hozzájárulás a régi hagyománynak megfelelően látványosan is kifejeződött. Az építkezést csak azután lehetett megkezdeni, miután a püspök a helyszínre érkezett, és kereszttel kitűzte, kijelölte a leendő templom helyét. Az alapítóknak azzal is számolniuk kellett, hogy az általuk létesített egyházi intézményt és vagyonát nem oszthatják fel az örökösök között. A körülményeket jól érzékelteti, hogy a püspök tudomása nélkül (*absque notitia*) monostort még bővíteni sem lehetett.²⁸ A szerzetesek és a megyéspüspök viszonyában Burchard gyűjteménye teljes joggal a vizitációt tartotta meghatározónak. A püspök döntően a

monostorok meglátogatása alkalmával érvényesítette felügyeleti jogát a szerzetesek felett. Burchard nagyra értékelte ezt a lehetőséget. Gyűjteménye előírta, hogy a püspökök évente ne egyszer, hanem többször látogassák meg a monostorokat és vizsgálják meg a szerzetesek életmódját és viselkedését.²⁹ A szöveg összezsengése, részben szó szerinti egyezése az 1092. évi szabolcsi zsinat idézett határozatával arra mutat, hogy a magyarországi egyház követte a nevezetes egyházi gyűjteményben tükröződő nyugati gyakorlatot, s a monostorok számának gyarapodása a XI. század végén szükségessé tette a tételes megfogalmazást.³⁰

György tehát csak mint illetékes megyéspüspök lehetett jelen a zselicszentjakabi monostor alapításán. Engedélyére Ottó ispánnak az alapításon túl azért is szüksége volt, mert püspöki joghatóság alatt álló korábbi egyházi intézmény, a Kapos folyó melletti hegyen Szent Jakab apostol tiszteletére emelt régi, lepusztult templom szolgált a monostor alapjául.³¹ Ha György püspök nem akármilyen, hanem illetékes megyéspüspök volt, azt az egyházmegyét kormányozta, amelynek területén a zselicszentjakabi monostor feküdt. Szomszédos vagy másik egyházmegye püspöke nem lehetett.³² De melyik egyházmegye élén állt? Az oklevél írójaként György főpap a kortársak számára egyértelmű tény, hogy melyik egyházmegyének a püspöke volt, nem jegyezte fel, ahogyan közel egykorúan az 1055. évi tihanyi, az 1067 körül készült százdi és az 1075. évi garamszentbenedeki alapítólevél, vagy a század végén Dávid herceg keltezetlen adománylevele sem tette.³³ Mivel egyszeri előfordulásról van szó, kizárásos alapon kísérelhető meg György püspök egyházmegyéjének a meghatározása. Földrajzi helyzeténél fogva Somogy csak a veszprémi vagy a pécsi egyházmegye része, György pedig ezek valamelyikének püspöke lehetett.³⁴ A pécsi püspökség élén azonban nem állhatott, mert a jól ismert kortárs pécsi főpapot Mórnak hívták. A pannonthalmi szerzetest, majd apátot 1036-ban szentelték püspökké a pécsi egyházmegye számára. Salamon király és Géza herceg 1064 tavaszán Pécsen nála töltötte a Húsvétot. Ezt követően Mór püspök megírta Szent Zoerard-András és Benedek legendáját, majd az 1070-es évek elején távozott az élők sorából.³⁵ György püspök, a zselicszentjakabi alapítólevél megfogalmazója és írója így csak veszprémi főpap lehetett, a monostornak helyet adó Somogy területe pedig a veszprémi egyházmegyébe tartozott.³⁶ György püspök tevékenysége az e tekintetben páratlan forrásadottságú veszprémi egyházmegyében nem állt

példa nélkül. A veszprémi püspök 60 évvel később hasonlóképpen járt el. II. István király parancsából 1121-ben a felszentelést végző Nána püspök fogalmazta meg és látta el királyi pecséttel (*scripta et regali sigillo confirmata est*) a veszprémi egyházmegyében fekvő almádi monostor 1117. évi alapítását megerősítő oklevelet.³⁷

Végeredményben a XI. században a pannonhalmi apát Somogy felett nem rendelkezett egyházi fennhatósággal, területén püspöki jogokat nem gyakorolt. Egyedül tizedszedési joga volt. Somogy területe valójában kezdettől fogva a veszprémi püspök joghatósága alá tartozott, a veszprémi egyházmegye része volt. Ha ez így volt, márpedig így kellett lennie, akkor a püspökség kiterjedéséről szóló Szent István-kori oklevél impliciten Somogy területére is vonatkozott, azt is az egyházmegyébe sorolta. Mint említettük, név szerint a somogyi régió nem, de két szomszédosa: Kolon és Veszprém megye szerepelt az oklevélben. Következésképpen ez a két megye ölelhetette fel egyben Somogy területét is. Erre elvileg három lehetőség volt. Vagy Kolon, vagy Veszprém, vagy egymás közt megosztva a kettő együtt foglalta magában a somogyi régiót.³⁸ A háromféle lehetőség közül az utóbbi érvényesülésének volt a legkisebb esélye. Nem valószínű, hogy Koppány lázadását és leverését követően uralmi körzetét, a somogyi régiót felosztották volna, és egyik részét a nyugatról szomszédos Kolon, a másikat pedig az északkeletről határos Veszprém megyéhez csatolták volna. Ebben az esetben ugyanis Somogy későbbi önállósulásának, a két rész egyesítésének esélye is csökkent volna. Ennél valószínűbb, hogy a somogyi régió egyben maradt, és Kolonhoz vagy Veszprémhez csatolták. Eddig csak Kolonról

feltételezték, hogy Somogyot is felölelte.³⁹ Mellette szól, hogy nyugat felől Kolon a Balatontól végig határosa volt Somogynak. Veszprém megye viszont északkeleten a Balatontól kezdve a Sió vonalán a tolnai határig volt Somogy szomszédja, ráadásul a veszprémi vár és környéke az Árpád-dinasztia egyik központja volt.⁴⁰ A rövid közös határ messze felülmúlta fontosságban a hosszabbat. Rajta keresztül vezetett az út az ország középső része és az ott található központok felé, míg a Kolonnal közös hosszú határszakasz a perifériával kötött össze. Veszprém Kolonnál nagyobb jelentősége: központi fekvése a Dunántúlon, valamint fejedelmi és királynéi kapcsolatai valószínűbbé teszik, hogy a somogyi régió átmenetileg hozzá tartozott. Eszerint a lázadás leverése után Koppány uralmi körzetét 997-ben, nevét és integritását megtartva Veszprémhez csatolták. Szent István oklevele 1009-ben azért hallgatott erről a régióról, mert Somogy önálló kormányzata már megszűnt, Somogy vármegye pedig még nem létezett. A korábbi önállóság helyreállítása, a vármegye megszervezése 1009 és 1061 között, vagyis Ottó, az első ismert somogyi ispán felbukkanása előtt, de ezen intervallumon belül még Szent István uralkodása idején következett be.⁴¹ Szent István veszprémi oklevele igen rövid ideig tartó átmeneti állapotot örökített meg. Döntően ez a körülmény okozta, hogy a szakirodalomban vitatottá vált Somogy XI. századi egyházi hovatartozása. Valójában Somogy a XI. században is a veszprémi püspök és nem a pannonhalmi apát joghatósága alá tartozott.

Solymosi László

JEGYZETEK

¹ *Abbatess secundum decreta patrum in procuracione episcoporum suorum, cuius territorio sunt, humiliter permaneant. Et non semel in anno, sed sepe monasteria eorum episcopi visitent et regulariter vitam et conversacionem fratrum discuciant.* Závodszy Levente: A Szent István, Szent László és Kálmán király korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. (Függelék: A törvények szövege.) Bp., 1904. 72–73, 161 (21. c.). Vö. Csóka Lajos: Clunyi szellemű volt-e a magyar egyház a XI. században? *Regnum* 5 (1942–1943), 175–176, Waldmüller, Lothar: Die Synoden in Dalmatien, Kroatien und Ungarn. Von der Völkerwanderung bis zum Ende der Arpaden. Paderborn, 1987. 121–122.

² Balics Lajos: A római katolikus egyház története Magyarországon. I–II/2. Bp., 1885–1890. I. (továbbiakban: Balics: A római katolikus egyház.) 85.; Karácsonyi János: Szent István király oklevelei és

a Szilveszter-bulla. Diplomatai tanulmány. Bp., 1891. 73.; Pauler Gyula: A magyar nemzet története az árpád-házi királyok alatt. (továbbiakban: Pauler: A magyar nemzet története.) I. Bp., 1893. 52–53, 507–508 (85. jegyzet.) = ²I. Bp., 1899. 40–41, 394–395, Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. (A veszprémi püspökség római oklevéltára.) I–III. Edita a Collegio Historicorum Hungarorum Romano. IV. Edidit Josephus Lukácsics. Budapestini 1896–1907. (továbbiakban: Mon. Vespr.) I, XII, LXXVII.; Fraknói Vilmos–Lukácsics József: A veszprémi püspökség római oklevéltára I–IV. kötetéhez bevezetés. Bp., 1896–1907. 9.; A pannonhalmi Szent Benedek-rend története. (Szerk. Erdélyi László, (később) Sörös Pongrácz.) I–XII/B. Bp., 1902–1916. (továbbiakban: PRT) I. 146–148.; Karácsonyi János: Szent István király élete. Bp., 1904. 32–33.; Holub József: Zala megye története a középkorban. I. Pécs, 1929. (továbbiakban: Holub: Zala me-

gye.) 331.; *Mihályi Ernő*: Szent István monostorai. In: Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. (Szerk. *Serédi Jusztinián.*) I. Bp., 1938. 369.; *Gutheil Jenő*: Az Árpád-kori Veszprém. (Sajtó alá rendezte *Kredics László.*) (Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 1) Veszprém, 1977. 47–49.; *Dercsényi Balázs–Hegy Gábor–Marosi Ernő – Török József*: Katolikus templomok Magyarországon. Bp., 1991. LVIII.; vö. *Török József*: Az 1000 éves Veszprémi Püspökség története és gyűjteményei. Veszprém, [1996.] 3.; *Sohyosi László*: Az Árpád-kori veszprémi püspökök tevékenysége oklevelek tükrében. In: Veszprém kora középkori emlékei. Felolvasósülések az Árpád-korból 2. (Szerk. *V. Fodor Zsuzsa.*) (Veszprémi Múzeumi Konferenciák 5) Veszprém, 1994. 49, 51.; *Uő*: Veszprémi püspökség. In: Korai magyar történeti lexikon. (9–14. század). (Főszerk. *Kristó Gyula*, szerk. *Engel Pál és Makk Ferenc.*) Bp., 1994. (továbbiakban: KMTL) 728.; (Szerk. *Takács Imre, Szovák Kornél, Monostori Martina.*) *Mons Sacer*. 996–1996. Pannonhalma ezer éve. I. Pannonhalma, 1996. 583.; *Zsoldos Attila*: Az Árpádok és alattvalóik. Magyarország története 1301-ig. Debrecen, 1997. 91–92 (a kötet végén térképpel); *Uő*: Somogy vármegye kialakulásáról. In: A honfoglaló magyarság állama, kultúrája és az ősi vastermelés. II. (Szerk. *Stamler Imre.*) Dunaiújváros, 1998. 44–46.; *Kristó Gyula*: The Bishoprics of Saint Stephen, King of Hungary. In: In honorem Paul Cernovodeanu. Bucuresti, 1999. 66 (Kosza László térképvázlata); Az államalapítás korának írott forrásai. Az előszót írta, a szövegeket válogatta, a kötetet szerk. *Kristó Gyula*. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 15.) Szeged, 1999. 41 (99. jegyzet), 283 (987. jegyzet). Az indoklás rendszerint hiányzik, s többnyire átvételről van szó. Lásd még a 36. jegyzetet.

³ *Nagy Imre*: A veszprémi püspökség. In: Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején a pápai tizedjegyzékek alapján feltüntetve. (Geographia ecclesiastica Hungariae ineunte saeculo XIV° e tabulis rationes collectorum pontificiorum a. 1281–1375 referentibus eruta digesta illustrata.) A Vatikáni Okirattár Bizottság rendelkezésére szerk. *Ortvay Tivadar*. I–II. Bp., 1891–1892. (továbbiakban: Magyarország egyházi földleírása.) I. 284.; vö. *Mon. Vespri*. II. LXXI.; *Fraknoi-Lukcsics i. m.* 127.; *Hóman Bálint–Szekfü Gyula*: Magyar történet. I. Írta *Hóman Bálint*. Bp., [1928.] 203 = 21. Bp., 1935. 198.; *Balanyi György*: Szent István mint a magyar keresztény egyház megalapítója és szervezője. In: Emlékkönyv (2. jegyzet.), 343.; *Györffy György*: A magyar nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az orszáig. *Századok* 92 (1958), 573 (66. jegyzet); Tanulmányok a magyar állami eredetéről. Bp., 1959. 85.; *Uő*: Székesfehérvár feltűnése a történelmi forrásokban. In: Székesfehérvár Évszázadai 1 (1967), 23.; *Uő*: Koppány lázadása. In: Somogy Megye Múltjából 1 (1970), 7, 10.; *Uő*: Szlavónia kialakulásának oklevélkritikai vizsgálata. *Levéltári Közlemények* 41 (1970), 224, 226.; *Uő*: Die Nordwestgrenze des byzantinischen Reiches im XI. Jahrhundert und die Ausbildung des „ducatus Sclavoniae”. In: Mélanges offerts à *Szabolcs de Vajay*. Rassemblés et présentés par le comte d’Adhémar de Panat et le chevalier Xavier de Ghellinck Vaernewyck. Praga, 1971. 298 (térképpel); *Uő*: István király és műve. Bp., 1977. 162, 181, 183–185 (térképpel); *Uő*: A „lovagszent” uralkodása (1077–1095). *Történelmi Szemle* 20 (1977), 549.; vö. (Főszerk. *Székely György*, szerk. *Bartha Antal.*) Magyarország története. I–II. (Bp., 1984. I. 773–775. [térképpel]), I. 917–918.; *Uő*: König Stephan der Heilige. [Budapest], 1988. 128 (a kötet végén térképpel); vö. *Diplomata Hungariae antiquissima*. (továbbiakban: DHA) I. Ab anno 1000 usque ad annum 1131. Edendo operi praefuit *Georgius Györffy*. *Adiuverunt Johannes Bapt. Borsá, Franciscus L. Hervay, Bernardus L. Kumorovitz et Julius Moravcsik*. Budapestini 1992. 37.; *Hermann Eged*: A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig. (Dis-

sertationes Hungaricae ex historia ecclesiae 1) ²München, 1973. 28.; *Magyar Kálmán*: Somogyvár ispánsági- és megyeközpontjáról. In: Somogy Megye Múltjából 10 (1979), 27.; *Kristó Gyula*: A vármegyék kialakulása Magyarországon. Bp., 1988. 226, 254.; *Uő*: A tizenegyedik század története. Bp., 1999. 63–64.; *Kosza László*: A kereszténység kezdetei és az egyházszerzés Magyarországon. In: Az államalapító. (Szerk. *Kristó Gyula.*) Bp., 1988. 178.; *Magyar Kálmán*: Somogyvár Magyarország virágzó Árpád-kori központja. In: Szent László és Somogyvár. Tanulmányok a 900 éves somogyvári bencés apátság emlékezetére. (Szerk. *Magyar Kálmán.*) Kaposvár, 1992. 28.; *Magyar Katolikus Lexikon*. (Főszerk. *Diós István*, szerk. *Viczián János.*) II. Bp., [1994]. 516. lap utáni térkép; *Magyar Kódex*. (Főszerk. *Szentpéteri József*, szerk. *Stemler Gyula.*) 1. Az Árpádok világa. A magyar művelődéstörténet a kezdetektől 1301-ig. Bp., 1999. 37 (térkép). A fenti hivatkozások nem azonos fajsúlyúak, többségük nem tartalmaz indoklást, egyszerű átvétel csupán. Abban is különböznek egymástól, hogy a pannonhalmi apátság somogyi jogainak megszerzését máskorra teszik. Vagy a kezdetektől fogva tartó, vagy 1002-ben kapott jogosítványokról szólnak. A jogok elvesztéséről pedig többnyire hallgatnak.

⁴ DHA I. 52.

⁵ *Vetera monumenta historica Hungariae sacram illustrantia maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis deprompta, collecta ac serie chronologica disposita ab Augustino Theiner*. I. Romae 1859. 242.; *Vö. Mon. Vespri*. I. 139–140. A segesi főesperesség korai történetében jelentős esemény lehetett az 1216. évi egyezés, amelynek értelmében az esztergomi érsek a segedi egyházat visszaadta a veszprémi püspöknek. *Kumorovitz L. Bemát*: Buda (és Pest) „fővárossá” alakulásának kezdetei. In: Tanulmányok Budapest Múltjából 18 (1971), 32–33.; *Jankovich Miklós*: Buda-környék plébániáinak középkori kialakulása és a királyi kápolnák intézménye. Budapest Régiségei 19 (1959), 73.; *Szűcs Jenő*: Sárospatak kezdetei és a patoki erdőuraldom. *Történelmi Szemle* 35 (1993), 11.; *Vö. Kristó*: A vármegyék (3. jegyzet), 228–230. Az egyházmegye felépítéséről (az egykori szentendre helyett immár budai főesperességről szólva) a XIV. századi pápai tizedjegyzék és a középkor végi állapotokat tükröző 1550. évi összeírás tájékoztató. *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia*. (Vatikáni magyar okirattár.) Series prima. Tomus primus. Budapestini 1885. 373–400.; *Mon. Vespri*. II. 64–84.; vö. *Nagy*: A veszprémi püspökség (3. jegyzet.), 285–308.; *Mon. Vespri*. II. LXXI–XCIV.; *Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából*. (Monumenta ecclesiastica tempora innovatae in Hungaria religionis illustrantia.) V. 1548–1551. (Szerk. *Karácsonyi J., Kollányi F. és Lukcsics J.*) Bp., 1912. 454–462.

⁶ DHA I. 333.; PRT I. 574. Egy 1752-ben publikált kivonat szerint az esztergomi érsek 1103-ban egyezséget hozott létre Péter pannonhalmi apát és Máté veszprémi püspök között. A vita tárgyát, a megállapodás tartalmát azonban nem ismerjük meg a közlésből. DHA I. 335.

⁷ DHA I. 25, 39–40.; *Vö. Gerics József*: Szent István királlyá avatásának körülményeiről. *Művészettörténeti Értesítő* 33 (1984), 97–101.; *Uő*: Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban. Bp., 1995. 28–36.; *Érszegi Géza*: Szent István pannonhalmi alapítólevele. (Oklevéltani-filológiai kommentár.) In: *Mons Sacer* (2. jegyzet.), I. 47–89, kül. 50–53, 72. A Somogyvár közelében fekvő Kortó település, az egykori királyi udvarhely (*curtis*), amely nem keverendő össze a pannonhalmi alapítólevél toldalékában szereplő hasonló nevű faluval, még a középkor végén is a veszprémi püspök birtoka volt. A település hiánya a veszprémi egyház birtokainak 1082. évi keltezésű, de 1300 táján készült összeírásából annak következménye lehet, hogy kezdetől fogva püspöki tulajdonnak tekintették. Kortó templomának jövedel-

méből meghatározott összeget János veszprémi püspök 1180 táján engedett át a székeskáptalannak. *Kredics László-Solymosi László*: A veszprémi püspökség 1524. évi urbárium. *Urbarium episcopatus Vesprimiensis anno MDXXIV.* (Új Történelmi Tár, Fontes minores ad historiam Hungariae spectantes 4) Bp., 1993. 66.; DHA I. 236–240.; Mon. Vespri. I. 4.

⁸ DHA I. 334.

⁹ *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery. I–II.* (továbbiakba: SRH) Budapestini 1937–1938. I. 312–314 (c. 64), II. 383–384 (c. 8), 395 (c. 3), 409–410 (c. 6); Vö. *Gerics József*: Legkorábbi gesta-szerkesztéseink keletkezésrendjének problémái. (Értekezések a Történeti Tudományok Köréből, Új sorozat 22.) Bp., 1961. 7–19, 81.; *Uő*: A Tátony nemzetségről. Adalékok egy krónikahely magyarázatához. *Történelmi Szemle* 9 (1966), 20–22 (121. jegyzet.); *Csóka J. Lajos*: A pannonthalmi alapítólevél interpolálása. *Levélári Közlemények* 32 (1961), 90–91.; *Uő*: A latin nyelvű történeti irodalom kialakulása Magyarországon a XI–XIV. században. (Irodalomtörténeti könyvtár 12) Bp., 1967. 640–646.

¹⁰ SRH II. 383–384 (c. 8), 409–410 (c. 6). Az eltérés mindössze annyi, hogy a Hartvik-legendá kézirataiban az *episcopatus* helyett *episcopius*, illetve *episcopis* változat olvasható. Vö. *Bogyay, Thomas v.*: *Stephanus rex. Versuch einer Biographie.* Wien–München, 1975. 31., *Uő*: *Stephanus rex.* Bp., 1988. 59.; *Mons Sacer* (2. jegyzet.), I. 120.

¹¹ DHA I. 40.; Vö. uo. 333.

¹² „Tagadhatatlan, hogy a pannonthalmi apát nem püspök, de püspökségi jogairól szól ... már Hartvik.” Balics: A római katolikus egyház (2. jegyzet.), I. 26.

¹³ *Kumorovitz L. Bernát*: A zselicszentjakabi alapítólevél 1061-ből. („Pest” legkorábbi említése.) (továbbiakban: Kumorovitz: A zselicszentjakabi alapítólevél.) In: *Tanulmányok Budapest Múltjából* 16 (1964), 73.; *Solymosi*: Az Árpád-kori veszprémi püspökök (2. jegyzet.), 56–58. A tüzesvaspróba-hoz készített új vas püspöki megáldásáról és szövegéről a Várad Regestrum liturgikus része tájékoztat. A püspöki jogállásra átfogóan lásd a vonatkozó szócikkeket. *Dictionnaire de droit canonique.* Publié sous la direction de R. Naz. I–VII. Paris, 1935–1965. V. 570–589, 1125–1135, VI. 691–696, *Lexikon des Mittelalters.* I–IX. München und Zürich, (a VII. kötetből) München, 1977–1998. (továbbiakban: LM) II. 228–238. A kortárs püspöki tevékenységre lásd *Parisse, Michel*: *L'évêque impérial dans son diocèse. L'exemple lorrain aux Xe et XIe siècles.* In: *Institutionen, Kultur und Gesellschaft im Mittelalter. Festschrift für Josef Fleckenstein zu seinem 65. Geburtstag.* Hg. v. *Lutz Fenske, Werner Rösener und Thomas Zotz.* Sigmaringen, 1984. 179–193.

¹⁴ *Stratmann, Martina*: *Hinkmar von Reims als Verwalter von Bistum und Kirchenprovinz.* (Quellen und Forschungen zum Recht im Mittelalter Bd. 6) Sigmaringen, 1991. 5, 57.

¹⁵ *Will, Johanna B.*: *Die Rechtsverhältnisse zwischen Bischof und Klerus im Dekret des Bischofs Burchard von Worms. Eine kanonistische Untersuchung.* (Forschungen zur Kirchenrechtswissenschaft Bd. 12) Würzburg, 1992. (továbbiakban: Will: *Die Rechtsverhältnisse*) 44–54, 131–142, 177–193. Az ezredfordulón éppen nem a főpapi és az apáti funkciók összekapcsolása, hanem – ellenkezőleg – szétválasztása következett be. A magyarországi térítési kísérletéről jól ismert Szent Wolfgang regensburgi püspök (972–994) a gorzei reform keretében 973-ban megszüntette a püspökség és a regensburgi Szent Emmeram-apátság (*Domkloster*) vezetésében régóta fennálló perszonáluniót, és birtokkal látta el az önállósított apátságot. Suffraganeus püspöke példáját követve 987-ben hasonlóképpen járt el Frigyes salzburgi érsek, amikor érsekségétől elválasztotta a salzburgi Szent

Péter apátságot. *Geschichte Salzburgs. Stadt und Land.* (Gesamtherausgeber *Heinz Dopsch, Hans Spatzenegger.*) Bd. I/1–3. Hg. v. *Heinz Dopsch.* Salzburg, 1981–1984. I/1. 210–211, I/2. 1009.; LM VII. 566, 568, 1333, IX. 306–307. Vö. *Mezey László*: *Deákság és Európa.* Irodalmi műveltségünk alapvetésének vázlata. Bp., 1979. 93.; *Kubinyi András*: Püspöki rezidenciák a középkori magyar királyságban. In: *Uő*: *Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon.* (METEM Könyvek 22.) Bp., 1999. A reims-i, a regensburgi és a salzburgi példában Pannonthalmával szemben el nem hanyagolható különbség, hogy mindhárom apátság az adott egyházmegyében, sőt annak székhelyén működött.

¹⁶ SRH II. 416–417 (c. 11); Vö. *Pauler*: *A magyar nemzet története* (2. jegyzet.), ²¹ 42.

¹⁷ DHA I. 269.

¹⁸ DHA I. 268. *Almarus* veszprémi püspök 1092-ben is viselte tisztségét. Uo. 261 (1. jegyzet.).

¹⁹ DHA I. 267.; Vö. *Csóka*: *Clunyi szellemű volt-e a magyar egyház* (1. jegyzet.), 173–174.; *Neumann Tibor*: *A somogyvári bencés monostor alapítása.* In: *PPKE Műhelytanulmányok.* Bp., 1999. 36 (21. jegyzet.).

²⁰ *Ortvay Tivadar*: *A zágrábi püspökség.* In: *Magyarország egyházi földleírása* (3. jegyzet.), II. 673–678.; *Pauler*: *A magyar nemzet története* (2. jegyzet.), I. 221–222, 581 (341. jegyzet.) = ²¹ 171, 451–452.; *Hóman Bálint*: *A zágrábi püspökség alapítási éve.* *Tudul* 28 (1910), 100–113.; *Uő*: *Történetírás és forráskritika.* Bp., 1938. 696–722.; *Hadrovics, Ladislaus*: *Ungarn und die Kroaten.* *Ungarische Jahrbücher* 21 (1941), 148.; *Grothusen, Klaus-Detlev*: *Entstehung und Geschichte Zagrebs bis zum Ausgang des 14. Jahrhunderts.* (Giessener Abhandlungen zur Agrar- und Wirtschaftsforschung des europäischen Ostens Bd. 37). Wiesbaden, 1967. 91–93.; *Györfly György*: *Szlavónia* (3. jegyzet.), 224, 226.; *Uő*: *Die Nordwestgrenze* (3. jegyzet.), 298.; *Uő*: *La christianisation des Hongrois et les peuples de la Hongrie.* In: *L'église et le peuple chrétien dans les pays de l'Europe du Centre-Est et du Nord (XIVe-XVe siècles).* (Collection de l'École Française de Rome 128). Rome, 1990. 63.; DHA I. 261–263.; *Šanjek, Franjo*: *Zagrebačka (nad)biskupija.* In: *Sveti Trag. Devetsto godina umjetnosti Zagrebačke nadbiskupije.* 1094–1994. Zagreb, 1994. 30–31.; *Rokay Péter*: *Zágrábi püspökség.* In: *KMTL* 739.; *Font Márta*: *Megjegyzések a horvát–magyar perszonálunió középkori történetéhez.* In: *Híd a századok felett. Tanulmányok Katus László 70. születésnapjára.* (Főszerk. *Hanák Péter*, szerk.: *Nagy Mariann*) Pécs, 1997. 21. *Almarus* veszprémi püspök hivatalviselésének biztosan ismert időtartama (1091–1092) természetesen kizárandó a zágrábi alapítás lehetséges éve sorából. Lásd a 18. jegyzetet.

²¹ DHA I. 261.; Vö. *Chartae Antiquissimae Hungariae ab anno 1001 usque ad annum 1196.* Composuit *Georgius Györfly.* Bp., 1994. 45, Nr. 14. A veszprémi püspök szereplése (*Bespremensi episcopo Cosma*) alapján *Pauler* arra következtetett, hogy a veszprémi püspök joghatósága eleve a Dráván is túlterjedt. *Pauler*: *A magyar nemzet története* (2. jegyzet.), I. 508 (85. jegyzet.) = ²¹ 395.

²² *A magyar egyházszervezetről és benne a zágrábi egyházmege helyéről* elsőként a III. Béla-kori *jövedelemösszeírás* tájékoztat. *Békefi Remig*: III. Béla és a magyar nemzet művelődése. In: III. Béla magyar király emlékezete. Szerk. *Forster Gyula.* Bp., 1900. 139–140. Az említett 1134. évi oklevélből tévesen szoktak arra következtetni, hogy a zágrábi püspökség eredetileg az esztergomi érseki tartományba tartozott.

²³ *Kumorovitz*: *A zselicszentjakabi alapítólevél* (13. jegyzet.), 43–83, az oklevél szövege: 53–55, 66–67. Újabb kiadása: DHA I. 169–173.

²⁴ DHA I. 172. *Ac terram villae, quae dicitur Drugh, totam Sancto Jacobo tradidi ... excepti de eadem ipsa terra aliquantum, quod dedi Georgio episcopo testi et scriptori donationum istarum cum duabus servorum mansionibus et cum una vinea et cum vinatore donatum est.* Vö. Kumorovitz: A zselicszentjakabi alapítólevél (13. jegyzet.), 77–78.

²⁵ SRH I. 364 (c. 99). Vö. Kumorovitz: A zselicszentjakabi alapítólevél (13. jegyzet.), 47–51.

²⁶ Conciliorum oecumenicorum decreta. Edidit Istituto per le Scienze Religiose. Curantibus *Josepho Alberigo, Josepho A. Dossetti, Perikle-P. Joannou, Claudio Leonardi, Paulo Prodi.* Consultante *Huberto Jedin.* ³Bologna, 1973. 89 (4. kánon), 91 (8. kánon), 94 (16. kánon), 97–98 (23–24. kánon). Hasonló szellemben foglalkozott a kérdéssel a II. niceai (787) és az I. lateráni (1123) zsinat.; Uo. 151–152 (17. kánon), 193 (16. kánon); Vö. *Szaivert, Willy:* Die Entstehung und Entwicklung der Klosterexemption bis zum Ausgang des 11. Jahrhunderts. Mitteilungen des Instituts für österreiche Geschichte-forschung 59 (1951) (továbbiakban Szaivert: Die Entstehung.), 267–273.; Kumorovitz: A zselicszentjakabi alapítólevél (13. jegyzet.), 73–75.

²⁷ Szaivert: Die Entstehung (26. jegyzet.), 273–298.; Kumorovitz: A zselicszentjakabi alapítólevél (13. jegyzet.), 73–76.

²⁸ Will: Die Rechtsverhältnisse (15. jegyzet.), 153, 156–158, 171. A vonatkozó kánonok: III, 6, 7, 42, VIII, 74.; *Patrologiae cursus completus. Series Latina.* (továbbiakban: PL); *Accurante J.-P. Migne.* CXL. Parisiis 1880. 675, 680, 807.

²⁹ Will: Die Rechtsverhältnisse (15. jegyzet.), 165–166, 168. A vonatkozó kánonok: VIII, 66, 67. Vö. a következő jegyzettel.

³⁰ A szabolcsi zsinat 21. határozata és Burchard kánonjogi gyűjteményének két kánonja (VIII, 66, 67) között mutatható ki szó szerinti egyezés. *Ut episcopus monasteria monachorum et sanctimonialium frequenter introeat, ... eorum vitam et conversationem diligenter discutiat.* PL. CXL. 805 (c. 66). *Non semel, sed saepius in anno, episcopi visitent monasteria monachorum.* Uo. 806 (c. 67). A szabolcsi határozat szövegét lásd az 1. jegyzetben.

³¹ DHA I. 172.; Vö. Kumorovitz: A zselicszentjakabi alapítólevél (13. jegyzet.), 79.; *Nagy Emese: Zselicszentjakab.* In: *Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon. 1000–1541.* (Szerk. *Mikó Árpád, Takács Imre.*) Bp., 1994. 71–72. A templomon belüli sírból előkerült Szent István-pénn az építmény régiségének bizonyítéka. *Nagy Emese:* Előzetes jelentés a kaposzentjakabi apátság ásatásairól. In: *Somogyi Múzeumok Közleményei* 1 (1973), 338.

³² A másik egyházmegye életébe való beavatkozás lehetetlenségét jól érzékelteti Győr nembeli Saul kalocsai érsek eljárása. Az érsek ugyan 1199-ben búcsúkiáltást adott rokonai kérésére azok prágai egyházmegyében fekvő temploma számára, de oklevelében azt is kimondta, hogy intézkedése csak a prágai püspök hozzájárulása esetén érvényes. Jó két hónappal később Dániel püspök a neki bemutatott érseki oklevélre rávezette hozzájárulását és a búcsúkiáltást egy ünnepel bővítő kiegészítéssel. *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae.* (Ed. *Gustav Friedrich.*) I–II. Pragae, 1904–1912. II. 3.

³³ DHA I. 152, 185, 218, 265. A Dávid herceg oklevelében szereplő Kozma püspökről a zágrábi püspökség alapításáról tájékoztató 1134. évi feljegyzésből tudjuk, hogy veszprémi püspök volt. DHA I. 261.

³⁴ Előfordult, hogy Somogyot a pécsi püspökséghez tartozónak vélték. *Horváth Mihály:* A kereszténység első százada Magyarorszá-

gon. Bp., 1878. 195 (2. jegyzet.). Nézetét teljes joggal elutasították. Nagy: A veszprémi püspökség (3. jegyzet.), 284.

³⁵ SRH I. 125, 362 (c. 97), II. 352–353, 357–361, 452–453.; DHA I. 149, 152, 156, 161–162.; Csóka: A latin nyelvű történeti irodalom (9. jegyzet.), 101–102.

³⁶ György püspököt anélkül, hogy Somogy egyházi hovatartozásának kérdésére kitért volna, már a zselicszentjakabi alapítólevél felfedezője és kiadója veszprémi megyéspüspöknek tartotta, a somogyi régiót pedig a veszprémi egyházmegye részének tekintette. Kumorovitz: A zselicszentjakabi alapítólevél (13. jegyzet.), 70, 76, 77–78.; Vö. *Solymosi László:* Az esztergomi érseki oklevéladás kezdetei. *Strigonium Antiquum* 2 (1993), 84.; *Uő:* Chartes archiepiscopales et episcopales en Hongrie avant 1250. In: *Die Diplomatie der Bischofsurkunde vor 1250. La Diplomatie épiscopale avant 1250. Referate zum VIII. Internationalen Kongreß für Diplomatik.* Hg. v. *Christoph Haidacher und Werner Köfler.* Innsbruck, 1995. 161. A veszprémi főpapokról a század elején összeállított listába természetesen nem kerülhetett bele, a lajstrom néhány éve készült, javított változatából viszont kimaradt György püspök neve. Ugyanakkor Knauz Nándor előírása nyomán mindkét listában főpapként szerepel az 1171-ben végrendeletet tett Benedek veszprémi ispán. *Mon. Vesp. IV. XXXV–XXXVI;* *KMTL* 728–729.

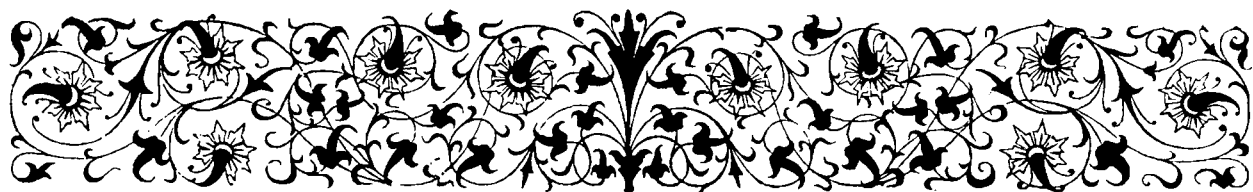
³⁷ DHA I. 414.; Vö. Solymosi: Az Árpád-kori veszprémi püspökök (2. jegyzet.), 49, 51.

³⁸ Természetesen más elképzelés is lehetséges. Mivel egykorú, abszolút hiteles forrás nem említi Somogyot, az *argumentum ex silentio* elvének még forrásgazdag, nemhogy forrásszegény korszakban is kockázatos alkalmazása nyomán tagadható Somogy bármilyen léte az ezredfordulón. Ebből logikusan következik, hogy a koloni vagy a veszprémi régió eleve magában foglalta a leendő Somogy vármegye területét, amelyet azok valamelyikéből csak később hasítottak ki és neveztek el. Ez a túlságosan messzire vezető hipotézis számos problémát vet fel. Többek között válaszolni kellene arra, hogy Koppányt koloni vagy veszprémi *dux* helyett miért mondták somogyi vezérnek, és ezzel összefüggésben Pannonhalma koloni vagy veszprémi dézsma helyett miért somogyi tizedben részesült.

³⁹ Karácsonyi: Szent-István király oklevelei (2. jegyzet.), 73.; *Uő:* Szent István király élete (2. jegyzet.), 33.; Holub: Zala megye (2. jegyzet.), 341.; Balanyi: Szent István (2. jegyzet.), 343.; Gutheil: Az Árpád-kori Veszprém (2. jegyzet.), 47.; Zsoldos: Somogy vármegye (2. jegyzet.), 42–50. Karácsonyi utóbb annyit módosított nézetén, hogy Kolon alatt a későbbi Segesd és Zala vármegyéket értette. *Karácsonyi János:* A magyar nemzet áttérése a nyugati kereszténységre. 997–1095. Oradea-Nagyvárad, 1926. 33.; Vö. Kristó: A vármegyék (3. jegyzet.), 247. Lásd még a 38. jegyzetet.

⁴⁰ A veszprémi vár korai jelentőségére lásd Györffy: A magyar nemzetségtől a vármegyéig (3. jegyzet.), 36, 589.; *Tanulmányok* (3. jegyzet.), 25, 101. Veszprém és a királyné kapcsolatát mindennél jobban mutatja, hogy még 1275-ben is volt királynéi birtok a váralján. Gutheil: Az Árpád-kori Veszprém (2. jegyzet.), 67, 307.

⁴¹ Somogy vármegye Szent István-kori eredetére lásd Györffy: István király (3. jegyzet.), 209.; Kristó: A vármegyék (3. jegyzet.), 254–260, 514–515. Somogy vármegye XI. század közepi kialakulását feltételezi Zsoldos: Somogy vármegye (2. jegyzet.), 48–49. Egyúttal ez a hipotézis implicite a Pannonhalmának szóló tizedadományozást is elvitatná Szent Istvántól, ami minden forrással ellenkezik.

ANONYMUS LATIN NYELVŰ KÜLFÖLDI FORRÁSAI

Historiográfiai áttekintés

Jelen rövid írás célja kettős: egyfelől katalógust kíván nyújtani azokról a külföldi latin nyelvű kútfőkről, amelyek közvetlenül (tehát szó szerinti formában) avagy közvetetten (tehát gondolatilag, motívumaikat tekintve) hatottak, hathattak P. mester *Gesta Hungarorum*ára,¹ másfelől megkísérli bemutatni az elmúlt évtizedek Anonymus-kutatásának a mű külhoni latin forrásai kapcsán tett új megállapításait, felfedezéseit. Az Anonymus-kérdés történetének több, mint két évtizede megjelent historiográfiája nem fordított különösebb figyelmet e vonatkozásokra – leginkább a *Gesta* datálását és a szerző személyének kiderítését célzó vizsgálódásokról adott számot² –, az általunk írt és eddig két közleményben megjelent új, az előzményekre is kitekintő, de leginkább az elmúlt húsz évet figyelemmel kísérő kutatástörténeti összefoglaló³ pedig még nem kerített sort az anonymusi mű forráskérdéseinek bemutatására. Igaz, hogy a következőkben általunk is idézett legújabb gestakiadás német nyelvű jegyzetanyaga⁴ jó eligazítást nyújt a bizonyított vagy sejtett források vonatkozásában, de viszonylag részletező magyar nyelvű összefoglalás utoljára fél évszázada született a *Gesta Hungarorum* kutatástörténetének e szeletéről.⁵ A fentiekből következően talán nem felesleges a kérdés újabb áttekintő ismertetése.

A Gabriel Silagi és Veszprémy László által készített új *editio* jegyzetanyaga Anonymus külföldi latin nyelvű forrásai közé a következő munkákat sorolja: Dares Phrygius Trója-történetét, Bolognai Hugó stílustanító könyvét, az *Exordia Scythica* című Iustinuskivonatot, a Nagy Sándor-regényt, az *Excidium Troiae* című anonim munkát, a hispániai Cid-történetet, Isidorus *Etimológiáit*, Gratianus egyházi gyűjteményét és Regino *Chroniconját*. Említi még lehetséges mintaként a spanyol *Fueros de Sobrarbe*-tör-

vénygyűjteményt, Einhard Nagy Károly-életrajzát, Nagy Károly ún. aacheni legendáját, az ún. Ansbertus *Historia de expeditione Friderici imperatoris* című munkáját, s végül Jordanes gót történetét.⁶ A szövegkiadás megjelenése óta eltelt években felhasznált kútfőként még a *Historia abbreviata consulum Andegavorum*, valamint középkori Cicero-kommentárok kerültek szóba, s néhány új megfigyelést tettek Anonymus bibliaismeretével kapcsolatban is.⁷

Dares Phrygius művének⁸ ismeretéről maga a névtelen jegyző ír munkájának prológosában.⁹ A IV–VI. században keletkezett latin nyelvű Trója-történetek között a legismertebbek közé tartozik az egyébként ismeretlen kiletű, a trójai háború fiktív szereplőjének megtett, a megtámadottak oldalán álló Dares műve, s az oktatásban is leginkább ezt használták Dictys de Creta munkájával egyetemben, jóllehet „száraz kivonatszerű szövegéből hiányoztak a mondanak éppen legérdekesebb elemei”. A frígiai, illetve krétai illetőségűnek nyilvánított szerzők munkái alapján még számos latin és népnyelvi Trója-história született a középkor folyamán.¹⁰ Anonymus szövegszerűen csupán művének előszavában, a 4., 53. és 55. caputokban Álmos, Zolta és Taksony leírásánál, továbbá a 41., 47., 50., illetve 56. fejezetekben szereplő „principes et ductores” szókapcsolatban használta fel a fent említett munkát (illetve egy 14. caputbeli függő kérdés mintáját is Daresben jelölhetjük meg). A gestaszerző azonban szorosán követi a Trója-történetet a személyek fizikai jellemzőinek, testrészeinek felülről lefelé haladó rendben való leírásában. Eme ábrázolási módszernek Dares kompilációja szolgált mintául a XII. század végi Franciaországban, és talán ott tanulhatta ezt meg Anonymus is.¹¹ A gestairó munkájában – mint említettük – maga vall Dares ismeretéről, így a szövegszerű egyezéseket is már a

XVIII. században feltárták (Cornides Dániel). Az utóbbi évtizedekben egy, a Dares-féle munkához szorosán kapcsolódó kérdés foglalkoztatja a hazai kutatást: ti. az Anonymus által írt Trója-történet és lezármazóinak problémája. A Gesta előszavából ugyanis kiderül, hogy a szerző maga is írt egy Trója-históriát,¹² de ennek az elveszett szerkesztménynek a műfajáról viták folynak: az egyik állásfoglalás (Hadrovics László) szerint ez egyfajta lovagregény lehetett (amelynek a XIII. század elején magyarra fordított változatából erednek a délszláv Trója-regény variánsai),¹³ míg egy újabb nézet (Vízkelety András) szerint a mondakör udvari-lovagi feldolgozása Nyugat-Európában is csak az 1160-as években kezdődött el, és így lehetetlennek nyilvánítja, hogy néhány évtizeddel később már a magyar uralkodó udvarában is hasonló műfajú munka születhetett. Vízkelety a névtelen jegyző trójai históriáját legfeljebb a felsőbb grammatikai stúdiumoknál szokásos gyakorlat eredményének tekinti, amelyet P. mester a megfelelő stíluskövetelmények ismeretében (*proprio stilo*) szerkeszthetett meg.¹⁴

Veszprémy László szerint „első olvasásra kiderül, hogy a Névtelen fő stílári forrása a Nagy Sándor történet volt, noha ő maga csak Dares művét említette”.¹⁵ A makedón uralkodó tetteit még egy késő antik kútfő, a IV. században keletkezett görög ún. Pseudo-Kallisthenés foglalta össze, amelyből Leo nápolyi archipresbiter készített a X. század folyamán latin fordítást. „Mint népszerű olvasmányt a középkorban számtalanszor lemásolták, és részben Nagy Sándor tetteivel foglalkozó más történetírókból, részint az enciklopédiákból vett részletekkel interpolálták. Az interpolált latin szövegeknek három változata (J¹, J², J³) alakult ki, amelyek a ‚Historia de preliis’ címet viselik”. Anonymus ezek közül a J² változatot használta.¹⁶ A Trója-regényhez hasonlóan a Sándor-mondakör is számos népszerű feldolgozásban napvilágot látott.¹⁷ Szövegszerűen valóban jóval több azonosság figyelhető meg a ‚Historia de preliis’ és az anonymusi Gesta szövege között, mint a trójai história esetében. A 8., illetve 39. fejezetben Álmos, majd Árpád buzdító szónoklata és az előbbi helyen egy ‚quidam philosophus’ által mondott bölcselkedés, a 18. caputban a Bors név etimológiája, a 20. fejezetben Ménmarót beszéde, majd a következőkben vitézeinek elfogása, a 22. caputban az öröm kifejezésére használt latin frázis, a 25. fejezetben az eddig egy magyar nyelvű jokulátorének tükörfordításának hitt ‚Ut dicunt nostri ioculatores: Omnes loca sibi acquirebant

et nomen bonum accipiebant’-szakasz,¹⁸ a 33. caput ‚rectores et principes’ kitétele, a 34. fejezet szarvasüldözési jelenete, a 41., 44. és 48. caputokban található csataleírások, a honfoglalás és a kalandozások motivációját taglaló mondatok, az 52. fejezetben Zolta és Ménmarót leányának esküvője, majd végül az 55. caputban Taksony ábrázolása tartalmaz hosszabb-rövidebb szó szerinti átvételeket, más esetben pedig csak gondolati-kifejezésbeli párhuzamokat a Nagy Sándor-regényből.¹⁹ A névtelen jegyző munkájának filológiai szempontú vizsgálatát végző kutatók közül a forrásra a figyelmet felhívó Marczali Henrik, majd a J² változat használatát megállapító Győry János nevét kell mindenképpen megemlítenünk a *Historia de preliis* kapcsán, a közelmúltban pedig a neves klasszikus filológus, Borzsák István munkái, illetve az általuk is idézett Gabriel Silagi–Veszprémy László-féle kommentárok elemezték a Gesta és a Nagy Sándor-történet kapcsolatát. Ezek fő tanulságait úgy foglalhatjuk össze, hogy Anonymus szövegének számos helyén, általában a Gesta súlyponti eseményeivel, szereplőivel kapcsolatban találhatunk színező elemként a *Historia de preliis*-ből átvett kifejezéseket, ami mindenképpen a kútfő primer használatát, és nem emlékezetből való idézését támaszthatja alá.²⁰

Csupán az 1970-es évek kezdete óta tudunk Anonymus harmadik „szépirodalmi” jellegű forrásáról. P. mester műve prológusában maga is hivatkozik arra, hogy Trója-történetének írásakor más szerzők műveit is felhasználta,²¹ ezt a megjegyzést korábban általában a Nagy Sándor-regényre és történeti jellegű munkákra vonatkoztatták. A közelmúltban elhunyt kiváló bizantinológus, Kapitány István a Gesta 49. fejezetében előforduló ‚arpalice’ kifejezést magyarázó közleményében hívta fel a figyelmet az *Excidium Troiae* (Trója pusztulása) című munkára, amely egy Aeneis-kivonatot is tartalmaz. E francia területen keletkezett kora középkori compiláció késő antik mintákat vett figyelembe, és nemcsak Trója végzetét, hanem Aeneas vándorlását, Róma alapítását és korai történetét is feldolgozta. Kézirati hagyománya is szerfelett érdekes, hiszen két fentmaradt kódexben is együtt szerepel Anonymus más, korábban is ismert forrásaival: Dares Trója-történetével, illetve az *Exordia Scythica* című Iustinus-kivonattal (ez utóbbi munkát mindkét – firenzei, illetve bambergi – kódex tartalmazza).²² Az elmúlt évtizedben a 49. fejezet említett locusa mellett még más anonymusi szövegrészek forrását is az *Excidium Troiae*-ben jelölte meg Veszprémy László. Így a gestaszövegben Árpád vezér Sala-

nus és Ménmarót számára történő lóajándékozásának kifejezései megfeleltethetőek a Trója pusztulása 62. fejezetében leírt hasonló, Aeneas javára tett aktus frázisaival, az anonymusi mű 51. caputjának Biharvár ostromát taglaló sorai pedig szószerinti egyezést mutatnak az *Excidium* vonatkozó szakaszával, de a Gestában ezt követő események (a győztes vezér fia házastársául választja a legyőzöttek vezetőjének leányát) epikai mintájául is éppen a Trója pusztulásában leírt Aeneas–Lavinia házasság kínálkozik.²³

Ha Anonymus történeti jellegű külföldi forrásait vizsgáljuk, mindenképpen az *Exordia Scythica* (Szkítiai kezdetek) címmel illetett kompendiumot kell először említeni, már csak azért is, mivel e mű és a Gesta Hungarorum közötti kapcsolat problémáiról a közelmúltban is több kutatói állásfoglalás látott napvilágot. Az *Exordia* tulajdonképpen a Hérodotoszi Szkítia-képet közvetítő, I. században élt Pompeius Trogus *Historiae Philippicae* című munkájának kivonatát összeállító M. Iunius Iustinus világhírnépe szkíta fejezeteinek egy újabb, a VII–VIII. században készült excerptuma.²⁴ Ez a mű – miként Anonymus említi: ‚hystoriographi, qui gaesta Romanorum scripserunt’, illetve ‚ut quidam dicunt hystoriographi’²⁵ – leginkább az anonymusi 1. fejezetének Szkítia fekvését, majd a szkíták életmódját taglaló szakaszaira hatott közvetlenül, keveredve Reginótól átvett és önálló fogalmazatú passzusokkal, de a 8. caputban szereplő Álmos-beszéd is kiaknázta a Nagy Sándor-történet mellett a Szkítiai kezdetek motívumait.²⁶

Az a tény, hogy Anonymus kútfőként használta az *Exordia Scythica*-t, Franz Rühl jóvoltából már 1883 óta közzismert a tudományos közvélemény előtt, sőt a feltárt kézirati hagyomány alapján (*Codex Bambergensis*, *Codex Florentinus Laurentianus*, a *Codex Bambergensis* vatikáni, illetve vatikáni-urbinói változata) a bambergi kódex vatikáni-urbinói változatához közel álló variánsban jelölték meg a gestaíró által használt *Exordia*-példányt.²⁷ Korábban feltételezték, hogy P. mester csak az általa biztosan felhasznált egyik korai magyar krónika közvetítésével ismerte a Iustinus-kivonatot,²⁸ de Váczy Péter ezt hangoztató állásfoglalását jogos kritikában részesítette Györffy György, s megállapításai a névtelen jegyző közvetlen *Exordia*-ismeretéről máig mérvadónak számítanak.²⁹

A fenti eredményekre építve egyetlen gestakifejezést vizsgált meg a közelmúltban Déri Balázs. Az 1. fejezetben a szkíták paradicsomi őállapotáról olvashatunk, ahol e nép javai között szerepel ‚pigmenta multa’.³⁰ A kifejezés – miként az egész caput java ré-

sze – átvétel a Iustinus-kivonatból, tehát a korábbi ‚pigmenta’-konjektúrákat el lehetett utasítani, a frázis pontos jelentése azonban szerfölött bizonytalan volt. Déri mikrofilológiai módszerekkel egy „fűszer (mint illatszer)” jelentést valószínűsített, s közben a Szkítiai kezdetek kézirati hagyományáról is fontos új gondolatokat közölt. Az *Exordia* bambergi kódexe, illetve ennek vatikáni és vatikáni-urbinói változatai (mint láttuk, ez utóbbihoz hasonló példányt ismerhetett Anonymus) erősen elütnek a firenzei kézirattól (amely közelebb áll Iustinus eredeti szövegéhez). Régebben azt feltételezték, hogy az eltérések talán Iustinus művének kétszeri excerptálásából eredhetnek, Déri azonban meggyőzően igazolta egy egységes őskivonat létezését, amelytől először a firenzei kódexéhez közelálló szöveget hordozó kéziratok különböztek el, majd egy „ős-*Exordia Scythica Bambergensis*” vált szét különböző, egymással igen közeli kapcsolatban álló szövegvariánsokat tartalmazó kódexekre.³¹

Még 1977-ben Harmatta János ama régi nézetet elevenítette fel, miszerint az Anonymusnál olvasható kétféle őshaza-ábrázolás (az 1. caputban a klasszikus szerzők Szkítia-képe olvasható, míg a 7. fejezetben egy, a volgai Bolgárországgal [Baskíriával] azonosítható területet jelöl a ‚Scythia’-fogalom) a Julianus-féle utazás, *Magna Hungaria* megtalálása hatására jelenhetett csak meg, és így a Gesta megírásának végpontja is csak 1237 után képzelhető el.³² Harmatta feltevését nem fogadta el az azóta született szakirodalom, viszont a gestaírónak az *Exordia* szövegén tett módosításait (Dentümoger mint Szkítia neve, a Fekete-tenger ‚niger Pontus’ elnevezése, a Tanais folyó melléke cobolyokban való gazdagságának említése, a klasszikus Szkítia északi határát jelölő ‚montes Rhiphaei’ elhagyása), és egyáltalán a baskíriai őshazakép megjelenítésének okát még nem sikerült megnyugtatóan megmagyarázni (csak jelezzük, hogy a probléma szorosán összefügg a honfoglalás útirányának északi hagyományával).³³ Az *Exordia Scythica* és Anonymus kapcsolatát taglaló kortárs kutatók közül végezetül Borzsák István nevét kell megemlíteni, aki a gesta-szöveg egy-két, eddig még magyarázat nélkül hagyott értelmetlenségét írta a Iustinus művét hanyagul kivonatoló excerptumszerző számlájára. (Pl. a szövegben indokolatlanul tartalmaz középfokot az egyébként is hibás ‚Schitici enim sunt antiquiores populi et est potestas Schitie in oriente’-szövegrész,³⁴ a „régebbi” jelző a Iustinusnál még szereplő, de kivonatából már elhagyott egyiptomiakkal veti össze a szkítákat.) Borzsák hívta fel a figyelmet arra is, hogy a régebbi kuta-

tásban a magyar jokulátorénekekből eredeztetett ismétlődő elbeszélésmód (*Repentitionstil*) nem idegen a Szkítiai kezdetektől sem, így annak mintaadó szerepe sem vethető el.³⁵

Anonymus másik jelentős történeti forrása Regino, illetve folytatójának *Chroniconja* volt. E kútfőt P. mester maga is említi munkájának 7. fejezetében, mintaszerű műfaji meghatározással „évkönyvszerű króniká”-nak nevezte azt.³⁶ Regino prümi, majd trieri apát történeti művét 908-ban fejezte be, de az általa Krisztus születésétől 906-ig elmondott eseményeket egy trieri szerzetes (akit talán Adalbertnek neveztek), később 967-ig folytatta. A magyarokra, honfoglalásukra és a kalandozásokra nézve roppant jelentős híryanagot hordoz, jellehet egyes ide vonható közlései korábbi munkák (az *Exordia Scythica*, valamint a VIII. századi Paulus Diaconus langobardokról szóló története) híradásaira támaszkodnak.³⁷ A *Gesta Hungarorum* következő szövegrészeiben szerepelnek Reginótól átvett passzusok: az 1. fejezetbeli Szkítia-leírás több részletében (ilyen az eredetileg Paulus Diaconustól származó elbeszélés a szkíta föld forró égvőtől való távolságának és az ottani lakosok szaporodásának kapcsolatáról stb.), a 7. caput 884. évi honfoglalás-dátumában és a már említett műfajmegjelölésben, az 50. fejezet híres, „murai karantánok”-at említő passzusában, majd az 53. fejezet második felétől a kalandozások elbeszélésében először forrása 901. évi híradására, majd az 54. caputban Regino folytatójának 907–910. és 912. évi közléseire, az 55. fejezetben szintén a *continuator* 915., 917. és 932. évi híryanagára, végül pedig az 56. caputban a 954. évre vonatkozó szövegrészekre támaszkodott Anonymus.³⁸

Reginónak és folytatójának művét már a XVIII. század második felében azonosították mint az anonymusi mű forrását (Johann Salomon Semler), ezzel kapcsolatos fontos forráskritikai problémákat azonban csak a közelmúltban oldott meg a kutatás. A fő nehézséget az okozta, hogy a XIV. századi magyar krónikaszerkesztés egyes, általában nehezen datálható szövegrészei is Regino ismeretéről tanúskodnak, így hosszú ideig a kutatók nagyobbik része (Dománovszky Sándor, Hóman Bálint, Horváth János, Mályusz Elemér stb.) Anonymus Regino-ismeretét csak közvetítő forráson, a P. mester által biztosan ismert ősgestán (vagy annak valamelyik folytatásán) keresztül volt hajlandó elismerni. Az ellentétes nézetet vallók (Marczali Henrik, Szilágyi Loránd, Győry János, Győrffy György, Kristó Gyula stb.) pedig Anonymus

forráshivatkozása (7. fejezet), illetve Reginóhoz a krónika szövegénél közelebb álló, továbbá annak csak általa – és a krónikaszerkesztmény által nem – kiaknázott részletei alapján közvetlen kapcsolat mellett tették le voksukat. Manapság ez utóbbi számít az elfogadott álláspontnak.³⁹ A *Gesta* utolsó kiadásának egyik szerkesztője, Gabriel Silagi tollából a közelmúltban részletes elemzés született a Regino alapján ábrázolt anonymusi kalandozás-epizódokról. Silagi megállapításai szerint Regino volt P. mester egyedüli külföldi forrása a nyugatra vezetett zsákmányszerző hadjáratok ábrázolásában, s Anonymus forrása szövegén tett változtatásai a hadjáratban részt vevő magyarok kedvezőbb színben való feltüntetésének szándékát hordozták, valamint a „nemzeti büszkeség” kifejezésére szolgálókat.⁴⁰

Jakubovich Emil mutatta ki még hét évtizede, hogy Anonymus munkájának prologusában igen nagy mértékben támaszkodott Hugo Bononiensis 1119–1124 között írt *Rationes dictandi prosaice* (A prózai fogalmazás alapelvei) című stílustanító könyvére, amely levelek és prózai írásművek szerkesztésre adott útmutatást.⁴¹ Jakubovich eredményeit figyelembe véve Horváth János éppen Bolognai Hugó ismerete alapján próbálta meg a *Gesta Hungarorumot* a XII. században divatosá vált verssel kevert próza (*prosimetrum*) műforma hazai képviselőjének megtenni.⁴²

Horváthnak köszönhetjük az utóbbi évtizedek Anonymussal kapcsolatos forrásazonosításainak talán legérdekesebb darabját is, amely nem csupán P. mester gestájával volt kapcsolatba hozható, hanem döntő jelentőségűnek bizonyult az anonymusi mű és Kézai Simon történeti munkája (1282–1285) közötti szövegátvételek tényének bizonyításában, illetve Kézai műve és a XIV. századi krónikaszerkesztés közötti kapcsolatok mibenlétének meghatározásában is. A *Gesta* 53. fejezetében olvashatjuk, hogy Zolta fejedelem idejében az ország főemberei rektorokat választottak, „qui moderamine iuris consuetudinis dissidentium lites contencionesque sopirent”.⁴³ Ez utóbbi négy szó Horváth bizonyítása szerint Sevillai Izidor (Isidorus Hispalensis) Etimológiák könyve (*Libri etymologiarum XX*) című enciklopédiája egy szakaszának (V, 14) szó szerinti átvétele,⁴⁴ sőt később kiderült, hogy ez a római jogi forrásokon alapuló isidorusi hely Gratianus 1140 körül elkészült *Decretum*ában is szerepel (c. 5, D. 2), és így a kölcsönzés onnan is történhetett.⁴⁵ A magyar történetírás későbbi termékeiben a P. mester által felhasznált izidori-gratianusi

locus egyre csonkultabb formában jelenik meg, ami egy Anonymus–Kézai XIV. századi krónikakompozíció irányú szövegleszármasztást bizonyít. Anonymus jogi irodalomba tartozó további forrásai legújabbban a *Gesta* sokat vitatott ‚felix embola‘⁴⁶ (boldog sereg) kifejezése kapcsán kerültek a kutatás homlokterébe. Veszprémy László szerint e római jogi frázis annak bizonyítéka, hogy P. mester ismerte a iustinianusi törvénykönyvet (vagy legalább annak XII. századi kommentátorait), míg Kapitánffy István szerint ez a jogi szakszó inkább egy, az ‚embola‘ kifejezést szintén alkalmazó magyar krónikaszerkesztő tudását dicséri, s annak munkájából került át az anonymusi műbe.⁴⁷

Visszatérve még az izidori-gratianusi helyre, Veszprémy László nem csupán Anonymusnál, hanem több XIII. századi hispániai forrásban is felfedezte az adott szöveghely szinte teljesen azonos alakban való megjelenését.⁴⁸ Veszprémy itt nem gondolt közvetlen kapcsolatra, azonban felfedezése újból reflektorfénybe állította az egykoron még Győry János által felvetett ötletet, miszerint az anonymusi művel kortárs aragón történeti munkák (*Gesta comitum Barcinoensium*, *Gesta Roderici*, *Chronicon Adefonsi imperatoris*) talán szövegszerűen is hathattak P. mester gestájára.⁴⁹ Győry szövegösszevetéseit a későbbiekben leginkább elutasítóan idézték fel, és ugyanerre a sorsra jutottak az általa felvetett, olykor kétségkívül erőltetett franciaországi párhuzamok (Pierre de Blois)⁵⁰ és a Fest Sándor által kimutatott, az angol történeti irodalomból (William of Malmesbury, Geoffrey of Monmouth) merített példák⁵¹ is. E részletek általában Anonymus történetírói „ars poetica”-jával, a jöklátorokat és a köznép által számontartott történeti hagyományokat elítélő előszóbeli sorokkal⁵² voltak párhuzamba állíthatók. A magyarországi kutatás mérvadó része a mai napig csak gondolati, azonos (valószínűleg franciaországi) eredetű műveltségéből, az ottani stíluseszmék ismeretéből eredő rokonságot – s nem közvetlen átvételt – enged meg a fenti kútfők vonatkozásában, olykor-olykor a dinasztikus házasságok kapcsán történő személyes kapcsolatfelvétel lehetőségét is emlegetve az egyes régiók írástudói között.⁵³

A Győry János által forrásként gyanúba fogott franciaországi irodalmi termékek közül egyet azonban napjaink kutatása is elfogad, mint a *Gesta* híres zárórészletének, a keresztények örök életét hirdető 57. fejezetbeli verses betétnek⁵⁴ a mintaképét. A XII. század második felében keletkezett az Anjou grófjainak (az angol uralkodócsalád, a Plantegenetek elődei-

nek) genealógiáját tartalmazó *Gesta consulum Andegavensium* (ennek egyik változata *Historia abbreviata consulum Andegavorum* címen szerepel), amelynek zárórésze hasonlóságot mutat az anonymusi mű befejező szakaszával, s mindkét részletet az „élet, élni, élő” (*vita, vivere, vivus*) szavak adnominatioja (ugyanannak a szónak vagy származékának ismétlése) teszi jellegzetessé.⁵⁵ A prologusban szereplő históriaírói hitvallás bizonyos kifejezéseit (*certa scripturarum explanatio*) viszont legújabbban a Bibliára értelmezik, míg másokat (*aperta hystoriarum interpretatio, vere et simpliciter*) az Anonymus korában Nyugat-Európában virágzó történeti elbeszélésmód ismeretének bizonyítékként kezelik, s eredetüket Cicero *De inventionione* című retorikai munkájának XII. századi kommentárjaiban keresik.⁵⁶

Az aragóniai kútfők felhasználását elutasító magyar kutatói állásfoglalások részleges felülvizsgálatára legújabbban a *Gesta Hungarorum* forrásait az elmúlt másfél évtizedben legeredményesebben kutató hazai szakember, Veszprémy László tett kísérletet. Arra már korábban is többen (Fritz Kern, Deér József) felfigyeltek, hogy az ún. sobrarbei kiváltságok és az anonymusi munka vérszerződés-pontjai⁵⁷ nagyfokú hasonlóságot mutatnak, de „a közvetlen átvételnek még a lehetősége sem merülhet fel”. A párhuzamok – amelyeket Veszprémy a népszuverenitás közös európai gondolata irodalmi termékekben való lecsapódásként értékelt – a következők: „szabad akaratukból, örök időig választják uralkodójukat, akinek és utódainak bizonyos törvényeket be kell tartaniuk. A később megszerzendő javakat meg kell osztani az előkelőkkel, az előkelők véleményét, tanácsát ki kell kérniük, ... a szabad emberek közösségének léte megelőzte a fejedelemségét, a királyságét, ... közös a királyi hatalom törvények általi korlátozásának gondolata”. Veszprémy a fehérló-mondának is sikeresen kimutatta egy kasztíliai párhuzamát, ott egy népnyelvi költemény lóért és sólyomért vásároltatja meg az ország függetlenségét, de a szöveg szerinti átvétel itt végképp nem kerülhet szóba.⁵⁸ Nem ez a helyzet a már Győry János által is az anonymusi munka forrásául megtejt, 1140 körül keletkezett *Gesta Roderici*-vel. Veszprémy a krónikaszerkesztés 102. fejezetének szerzője mellett P. mesterről is elképzelhetőnek tartja, hogy ismerte ezen aragón forrást. A Cid-történet és a *Gesta Hungarorum* közötti hasonlóságok a következők: „Rodericus egy saracénok által elpusztított várat úgy állít helyre, mint Anonymusnál Attila székvárosát, Óbudát (*Gesta R.* 46. fej. – An. 1. fej.);

az ellenfél harcosainak a nőkhöz való hasonlítása (Gesta R. 38., 39. fej. – An. 39. fej.); esküpontok emlegetése Rodericus és a király között, az ellenfélre tett gúnyos megjegyzések ‚pro derisione’ (Gesta R. 38., 39. fej. – An. 15. fej.), továbbá a *Gesta Roderici* is a Nagy Sándor-történetet használja forrásként, akárcsak a Névtelen, noha utóbbi sokkal többször és hűebben követi”. Jóllehet Veszprémy nem tett egyértelmű állásfoglalást, számunkra úgy tűnik, hogy a Cid-történet ismeretét mind Anonymusnál, mind az általa III. Béla korára tett, főként a krónika Salamon-László történetét átdolgozó másik „Anonymus”-nál bizonyosnak tekinti.⁵⁹

A magyar történeti és hagiográfiai irodalom szinte kizárólagos bencés rendi eredete mellett síkraszáló Csóka J. Lajos Anonymus forrásaként beszélt a X. századi Widukind *Res gestae Saxonicae* (Szász történet) című munkájáról, amely a magyar nép eredetét, az Attila és Álmos közötti rokonságot taglaló részekben⁶⁰ hathatott a *Gesta Hungarorumra*. Ugyanő a VI. századi Jordanes gót történetének (*De Getarum sive Gothorum origine et rebus gestis*) hatását kereste a lóért való víz- és földvételek elbeszélésében.⁶¹ Csóka Jordanest tette meg az anonymusi művet bevezető költői levél⁶² mintaadójának is.⁶³ A Silagi-Veszprémy-féle *editio* Jordanes hatását elképzelhetőnek tartotta a Gesta több részletére is, de egy későbbi írásában Veszprémy László már kizárta ennek lehetőségét.⁶⁴ Györffy György 1948-ban pedig amellett kardoskodott, hogy a magyar nép eredetének, a hun-magyar kapcsolatnak gestabeli megjelenítését – jóllehet ott csak Attila nevét említik – P. mester Viterboi Gottfried 1189 körül írt *Pantheon* című munkájából meríthette, s hasonlóképpen a XII. század végén Nyugat-Európában elterjedt vélemények tükröződnek Budavár Attila városává tételében.⁶⁵ Györffy itt hívta fel a figyelmet a Barbarossa Frigyes német-római császár környezetében élő papok (Viterboi Gottfried, Ansbertus, Lübecki Arnold) irodalmi munkásságára is, s elképzelhetőnek tartotta, hogy P. mester a birodalom urának 1189. évi magyarországi tartózkodásakor találkozhatott a Szentföldre tartó uralkodó környezetében tartózkodó klerikusokkal, akik számára az akkor „korszerű” európai eredetteóriákat közvetítették.⁶⁶

Nem Györffy György volt az első, aki az 1189. évi keresztes hadjárat eseményeit (magyarországi tartózkodás, balkáni levonulás) kereste az anonymusi mű egyes információinak háttérében. Carlile Aylmer Macartney már 1940-ben Lübecki Arnold *Chronica*

*Slavorum*ának, valamint az ún. Ansbertus *Historia de expeditione Friderici imperatoris* című munkájának, vagy egy ezekhez hasonló, emlékezetből idézett kútfőnek a hatását látta a Gesta számos részletében. Ilyennek minősítette a 8., 10. és 14. fejezetekben leírt ajándékozásokat, különösen a tevék ajándékozását, a 25. fejezetben a vlachok és szlávok ábrázolását és a besenyők ‚Picenati’ megnevezését, a 38. fejezetben a Duna folyó útjának meghatározását, a 41. fejezetben Szalánkemén említését, a 44., 45. és 47. fejezetekben említett ‚porta Wacil/Wazil’ fogalmat (amelyet az ‚antiquae clausurae Sancti Basili’ fogalma lecsapódásaként értékelt), Attila városának 46. fejezetbeli előfordulását, a lovagi tornák leírását a 46. és 50. fejezetekben, valamint a vadászatok és a fejedelemmé megjelenítését az 50. fejezetben.⁶⁷ Inokai Tóth Zoltán 1946-ban csatlakozott Macartney felfogásához, ő a besenyők fent említett elnevezésének mintáját, valamint a gestabeli vlach Gyalu vezér és népét leíró passzus egyes elemeinek (hitványok, a besenyők és kunok zaklatják őket) előképét kereste egy ismeretlen nyugati, francia eredetű kútfőben. Tóth szerint P. mester forrása leginkább egy, még az I. keresztes hadjáratra (1096–1099) vonatkozó irodalmi munka lehetett, amelyet Anonymus Barbarossa hadjáratának résztvevőinél láthatott, olvashatott, majd végül emlékezetből idézhetett.⁶⁸

A fenti kútfőknek a *Gesta Hungarorumra* gyakorolt hatásával legrészletesebben, a pályáját a berni egyetem tanáráként befejező kitűnő magyar medievista, Deér József foglalkozott. Ő szintén az Ansbertus neve alatt fennmaradt kútfő, valamint a már a Balkánon járó Barbarossa Frigyes III. Béla királyhoz visszaküldött követeknek (ilyen volt Eberhard klerikus) szóbeli információit látta visszatükröződni az anonymusi műben. Mindezek a hatások Deér szerint a Budavár (*Ecilburgu, civitas Athile regis*) történetéről szóló szakaszokban, valamint a 41. és 45. caputokban említett zászlóvivő és előhad, az utóbbi fejezetben olvasható balkáni útvonal-leírás, a 41–42. caputokban szereplő bolgárok (és vezérük), a görögök gyávaságának és harcra való képtelenségének emlegetése (cap. 39.), végül pedig a Szovárd és Kadocsa által vezetett balkáni kalandozás (44–45. fej.) kapcsán figyelhetők meg. Macartneyhoz hasonlóan a vlachok és szlávok hitványságáról szóló passzusok mintáját is Ansbertus útleírásában kereste.⁶⁹ Deér addig még szóba nem került kútfőket is az anonymusi Gesta előképeként értékelt. Így a XII. század második felében (1189 előtt) keletkezett acheni Nagy Károly-via egyes sza-

kaszainak (Aachen hőforrásokkal való kapcsolata és megtalálásának egy vadászattal való összekapcsolása, a „Romani principes” és a királyi székhely emlegetése, az elfogás, gyilkolás terminológiája stb.) befolyását látta a magyar történeti mű prológusában és 1., 21., 37., 46., 50. és 52. fejezeteiben (így elsősorban az Attila városa-elbeszélésében). Elképzelhetőnek tartotta azt is, hogy a P. mester által oly gyakran használt „Quid plura? Quid ultra?” retorikai fordulat mintáját is az aacheni életrajzban kereshetjük.⁷⁰ Deér József egy harmadik történetírói terméket, a IX. század első felében alkotó Einhard Nagy Károly-életrajzát (*Vita Caroli Magni*) is a magyarországi gesta forrásának tartotta. Az életírás Anonymusra tett befolyását a követségek, ajándékok, hadjáratok, túsadások, hűségeskük és az adók leírásában, a vadászat és lovaglás magyarok (Einhardnál értelemszerűen a frankok) általi szeretetének emlegetésében, valamint a határok megerősítésének ábrázolásában vélte tetten érhetőnek (1., 7., 9., 10., 11., 12., 14., 16., 27., 33., 34., 51. fejezetek). Arra is felhívta a figyelmet, hogy Einhard műve és az aacheni életrajz (valamint más, Anonymus forrásaként már korábban szóba került források) számos kódexben együtt szerepelnek.⁷¹ Deér az általa megvizsgált kútfőket és azok átvételének módját a *Gesta Hungarorum*-ra tett, addig még nem vizsgált német kultúrbefolyás megnyilvánulásaként értékelte.

Deér mind a három fentebb említett forrás ismeretét feltételezte Anonymusnál, de hangsúlyozta azok frazeológiájának és motívumainak keveredését is a Gestában. A hazai szakirodalom meglehetősen mostohán kezelte az ő (valamint Macartney és Inokai Tóth) megfigyeléseit: néhányan regisztrálták forrásfeltárását,⁷² voltak, akik a már általa szóba hozott

kútfőkhöz hasonló források emlegetésekor szemmel láthatóan nem ismerték eredményeit,⁷³ és elszórtan egyetértés is megnyilvánult egyes szövegpárhuzamival kapcsolatban.⁷⁴ Veszprémy László mindmáig elutasítja annak valószínűségét, hogy P. mester olvashatta a Deérnél bemutatott írásműveket.⁷⁵ Véleményünk szerint egy, a Balkán leírását és talán a keresztetek magyarországi átvonulását is tartalmazó nyugati munka Anonymus által való ismertsége igen valószínű, a teória kategorikus elvetésére csak a berni professzoréhoz hasonló mélységű vizsgálat után lenne lehetőség.

Seregszemlénk végére érve még egy kérdésre szeretnénk röviden kitérni, ami éppen a külföldi források kapcsán foglalkoztatja már régóta a kutatást: melyek azok a kútfők, amelyeket emlékezetből idézett fel műve írásakor a gestaszerző, s melyek azok, amelyeknek kódexekbe foglalt szövege a megfogalmazás idején is P. mester keze ügyében volt. Ilyen irányú átfogó vizsgálatot még nem végeztek a könyvtárnyi vonatkozó szakirodalomban, de fontos általában eltérő állásfoglalások már születtek (Győry János, Csóka J. Lajos). Nem tagadva azt a tényt, hogy a középkori oktatás a maival összehasonlítva elképzelhetetlen mértékben épített az emlékezetre (florilégiumok, grammatikák, *ars dictandi* stb.), a magyar történetírás által biztosan első kézből ismert forrásokon (Regino, Szkítiai kezdetek stb.) kívül nem tartjuk elképzelhetetlennek a Trója-regény, a Nagy Sándor-történet, illetve egy nyugati kereszties útleírás Magyarországra kerülését az Európa minden fontos központjával kapcsolatokat ápoló III. Béla király (1172–1196) idejében.⁷⁶

Thoroczkay Gábor

JEGYZETEK

¹ Szövegét I. Die Gesta Hungarorum des anonymen Notars. (Die älteste Darstellung der ungarischen Geschichte). Unter Mitarbeit v. Veszprémy László hrsg. v. Silagi, Gabriel. Sigmaringen 1991. (Ungarns Geschichtsschreiber 4.) (továbbiakban Silagi, Gabriel – Veszprémy László i. m.) 28–134.

² Csapodi Csaba: Anonymus – kérdés története. Bp., 1978. (Gyorsuló idő). Anonymus forrásaira vonatkozó egyes kutatási eredmények elhallgatása miatt kritikát gyakorol felette Veszprémy László: Közös motívumok a 12–13. századi magyarországi és hispániai historiográfiákban. *Aetas* 1994/1. (továbbiakban: Veszprémy 1994. i. m.) 43. 2. jegyzet.

³ Thoroczkay Gábor: Az Anonymus-kérdés kutatástörténeti áttekintése (1977–1993.) *Fons* 1 (1994.) 93–149, 2 (1995) 117–173. (továbbiakban: Thoroczkay i. m.)

⁴ Silagi, Gabriel – Veszprémy László i. m. 134–180.

⁵ Szilágyi Loránd: P. magister forrásai és módszere. *Magyar nyelv* 43 (1947) 119–125.

⁶ L. a 4. jegyzet.

⁷ Veszprémy László: Megjegyzések Anonymus krónikájának fordításairól. *Századok* 132 (1998) (továbbiakban: Veszprémy 1998. i. m.) 940.; Jankovits László: P. mester, a hazugok, a fecsegők és az álmodozók. *Irodalomtörténeti közlemények* 102 (1998) (továbbiakban: Jankovits i. m.) 5–8.

⁸ Phrygius, Dares: Excidium Troiae. Meister. Ed. Lipsise, F. 1873.

⁹ Silagi, Gabriel – Veszprémy László i. m.: 28.

¹⁰ Hadrovics László: Az ősmagyar Trója-regény nyomai a délszláv irodalomban. Bp., 1955. (A magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai 89.) 3–5. Idézet: 3 (továbbiakban: Hadrovics i. m.);

1955.); *Korompay Klára*: Trója-mondakör. In: Korai magyar történeti lexikon. (9–14. század). Főszerk. *Kristó Gyula*. Szerk. *Engel Pál–Makk Ferenc*. Bp., 1994. 691.

¹¹ A szövegegyezésekre l. *Győry János*: P. mester franciaországi olvasmányai. *Magyarságtudomány* 1 (1942) (Továbbiakban: Győry 1942.) 11., 13–14.; *Uő.*: Gesta regum – gesta nobilium. Tanulmány Anonymus krónikájáról. Bp., 1948. (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai 29.) (Továbbiakban: Győry 1948.) 40–43.; Szilágyi 1947. 119. 1. jegyzet; Silagi–Veszprémy 1991. 136. 7. jegyzet, 143. 43. jegyzet., 155. 121. jegyzet, 164. 198. jegyzet, 177. 317. jegyzet, 178. 326. jegyzet.

¹² „... in hystoria Troiana, quam ego cum summo amore complexus ex libris Darethis Frigii ceterorumque auctorum ... in unum volumen proprio stilo compilaveram.” Silagi–Veszprémy 1991. 28. (prologus).

¹³ Hadrovics 1955. 89–94.; *Kapitánffy István*: Anonymus és az Excidium Troiae. *Irodalomtörténeti Közlemények* 75 (1971) (Továbbiakban: Kapitánffy 1971.) 728.

¹⁴ *Vízkelety András*: Megjegyzések a latinitás és az anyanyelv szerepéhez a középkori historiográfiában. *Vigilia* 55 (1990) 682–683.; *Uő.*: Megjegyzések Kurcz Ágnes: Lovagi kultúra Magyarországon a 13–14. században című könyvéhez. *Irodalomtörténeti Közlemények* 94 (1990) 542. Nézetét vitatja *Kristó Gyula* (A történeti irodalom Magyarországon a kezdetektől 1241-ig. Bp., 1994. [Irodalomtörténeti füzetek 135.] [Továbbiakban: Kristó 1994.] 661–663.), aki a Trója-mondakör ismeretét nemcsak Anonymusnál, hanem az általa feltett 1210 körüli jelentős krónika-átszerkesztés kivelezőjénél is megállapítja. A korábbi, Hadrovics felfogását elutasító állásfoglalás: *Csóka J. Lajos*: A latin nyelvű történeti irodalom kialakulása Magyarországon a XI–XIV. században. Bp., 1967. (Irodalomtörténeti Könyvtár 20.) (Továbbiakban: Csóka 1967.) 512–513.

¹⁵ *Veszprémy László*: Névtelenek, krónikák. (Árpád-kori történeti irodalmunk újabb stílusproblémái) *Budapesti Könyvszemle* 7 (1995) (Továbbiakban: Veszprémy 1995.) 176.

¹⁶ Győry 1942. 20–23.; Győry 1948. 57–59.; Veszprémy 1995. 176. Kritikai kiadása: *Historia Alexandri Magni*. (Historia de preliis). Hrsg. v. *Alfred Hilka*. Meisenheim am Clan, 1976–1977. (Beitrag zur Klassischen Philologie) 79., 89.

¹⁷ *Hadrovics László*: A délszláv Nagy Sándor-regény és középkori irodalmunk. *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* 16 (1960) 235–239.

¹⁸ Silagi–Veszprémy 1991. 74. Egykori magyar históriás jokulátorének töredékének tartotta pl. *Honti János*: Anonymus és a hagyomány. In: *Uő.*: Válogatott tanulmányok. Bp., 1962. 209. (eredetileg 1942-ben jelent meg); *Horváth János*: Árpád-kori latin nyelvű irodalmunk stílusproblémái. Bp., 1954. 214–215., 230–132. (Továbbiakban: Horváth 1954.); *Harmatta János*: Latin írásbeliség és nyelvi szubsztrátum a középkori Magyarországon? *Antik Tanulmányok* 23 (1976) 80. *A Historia Alexandri Magni* vonatkozó helye: „Alexander nihil aliud optat facere nisi ire preliando et subiugando sibi nomen et victoriam.” Idézi: Silagi–Veszprémy 1991. 162. 175. jegyzet. L. még: *Veszprémy László*: A honfoglalás a középkori magyar historiográfiában. In: Honfoglaló őseink. Szerk. *Veszprémy László*. Bp., 1996. (Továbbiakban: Veszprémy 1996.) 200. A fenti idézet egy részét a gesta 44. fejezete is tartalmazza: „Nam gens Hungarorum tunc tempore nichil aliud optabat, nisi occupare sibi terras et subiugare nationes et bellico uti labore.” Silagi–Veszprémy 1991. 106.

¹⁹ A szövegegyezésekre, gondolati azonosságokra l. *Marczali Henrik*: Béla király jegyzője. (Kútfői tanulmány). *Egyetemes Philo-*

logiai Közlöny I (1877) 360–364.; Győry 1942. 20–21.; Győry 1948. 57–58., 81–82.; *Borzák István*: Kicsiny a bors, de erős. *Magyar Nyelv* 49 (1953) 106–107.; *Uő.*: A Nagy Sándor-hagyomány Magyarországon. (Akadémiai székfoglaló. 1983. január 24.) Bp., 1984. (Értekezések – emlékezések) 15–16.; Silagi–Veszprémy 1991. 149. 82. jegyzet., 150. 83. jegyzet., 159. 143. jegyzet. 160. 153. jegyzet, 161. 164–165. jegyzet, 162. 175. jegyzet., 164. 198. jegyzet, 165. 203. jegyzet, 166. 212. jegyzet, 168. 230–231. jegyzet, 171. 257–258. jegyzet, 171–172. 264. jegyzet, 174. 291. jegyzet, 176. 314. jegyzet, 176. 326. jegyzet.

²⁰ Győry János szerint (1942. 22–23.) P. mester mind Darest, mind a Nagy Sándor-regényt emlékezetből idézte.

²¹ A gesta előszavát figyelembe véve már korábban is feltételezték, hogy Anonymus ismerhetett egy, a trójaiak eredetét ismerető munkát, hiszen Dares Phrygius csak a trójai vár ostromát beszéli el, de nem lakóinak származását. Győry 1948. 40–41.

²² Kapitánffy 1971. 726–729.; *Uő.*: Hungarobyzantina. (Bizánc és a görögység középkori magyarországi forrásokban). Kéziratok kandidátusi értekezés. Bp., 1992. (Továbbiakban: Kapitánffy 1992.) 85–86.; *Uő.*: Der ungarische Anonymus und Byzanz. In: Acta Universitatis de Attila József nominatae. Opuscula Byzantina (Byzance et ses voisins. Mélanges à la mémoire de Gyula Moravcsik à l'occasion du centième anniversaire de sa naissance) 9 (1994) (Továbbiakban: Kapitánffy 1994.) 71–72. A Trója pusztulása kritikai kiadása: Excidium Troiae. Hrsg. v. *Alan Keith Bate*. Frankfurt a. M.–Bern–New York, 1986. (Lateinische Sprache und Literatur des Mittelalters).

²³ Silagi–Veszprémy, 1991. 174. 297. jegyzet, 176. 313. jegyzet; Veszprémy 1996. 200–201.

²⁴ *Borzák István*: Iustinus mai olvasóinak. In: Világkrónika a kezdetektől Augustusig. (Fülöp királynak és utódainak története.) Marcus Iunius Iustinus kivonata Pompeius Trogus művéből. Ford. *Horváth János*. S. a. r. *Bollók János*. (Bp.) 1992. (Továbbiakban: Borzák 1992.); *Uő.*: A hellénisztikus történetírás műhelyéből. (VI. Hérodotosztól Anonymusig). *Antik Tanulmányok* 37 (1993) 83–84. A mű kritikai kiadása: *Chronicorum minorum saec. IV. V. VI. VII. Vol. II. Additamentum III. Exordia Scythica*. Ed. *Th. Mommsen*. Berolini 1894. (Monumenta Germaniae Historica. Auctores Antiquissimi XI.) 311–322.

²⁵ Silagi–Veszprémy 1991. 32, 34.

²⁶ A szövegpárhuzamok legteljesebb összeállítását l. *Deér József*: Szkítia leírása a Gesta Ungarorumban. *Magyar Könyvszemle* 37 (1930) 247–248.; *Váczy Péter*: Anonymus és a Justinus-kivonat. *Turul* 58–60 (1944–1946) (Továbbiakban: Váczy 1944–1946.) 4–5., 6–7., 8., 9., 10–11.; *Györffy György*: Krónikáink és a magyar őstörténet. (Régi kérdések – új válaszok). Bp., (1948) 1993. (Továbbiakban: Györffy 1948.) 50–51.; Silagi–Veszprémy 1991. 138. 18. jegyzet, 141. 31. jegyzet, 149. 82. jegyzet.

²⁷ Györffy 1948. 49–52.

²⁸ Váczy 1944–1946.

²⁹ Györffy 1948. 51–52. 7. jegyzet. A legújabb, Györffy nézetével egyetértő kutató állásfoglalás *Kristó* 1994. 63–64.

³⁰ Silagi–Veszprémy 1991. 34.

³¹ Déri Balázs: „...Et pigmenta multa habebant.” (Megjegyzések P. mester forrásainak néhány kérdéséhez). *Magyar Könyvszemle* 105 (1989) 223–236.

³² *Harmatta János*: Anonymus a magyarok kijöveteléről. *Antik Tanulmányok* 24 (1977) 206–207., 214–217., 219–220.

³³ Létezik olyan álláspont, amely a Gesta keletkezésének 1200 körülre helyezését elfogadva a kétféle őshaza okozta problémát, illet-

ve az északi honfoglalás-útvonal forrásokban való megjelenését az orosz évkönyvek magyarországi ismertségével magyarázza. *Veszprémy László*: A magyar honfoglalás útirányának hagyománya elbeszélő forrásainkban. *Hadtörténelmi Közlemények* 103 (1990) 1. sz. 10–14.

³⁴ Silagi–Veszprémy 1991. 32.

³⁵ Borzsák 1992. 421.; Borzsák 1993. 84–86.

³⁶ „...sicut in annalibus continetur cronicis”. Silagi–Veszprémy 1991. 42. A mű kritikai kiadása: Reginonis abbatis Prumiensis Chronicon cum continuatione Treverensi. Ed. F. Kurze. Hannoverae 1890. (Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum 50.).

³⁷ A honfoglalás korának írott forrásai. Szerk. *Kristó Gyula*. Szeged, 1995. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 7.) 194–200.

³⁸ A szövegegyezésre I. a 26. jegyzetben felsorolt munkákon kívül *Mályusz Elemér*: Az V. István-kori gesta. Bp., 1971. (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 58.) (Továbbiakban: Mályusz 1971.) 90., 93.; Silagi–Veszprémy 1991. 138–139. 18. jegyzet, 147. 66. jegyzet, 175. 302. jegyzet, 177. 320–321. jegyzet, 177–178. 322. jegyzet, 178. 325, 330. jegyzet.

³⁹ *Kristó Gyula*: Az Exordia Scythica, Regino és a magyar krónikák. *Filológiai Közöny* 16 (1970) 106–109. (a korábbi nézetek ismertetése: 108. 29. jegyzet); *Kristó* 1994. 64. Vö. *Mályusz* 1971. 90–96., 100., 102.; *Johannes de Thurocz*: Chronica Hungarorum. II. Commentarii. I. Ab initiis usque ad annum 1301. Composuit *Elemér Mályusz* adiuvante *Julio Kristó*. Bp., 1988. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. Series Nova VIII.) 218–219.

⁴⁰ *Silagi, Gabriel*: Die Ungarnstürme in der ungarischen Geschichtsschreibung: Anonymus und Simon von Kéza. In: Popoli delle steppe: Unni, Avari, Ungari. I. Spoleto 1988. (Settimane di studio del Centro Italiano di Studi sull'alto medioevo XXXV.) 252–259.

⁴¹ *Jakubovich Emil*: P. mester. (Adalékok az Anonymus-kérdéshez). In: Emlékkönyv dr. gr. Klebelsberg Kuno negyedszázados kultúrpolitikai működésének emlékére születésének ötvenedik évfordulóján. Bp., 1925. 195–197.; Silagi–Veszprémy 1991. 136. 7. jegyzet, 137. 12., 14. jegyzet. *Hugo Bononiensis* művének kiadása: *L. Rockinger*: Briefsteller und Formelbücher des elften bis vierzehnten Jahrhunderts. München 1863. (Quellen und Erörterungen zur bayerischen und deutschen Geschichte IX.) 47–49.

⁴² Horváth 1954. 197–201., 202–203., 208–209.

⁴³ Silagi–Veszprémy 1991. 122.

⁴⁴ *Horváth János*: A magyarországi hun-történet és szerzője. *Irodalomtörténeti közlemények* 67 (1963) 454.

⁴⁵ *Gericz József*: A korai rendiség Európában és Magyarországon. Bp., 1987. 236–237. A problémára I. még Silagi–Veszprémy 1991. 177. 318. jegyzet; *Veszprémy László* 1994. 39.

⁴⁶ Silagi–Veszprémy 1991. 126. A kifejezés a krónikában is előfordul. *Scriptores rerum Hungaricarum*. Ed. *Emericus Szentpétery*. I. Bp., 1937. 369.

⁴⁷ *Veszprémy László*: Középkori forrástanulmányok. „Felix igitur Hungarorum embola.” (Anonymus gestája egy helyének értelmezéséhez). *Hadtörténelmi Közlemények* 104 (1991) 3. sz. 66–68.; Silagi–Veszprémy 1991. 178. 324. jegyzet, *Kapitánffy* 1992. 86–89. A krónika jogi utalásaira, a feltételezett XIII. század eleji átszerkesztő ez irányú ismereteire I. *Kristó* 1994. 55–58.

⁴⁸ *Veszprémy* 1994. 40–41.

⁴⁹ Győry 1948. 90–96.

⁵⁰ Győry 1942.; Győry 1948. 36–65.

⁵¹ *Fest Sándor*: Anonymus angol forrásai. *Egyetemes Philológiai Közöny* 59 (1935) 162–180.

⁵² Silagi–Veszprémy 1991. 28–30.

⁵³ Horváth 1954. 201.; *Veszprémy* 1994. 43.; Vö. *Győrffy György*: Anonymus Gesta Hungarorumának kora és hitelessége. In: *Uő.*: Anonymus. Rejtély avagy történeti forrás? (Válogatott tanulmányok). Bp., 1988. (Hermész könyvek) 34–35. (A tanulmány eredetileg 1970-ben jelent meg.)

⁵⁴ Silagi–Veszprémy 1991. 132.

⁵⁵ Győry 1948. 54–56.; *Veszprémy* 1998. 948.

⁵⁶ *Jankovits* 1998. 1–8.

⁵⁷ Silagi–Veszprémy 1991. 40–42.

⁵⁸ Uo. 144. 54. jegyzet; *Veszprémy* 1994. 36–39., 41–43.; idézet: 38–39.

⁵⁹ Silagi–Veszprémy 1991. 166. 213. jegyzet; *Veszprémy László*: Középkori forrástanulmányok. A kerlési (cserhalmi) ütközet forrásproblémája. *Hadtörténelmi Közlemények* 104 (1991) 3. sz. 70–72., 76–77.; idézet: 71. A Cid-történet kiadása: *Historia Roderici vel Gesta Roderici Campidocti*. In: *Chronica Hispana saeculi XII*. Ed. *Emma Falque Rey*. Turnholti 1990. (Corpus Christianorum Continuatio Medievalis 71.)

⁶⁰ Silagi–Veszprémy 1991. 32., 52., 36., 40.

⁶¹ Uo. 92–94.

⁶² Uo. 28.

⁶³ Csóka 1967. 374–376., 383–386., 392., 506., 511–512.

⁶⁴ Silagi–Veszprémy 1991. 156. 124. jegyzet. (Csóka nézeteinek kritikájával); *Veszprémy* 1994. 42.

⁶⁵ Silagi–Veszprémy 1991. 32.

⁶⁶ Győrffy 1948. 131–134.

⁶⁷ *Macartney, C. A.*: Studies on the early Hungarian historical sources. III. Bp., 1941. 140–150., 212.; *Uő.*: The Medieval Hungarian Historians. (A Critical and Analytical Guide.) Cambridge 1953. 63., 82–83. (ez utóbbi művében már kizárólag Lübecki Arnoldról beszél a *Gesta Hungarorum* forrásaként). Arnold művének kiadása: *Chronica Slavorum*. In: *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores XXI*. 101–250. *Ansbertus* kiadása: *Historia de expeditione Friderici imperatoris et quidam alii rerum gestarum fontes eiusdem expeditionis. Quellen zur Geschichte des Kreuzzuges Kaiser Friderichs I.* Hrsg. v. *A. Chroust*. Berlin 1928. (Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum. Nova Series 5.)

⁶⁸ *Inokai Tóth Zoltán*: Tuhutum és Gelou. (Hagyomány és történeti hitelesség Anonymus művében). *Századok* 79–80 (1945–1946) 58., 60–62.

⁶⁹ *Deér, Josef*: Aachen und die Herrschersitze der Arpaden. In: *Uő.*: Byzanz und das abendländische Herrschertum. (Ausgewählte Aufsätze). Hrsg. v. *Peter Classen*. Sigmaringen 1977. (Vorträge und Forschungen XXI.) (Továbbiakban: *Deér* 1977.) 403–405., 406–407., 421–423. (A tanulmány eredetileg a *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 79 [1971] évfolyamában jelent meg.)

A legjellemzőbb szövegpárhuzamot (uo. 423.) itt közöljük:

Historia de expeditione Friderici...

Dum hec aguntur, Kalopetrus, *Blacorum* et maxime partis *Bulgarorum* ... domnus ... seque ei circu initium veris quadraginta milia *Blacorum* et *Cumanorum tenentium arcus et sagittas* adversus Constantinopolim transmissurum constanter asseverabat.

Gesta Hungarorum

... et habitatores terre illius viliores homines essent tocius mundi, quia essent *Blasii* et Sclavi, quia alia arma non *haberen*t, nisi arcum et sagittas... (c. 25.)

... venit obviam eis Glad... dux illius patrie cum magno exerci-

tu equitum et peditum adiutorio *Cumanorum et Bulgarorum atque Blacorum*. (c. 44.)

⁷⁰ Uo. 408–411. Az aacheni életrajz kiadása: De sanctitate meritorum et gloria miraculorum beati Karoli Magni ad honorem et laudem nominis sui. Ed. *Gerhard Rauschen*. H. n., 1890. (Die Legende Karls des Großen im 11. und 12. Jahrhundert – Publicationen der Gesellschaft für rheinische Geschichtskunde 7.)

⁷¹ Deér 1977. 414–417., 418. Einhard munkájának kiadása: *Halphen, L.*: Vie de Charlemagne. Paris 1923.

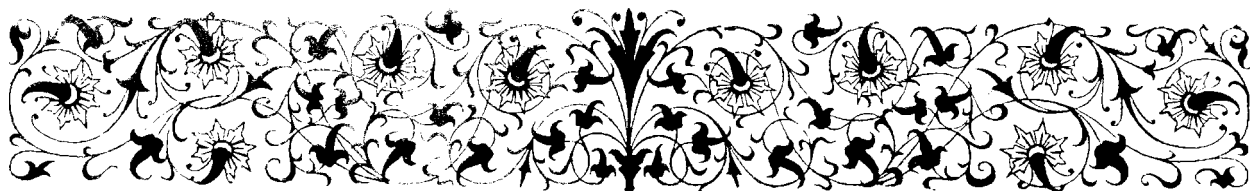
⁷² *Kristó Gyula*: Rómaiak és vlachok Nyesztornál és Anonymusnál. *Századok* 112 (1978) 664. 68. jegyzet.

⁷³ Kapitánffy 1992. 80–81., 95.; Kapitánffy 1994. 71.

⁷⁴ *Györffy György*: Besenyők és magyarok. In: *Uő.*: A magyarság keleti elemei. Bp., 1990. 121. (Az általa elfogadott szövegpárhuzamot ld. a 69. jegyzetben.)

⁷⁵ Silagi–Veszprémy 1991. 141. 28. jegyzet, 151. 92. jegyzet, 168–169. 232. jegyzet; *Veszprémy László*: Megjegyzések az Anonymus-Gestában előforduló néhány nem magyarországi helynévről. (A „Senones”-kérdés). *Magyar Nyelv* 94 (1998) 165–166.

⁷⁶ A XII. század végi Magyarországra I. III. Béla emlékezete. Vál., ford., bev., jegyz. *Kristó Gyula–Makk Ferenc*. Bp., 1981. (Bibliotheca Historica). Anonymus III. Béla-koriságára, s a szerzőjelöltekre összefoglalóan I. Thoroczkay 1994–1995.

A NEMESSÉG HATÁRÁN

Röviddel a temesvári országgyűlés után, 1397. november 11-én Bebek Detre nádor ítéletet mondott abban a perben, mely egyfelől az egykori országbíró, „Szepesi” (Stefkfalvi) Jakab¹ fia, János dobokai főesperes, királyi kápolnaispán és unokafivére, Csank fia Jordán felperesek, másfelől pedig Helbrandus fia Márton alperes között folyt az utóbbi Szepes megyei, Zalusánnak, vagy más néven Rétinek nevezett négy ekealjnyi birtokáért.² A per még 1390-ben kezdődött, amikor Helbrandus fia Márton ellentmondásával megakadályozta a felperesek beiktatását a birtokba, előzményei azonban a jelek szerint néhány évvel korábbra nyúlnak vissza. Az ügy egy – mondhatni – banális határvitából figyelemre méltó perré fejlődött az évek folyamán, s a végítélethez vezető út közben bemutatott vagy keletkezett oklevelek néhány adalékkal szolgálnak a szepesi tízlándsás nemesek történetének nem csak a XIV. század végi, de a XIII. századi fejezetéhez is.

Az említett határperben, amely Bebek Imre országbíró előtt folyt, ugyanazok a felek álltak egymással szemben, mint az 1397-ben lezárultban; a különbség annyi volt, hogy ez alkalommal Helbrandus fia Márton volt a felperes és a Stefkfalviak az alperesek. Az eljárás során, amint az az országbíró 1388. február 11-én kiállított okleveléből³ kiderül, Márton bemutatta IV. Béla egy 1255. évi és III. András egy 1300. évi oklevelét, s nyilván úgy gondolta, hogy azok vitathatatlanul igazolják jogait. Történetesen mindkét oklevél szövege ránk maradt, s valóban nehéz lenne kivetnivalót találni bennük. IV. Béla oklevele előadja, hogy a szepesi földek meghatárolására kiküldött Aba mester egy bizonyos négy ekealjnyi földet meghagyott Dedach fiainak, Chakannak és Wetknek a kezén. Rendelkezését a király is megerősítette azal, hogy a föld után ugyanazzal a szolgálattal tartoz-

zanak, mint amit a többi szepesi jobbágyfiú (*alii filii iobagionum de Scepus*) is teljesít a szabadságukról szóló közös kiváltságlevél szerint.⁴ Az oklevélben meg nem nevezett föld minden kétséget kizáróan Rétivel azonos,⁵ Dedach pedig az 1397. évi perben szereplő Márton őse volt. III. András szintén bemutatott oklevele a szepesi jobbágyfiúk ispánjához intézett *mandatum*, amely arról értesíti a címzettet, hogy Ipoly szepesi olvasókanonok atyafiait (*fratres*), Fulkust, Lampertet és Lászlót – mindhárman Marcell fiai –, valamint rokonaikat (*cognatos*), Danus fiait, Pétert és Miklóst, illetve István fiait, Mihályt és Imrét az uralkodó birtokaikkal együtt kiemelte a szepesi jobbágyfiúk közül (*de numero ... filiorum iobagionum de Scepus*) és áthelyezte őket a szepesi harcos nemesek társaságába (*in coetum et societatem exercituantium nobilium de Scepus*). Utasítja egyúttal az ispánt, hogy a jobbágyfiúság okán ne háborgassa a továbbiakban a kiváltságoltakat, mert azok a többi szepesi harcos nemes szabadságát fogják élvezni a királyi zászló alatt hadakozván (*sub vexillo regio militantes*).⁶ Az ebben az oklevélben említett Danus az 1255-ben szereplő Wetk fia volt,⁷ s így mind ő, mind fiai Helbrandus fia Márton ősei közé tartoztak.

Az 1388-ban bemutatott két oklevéllel szemben sajátos módon nem az alperes, Szepesi János, hanem a király *procurator*a, „Nyitrai” (Kürti) Miklós mester támasztott ellenvetéseket. Kétségbe vonta egyfelől, hogy Márton és ősei teljesítették a IV. Béla oklevelében emlegetett kötelezettségeket, azaz a szepesi jobbágyfiúk szolgálatait, másfelől pedig kinyilvánította: mivel III. András nem volt az ország igaz királya (*verus rex Hungarie*), ilyenformán kiváltságlevelet sem adhatott, amiért is Márton négy ekényi birtoka az uralkodót illeti.

Az uralkodó *procurator*ának közbelépését elvben a királyi jogok védelme indokolja, a konkrét esetben

azonban buzgólkodásának magyarázata alighanem az egykori országbíró fiának udvari kapcsolataiban keresendő. Az viszont már további vizsgálatra érdemes lenne, hogy a III. András uralkodásának törvényességét kétségbe vonó álláspont háttérében mi állt. A szemmel láthatóan elvi igényű kijelentésnek szánt megállapítás évtizedekkel korábban is felbukkan már,⁸ így valószínűnek látszik, hogy nem csupán egy *ad hoc* jellegű jogászi mesterkedés nyomára bukkantunk. Az mindenestre feltűnő, hogy Werbőczy István Hármaskönyvében úgy ír, hogy III. András oklevelei közül csak azok érvényesek, amelyeket utóbb I. Károly gyűrűspecstjével megerősített.⁹ Hogy a többi miért vesztette el erejét, arra nézve Werbőczy nem nyilatkozik, ám tanítása így is jól érzékelhetően egybevág a királyi *procurator* 1388. évi nyilatkozatával.

Az ily módon váratlanul komoly bajba került Helbrandus fia Márton megpróbálta menteni a menthetőt, s az országbíró előtt kötelezettséget vállalt arra, hogy bizonyítani fogja: birtoka után mind ő, mind elődei teljesítették a jobbágyfiúi szolgálatokat. S valóban, 1388. augusztus 18-án Hank, a szepesi lándzsásnemesek bírója Réti Márton kérésére jelentette a királynak, hogy Márton a tizlándzsások köteles szolgálatait mindig hűségesen ellátta.¹⁰ Jelentősen csökkenti ugyanakkor e nyilatkozat értékét, hogy ugyanezen Hank néhány hónappal előbb – március 18-án – azt jelentette Zsigmondnak, hogy Márton ugyan mindig teljesítette kötelezettségeit, ám elődei szolgálatairól a lándzsásnemeseknek nincs tudomása.¹¹ Ez a jelentés, ellentétben az előbbivel, sokkal inkább Márton jogainak kikezdésére volt alkalmas, semmint védelmére, ami aligha lesz véletlen. A *relatio* ugyanis minden bizonnyal Márton ellenfeleinek, a Stefkfalviaknak a szorgalmazására készült, amit az igazol, hogy utóbb ők mutatták be Bebek Detre nádor előtt.

Ezt követően a Stefkfalviak – nyilvánvalóan Miklós királyi *procurator* említett állásfoglalásának hatásos támogatásával – elérték, hogy Zsigmond király véget vessen az országbíró előtt folyó pernek. Az uralkodó maga is kinyilvánította: III. András uralma törvénytelen volt, ezért nem kiváltságolhatta Márton őseit oly módon, hogy a szepesi jobbágyfiúk közül az igazi nemesek közé helyezte át őket.¹² A magukat immár nyeregben érző Stefkfalviak haladéktalanul felkérték tehát Réti Márton birtokát, amelyet Zsigmond 1389-ben mint a királyi felségnek járó köteles szolgálatokat nem teljesítő emberek földjét nekik is adományozott.¹³ A Stefkfalviak beiktatásának azon-

ban Helbrandus fia Márton – amint arról már szó esett – ellene mondott, s kezdetét vette a felek között a második per.

Az új eljárás során az immár alperessé vált Márton arra hivatkozott, hogy a birtok őt és elődeit is a tizlándzsások állapota, azaz szolgálata címén (*titulo conditionis seu servitii decem lanceatorum*) illeti meg, s állítása igazolására bemutatta okleveleit. A Stefkfalviak szintén okleveleket terjesztettek elő, ezek viszont azt lettek volna hivatottak bizonyítani, hogy Márton elődei a III. Andrástól kapott kiváltságot követően az igaz nemesség címén (*nomine verorum nobilium regni*) birtokolták Rétit. A per következő szakaszában Márton késznek mutatkozott arra, hogy lándzsásnemes voltát tudományvételrel bizonyítsa. Az egri káptalan közreműködésével megejtett eljárás azonban nem igazolta Márton várakozásait: a meghallgatottak egy része szerint ugyanis elődei országos nemesek voltak, s csak ő maga csatlakozott a lándzsásnemességhez, mások pedig úgy nyilatkoztak, hogy sem Márton, sem ősei nem teljesítették a lándzsásokot terhelő szolgálatokat. Mivel Márton igaza mellett csupán egyetlen személy állt ki, az alperes igencsak nehéz helyzetbe került. Egyik rokona azonban mentőövet nyújtott feléje: Réti Konrád fia Jakab ugyanis arra hivatkozva, hogy ő Márton osztályos atyafia, s a per így őt is érinti, beavatkozással élt, s további, az alperes őseinek lándzsásnemes voltát igazoló okleveleket mutatott be.

A nádor bírótársaival együtt mérlegelve a tudományvétel eredményét és az elébe terjesztett oklevelek tanúbizonyságát, úgy találta, hogy a peres birtok kétségtelenül *servitium*mal terhelt, s esküt ítélt meg Helbrandus fia Mártonnak és Konrád fia Jakabnak. Az esküt Mártonék tíz szepesi lándzsásnemes eskütársával együtt rendben le is tették bizonyítván, hogy őseik IV. Béla 1255. évi oklevelének kiadásától kezdve mindig teljesítették a birtok után járó szolgálatokat, ezért aztán a nádor végítélete a Rétiék javára szólt, megerősítvén birtokjogukat.

Ami mármost a fentiekben összefoglalt per történetéből adódó tanulságokat illeti, ezek legfontosabbika a szepesi tizlándzsások jogállására, azaz forrásaink gyakori szóhasználatával élve: „nemesség”-ére vonatkozik. A Szepesség korai település- és társadalomtörténetének monográfusa, Fekete Nagy Antal hosszas fejtegetést szentelt a kérdésnek, s vizsgálata eredményeit akként összegezte, hogy „az országos és a lándzsásnemesség teljesen azonos jogállását kétségtelenül sikerült megállapítanunk. (...) azt a kevés kü-

lönbséget, mely a két típus között fennállt, a katonai kötelezettségnek más-más alapon történő teljesítése jelenti”.¹⁴ Véleményét – teljesen érthetően – elsősorban a „szepesi nemesek” (*nobiles de Scepus*) számára IV. Béla által 1243-ban kiadott kiváltságlevélre¹⁵ alapozta, melynek rendelkezései számos vonatkozásban tagadhatatlanul párhuzamba állíthatók az 1222. évi Aranybullában rögzített¹⁶ királyi szerviensi jogokkal. Az is vitathatatlan viszont, hogy a királyi szerviensek – utóbb országos nemesek – és a „szepesi nemesek” katonáskodási kötelezettsége között valóban eltérés fedezhető fel. Fekete Nagy ezt „kevés különbség”-nek mondta ugyan, valójában azonban ez a két társadalmi réteg jogállása és birtokjoga közötti különbség lényege. A „szepesi nemesek” ugyanis földjük után teljesítették szolgálataikat, amit részint az 1243. évi kiváltságlevél örökléssal foglalkozó passzusa, részint pedig számos adat¹⁷ igazol. Ez a körülmény biztosította a „szepesi nemesek” birtokainak azon *conditionalis* jellegét, amelyet 1397-ben Réttel kapcsolatban a nádor is megállapított. A *conditionalis* jelleg oly elválaszthatatlanul kapcsolódott a „szepesi nemesek” földjéhez, hogy ha más jogállású személy tett szert – például vásárlás révén – ilyen birtokra, az az után járó kötelezettségek őt is terhelték.¹⁸ A királyi szerviensi, illetve országos nemesi birtok természetéből fakadó tulajdonsága az volt ezzel szemben, hogy birtoklása semmiféle szolgálat feltételéhez nem volt kötve,¹⁹ s ha valami módon mégis szolgálattal terhelt birtok jutott a nemes kezére, akkor az ilyen földet tanácsos volt mentesíttetnie az alól.²⁰ Mindezen különbségek teszik érthetővé, hogy III. András egyik Szepes megyei adománya alkalmával szükségesnek tartotta leszögezni: a birtokot nem a szepesi jobbágyfiúk, hanem az országos nemesek joga szerint (*non solum in libertate filiorum iobagionum de Scepus, sed eo etiam iure et libertate, quibus nobiles regni nostri terras suas seu possessiones dinoscuntur possedisse*) adta az adományosnak.²¹

Mindezek alapján világos, hogy a tizlándzsások „nemesség”-e a legkevésbé sem volt azonos az országos nemesség kiváltságaival: jogállásuk valójában a partikuláris nemesség egy változatát képviselte. E „nemesség” partikuláris jellege, miként a többi hasonló jogállásé is, részint abban mutatkozott meg, hogy – szemben a királyság egész területén elterjedt országos nemességgel – az országnak csupán egy földrajzilag jól meghatározható részén – esetünkben a Szepességben – volt jelen, részint pedig abban, hogy az azzal járó „szabadságok” az országos neme-

seket megillető kiváltságokat csak részlegesen tartalmazták. A „szepesi nemesek” illetéknéppen a nemesség határán éltek ugyan, de – s ez a legkevésbé sem tévesztendő szem elől – a határ túloldalán. A szepesi és az országos nemesség közötti különbségek, amint arról a Réttiek 1397-ben lezárult pere tanúskodik, a XIV. század végére mit sem veszítettek jelentőségükből.

Visszatérve mármost a konkrét esetre, joggal merülhet fel a kérdés, hogy vajon a Réttiek tizlándzsás nemesek voltak-e valóban a Stefkfalviakkal folytatott pereik idején vagy sem. Amint azt a második eljárás alkalmával megejtett tudományvétel eredménye mutatja, e tekintetben a kortársaknak is voltak kétségeik, mégpedig valószínűleg alapos okkal. Amikor ugyanis Helbrandus fia Márton még Bebek Imre országbíró előtt bemutatta III. András 1300. évi oklevelét, e lépésével aligha lehetett más célja, mint országos nemességének bizonyítása. Szándékával csak azt követően hagyott fel, hogy világossá vált számára: oklevele érvényességét kivédhetetlen támadás érte. Ezt követően már csak birtoka megtartására törekedett, ami kizárólag azon az áron volt lehetséges, hogy lemondva az országos nemesi státusa elismertetéséről, tizlándzsás nemes voltát igazolja. A per menetének ez a fordulata viszont a Stefkfalviak kezébe adott hatékony fegyvert, s most már az ő stratégiájuk irányult arra, hogy bizonyítsák: a Réttiek korábban – szerintük joggal – országos nemesek módjára birtokolták földjüket. III. András oklevelét tehát a XIV. század végén mindenki úgy értelmezte, hogy azzal a király országos nemességet adományozott Helbrandus fia Márton elődeinek. A kérdéses oklevél efféle interpretációja azonban egyáltalán nem magától értetődő.

A *mandatum* szerint a király bizonyos személyeket – köztük Márton őseit – a szepesi jobbágyfiúk (*filii iobagionum de Scepus*) közül kiemelve a szepesi harcos nemesek (*exercitantes nobiles de Scepus*) sorába emelte.²² Az adat értelmezésekor a nehézséget az oklevélben alkalmazott terminológia sajátos volta jelenti. A szepesi jobbágyfiúk megnevezésére ugyanis forrásaink meglehetősen gyakorisággal alkalmazzák a „(szepesi) nemes” kifejezést,²³ s a XIII. század második felében a szepesi jobbágyfiúk „közös kiváltságlevelé”-ként (*commune privilegium*) emlegetett okmány is aligha lehetett más, mint IV. Béla 1243. évi privilégiuma, mely a „szepesi nemesek” (*nobiles de Scepus*) szabadságait foglalta írásba.²⁴ Márpedig, ha a „szepesi jobbágyfiú” és a „szepesi (harcos) nemes” egyazon társadalmi csoportot jelölő kifejezések voltak,

akkor III. András oklevele magától értetődően csak akkor válik értelmezhetővé, ha feltesszük: a „szepesi harcos nemes” kifejezésnek ez esetben „országos nemes” jelentést kell tulajdonítanunk.²⁵ Bár e gondolatmenet eredménye mindenben megfelel az oklevél XIV. század végi értelmezésének, mégsem lehet helyes.

Feltűnő mindenekelőtt, hogy III. András kétségtelenül országos nemességet adományozó oklevelei kivétel nélkül az az idő tájt már terminus technicusszá rögzült *nobilis regni* kifejezést alkalmazták a kiváltságoltak új jogállásának megjelölésére.²⁶ Az ettől való eltérés feltétlenül magyarázatra szorulna, kiváltképp akkor, ha a helyette alkalmazott kifejezés rendszeren más jelentést hordoz, mint történik az esetünkben is. Ráadásul a kérdéses oklevélben szereplő „szepesi harcos nemes” fordulat legközelebbi párhuzamát Lóránd szepesi ispán azon 1274. évi oklevelében találjuk, amelyben az bizonyos Domokost és Tamást, valamint Domokos fiait, Kázmért és Lászlót a király utasítására a „szepesi nemesek és harcosok szabadságához” (*ad libertatem nobilium ac exercituan-tium de Scepus*) juttatja,²⁷ s tudható, hogy az említett személyek történetesen a kázmérfalvi lándzsásnemesek ősei voltak.²⁸ Aligha elhárítható ezek után a gyanú, hogy a „szepesi harcos nemes” kifejezés mégiscsak az „országos nemes”-től különböző értelemben áll III. András oklevelében: nevezetesen azt a jogállást jelöli, amelyet utóbb lándzsásnemességnek neveztek. A gyanút az teszi bizonyossá, hogy az 1300. évi kiváltságolásban részesülők közül Danus fia, Péter és Miklós – azaz az 1397-ben pert nyerő Helbrandus fia Márton ősei – utóbb valóban lándzsásnemeseknek mutatkoznak: 1301-ben egy rokonuk birtokügyletébe a szepesi nemesek ispánja és közössége előtt egyeztek bele, 1302-ben egy birtokrészt a szepesi nemesek kötelezettségeivel terheltlen engedtek át sógoruknak, ugyanebben az évben és 1305-ben is a szepesi nemesek bírāja előtt tettek bevallást birtokügyben, 1306-ban a szepesi nemesek ispánja és közössége előtt pereskedtek.²⁹ Ezek az adatok perdöntő jelentőségűek, mégpedig két okból. Egyfelől ugyanis nincs ok kételkedni abban, hogy a Danusfiak pontosan tisztában voltak azzal: milyen jogállást nyertek el 1300-ban III. Andrástól, másfelől pedig az sem feledhető, hogy míg az 1390-es években Helbrandus fia Márton veszélybe került birtokjoga védelmében bizonygatta tizlándzsás voltát, hasonló vég-szükség ősei esetében nem állt fenn a XIV. század elején. Mindkét körülmény egyértelműen arra vall,

hogy Márton elődei, a Danus-fiak azért intézték ügyeiket lándzsásnemesek módjára, mert valóban azok is voltak.

Ebben az esetben azonban egy újabb nehézséggel kell szembenéznünk. Fekete Nagy Antal nyomán ugyanis mindaddig azt volt szokás feltételezni, hogy a „szepesi jobbágyfiú” és a „szepesi nemes” kifejezések – illetve ezek különböző variánsai – azonos társadalmi csoportot jelölnek, azt tudniillik, amelynek a tagjait a XIV. századtól kezdődően tizlándzsás nemesekként emlegetik forrásaink.³⁰ III. András oklevele ezzel szemben egy olyan képet vázol fel, mely szerint a „szepesi jobbágyfiúk” és a „szepesi (harcoló) nemesek” kifejezések egymástól különböző csoportok tagjainak elnevezései, hiszen az előbbiből kiváltságolás révén lehetett átkerülni az utóbbiba. Ez viszont nyilvánvaló ellentmondásban áll a „jobbágyfiú” és a „nemes” terminusok párhuzamos használatának tagadhatatlan gyakorlatával. Megnyugtató megoldás e kérdésben csak a rendelkezésre álló adatok teljességének aprólékos feldolgozásától lesz várható.

A megoldás keresésekor mindazonáltal tanácsosnak tűnik figyelemmel lenni a turóci fejleményekre. Ott ugyanis a király, túlságosan magasnak találva a helyi jobbágyfiúk (*filii iobagionum de Turuch*) számát, csak negyvenet hagyott meg közülük, s megváltoztatva katonáskodási kötelezettségüket is.³¹ Ezt követően – s nyilván a reform következtében – jelent meg az „igazi és nemes turóci jobbágyfiú” (*verus et nobilis filius iobagionum de Turuch*)³² – sőt, elvértve a „turóci nemes” (*nobilis de Turuch*)³³ – terminus használata a kiváltságoltak megjelölésére.³⁴ Jó lenne tudni, hogy a negyven kiválasztott közé be nem került jobbágyfiúkat hogyan nevezték a reform után. A tihanyi apátság jobbágysági helyzetének hasonló elvek szerint történt 1267. évi rendezése³⁵ alapján talán feltehető, hogy ők is megtarthatták a „jobbágyfiú” nevet. Ha ezek a példák alkalmazhatóknak bizonyulnának a későbbiekben a szepesi jobbágyfiúkkal kapcsolatban, akkor a terminológiai téren megmutatkozó ellentmondásokat azon hipotézis oldhatná fel, mely szerint a szepesi jobbágyfiúk esetében is lehetett egy, a turócihoz hasonló reform, amelynek eredményeként a „szepesi nemes”-eknek nevezett kiváltságoltak elkülönültek a szepesi jobbágyfiúk csoportjától, miközben azonban a megnevezésükre épp úgy használatban maradt – korábbi helyzetük örökségeként – az egyszerű „jobbágyfiú” név, mint történt az Turóban.³⁶

Zsoldos Attila

JEGYZETEK

- ¹ Személyére és pályájára ld. *Bertényi Iván*: Szepesi Jakab országbíró. A magyar kuriai bíraskodás történetéhez a XIV. században. (Bölcsészdoktori értekezés) Bp., é. n. és *Bertényi Iván*: Az országbírói intézmény története a XIV. században. Bp., 1976. 137–174.
- ² Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399). Összeállította *Mályusz Elemér*. Bp., 1951. (továbbiakban: ZsO I.) 5068. sz.
- ³ ZsO I. 429. sz.
- ⁴ Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I–II. Ad edendum praeparavit *Richard Marsina*. Bratislavae, 1971–1987. (továbbiakban: CDES) II. 347.
- ⁵ *Fekete Nagy Antal*: A Szepesség területi és társadalmi kialakulása. Bp., 1934. 172–173.
- ⁶ Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I–XI. Stud. et op. *Georgii Fejér*. Budae 1829–1844. (továbbiakban: CD) VI/2. 245–246.
- ⁷ 1262: Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae I–II. Ad edendum praeparavit *Vincent Sedlák* Bratislavae 1980–1987. (továbbiakban: RDES) I. 282., 1263(?) uo.
- ⁸ 1368: Középkori oklevelek Vas megyei levéltárakban I. Regeszták a vasvári káptalan levéltárának okleveleiről (1130) 1212–1526. Készítette *Kóta Péter*. Vas Megyei Levéltár, Szombathely 1997. 146. sz., v. ö. még *Zsoldos Attila*: Tamás fia Sinka érdemei (Elhallgatás és manipuláció oklevelek narratioiban). In: Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére. Szerk. *Csukovits Enikő*. Bp., 1988. 336.
- ⁹ Tripartitum II. 14. (17. §.)
- ¹⁰ ZsO I. 709. sz.
- ¹¹ ZsO I. 471. sz.
- ¹² ZsO. I. 5068. sz.
- ¹³ ZsO. I. 1034. sz.
- ¹⁴ *Fekete Nagy A. i. m.* 252–279. (az idézet: 276–277.)
- ¹⁵ CDES II. 89.
- ¹⁶ CDES I. 199–201.
- ¹⁷ Pl. 1255: CDES II. 342., 355.; 1256: CDES II. 362.
- ¹⁸ 1248: CDES II. 202., v. ö. *Fekete Nagy A. i. m.* 68–69.
- ¹⁹ Vö. 1330: Veszprémi regeszták (1301–1387). Bp., 1953. 221. sz.
- ²⁰ *Zsoldos Attila*: A várjobbágyi birtoklás megítélésének változásai a tatárjárást követő másfél évszázadban. Aetas 1990:3. 23–24., v. ö. még *Gerics József–Ladányi Erzsébet*: Nemesi jog – királyi jog a középkori magyarországi birtoklásban. In: *Gerics József*: Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban. Bp., 1995. 287–288.
- ²¹ 1293: CD VI/1. 250.
- ²² 1300: CD VI/2. 245–246.
- ²³ V. ö. *Váczy Péter*: A királyi serviensek és a patrimonialis királyság. Századok 61. (1927) 377.; *Fekete Nagy A. i. m.* 261.
- ²⁴ 1243: CDES II. 89.
- ²⁵ V. ö. *Váczy P. i. m.* 378. (2. sz. jzt.)
- ²⁶ 1294: (Szerk. *Szentpétery Imre, Borsa Iván.*) Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke I–II. Bp., 1923–1987. (továbbiakban: RA) II/4. 128.; 1297: Árpád-kori új okmánytár I–XII. Közzé teszi *Wenzel Gusztáv*. Pest–Bp., 1860–1874. (továbbiakban: ÁÚO) X. 259.; 1298: ÁÚO XII. 620.; 1299: CD VI/2. 190.; 1300: (Kiadja *Palásthy Pál*.) A Palásthyak I–III. Bp., 1890–1891. I. 31.
- ²⁷ 1274: RA II/2–3. 124.
- ²⁸ *Fekete Nagy A. i. m.* 165–166.
- ²⁹ 1301: RDES I. 58. sz.; 1302: RDES I. 62–63. és 135. sz.; 1305: RDES I. 389. sz.; RDES I. 193. sz.
- ³⁰ *Fekete Nagy A. i. m.* 261.
- ³¹ 1255: CDES II. 332.
- ³² 1266: CD VI/2. 592., RA I/3. 455.
- ³³ 1263: CD V/1. 326.
- ³⁴ 1242: CDES II. 76. és 1266: CD IV/3. 336–337.; 1258: CDES II. 418. és 1266: (Közli *Horváth Sándor.*) A lipitói és turóczi registrum. Bp., 1902. (továbbiakban: LTR) 64.; 1258: CDES II. 427. és 1266: CD IV/3. 336.
- ³⁵ 1267: (Szerk. *Erdélyi László, Sörös Pongrác.*) A pannonhalmi Szent Benedek-rend története I–XII. Bp., 1902–1916. X/2. 528–529.
- ³⁶ 1269: LTR 75.

BERTÉNYI IVÁN
MŰVEINEK BIBLIOGRÁFIÁJA
(1960–1999)

1960

Beszámoló Gerics József kandidátusi disszertációjának vitájáról. In: *Századok*, 94. (1960), 5–6: 917–920.

Könyvismertetés

Környei Elek: Eötvös József Ercsiben. Székesfehérvár, é. n. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 64. (1960), 5: 621.

1961

Könyvismertetés

Szomorú István: A ceglédi hírlapírás története. 1–2. Bev.: Nagy Dezső. Cegléd–Bp., 1957–1959. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 65. (1961), 1: 118–119.
Árpád-kori és Anjou-kori levelek (XI–XIV. század). Sajtó alá rend.: Makkai László–Mezey László. Bp., 1960. In: *Magyar Könyvszemle*, 77. (1961), 3: 354–355.

1962

Könyvismertetés

Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1959. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 66. (1962), 5: 680–681.

1963

A Toldi szerelme heraldikája. In: *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei*, 20. (1963), 295–325. (Klny. is).

1964

Szöveggyűjtemény Magyarország történetének tanulmányozásához I. (1000–1526). A szemelvényeket összeáll. és jegyzetekkel ellátta: - - - Bolla Ilona–Gerics József–Molnár József–Rottler Ferenc. Szerk.: Lederer Emma. Bp., 1964, Tankönyvkiadó, 394.

A nádori és az országbírói ítélőmester bírósági működése a XIV. században. In: *Levéltári Közlemények*, 35. (1964), 2: 187–205. (Klny. is)

1965

Zur Gerichtstätigkeit des Palatinus und des Landesrichters (Judex Curiae Regiae) in Ungarn im XIV. Jahrhundert. In: *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Historica*, 7. (1965), 29–42. (Klny. is)

Könyvismertetés

Lajos Elekes: Szoszlovnoszty i centralizacija v feodalnih goszidarsztvah. Problemi v issledovanii vosztočno-evropejszkih odnosenij dannogo voprosza, sz oszobim vnyimaniem na iszlovija, szlozsivszija v Vengrii v XV. veke. [Rendiség és központosítás a feudális államokban. Problémák a kérdés kelet-európai vonatkozásainak kutatásában, különös tekintettel a XV. századi Magyarország viszonyaira]. Bp., 1962. In: *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Historica*, 7. (1965), 207–209.

1966

Könyvismertetés

- E. I. Kamenceva–N. V. Usztyugov: Russzkaja szfragisztika i geraldika. Moszkva, 1963. In: *Levéltári Közlemények*, 37. (1966), 2: 344–345.
- Mészáros István: A középkori nevelés. Bp., 1964. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 70. (1966), 1–2: 246.

1967

- [Hétszáz] 700 éves törvény. In: *Élet és Tudomány*, 22. (1967), 39: 1827–1830.
- Történelem a címereken. In: *Élet és Tudomány*, 22. (1967), 34: 1616–1621.

Könyvismertetés

- Acta Historica 1966.; Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Historica 1966., 1967. In: *Nouvelles Études Hongroises*, 2. (1967), 224–225.
- Charles d'Eszlár: Histoire des Institutions Publiques Hongroises. I–III. Paris, 1959–1965. In: *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 13. (1967), 213–227. (Klny. is)
- József Gerics: Zur Chronologie der ältesten Gestaffassungen der ungarischen Geschichte [Gerics J.: Legkorábbi Gesta-szerkesztéseink keletkezésrendjének problémái. Bp., 1961]. In: *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Historica*, 9. (1967), 312–314. (Klny. is)
- A „legújabb” magyar intézménytörténet. [Charles d'Eszlár: Histoire des Institutions Publiques Hongroises. I–III. Paris, 1959–1965]. In: *Századok*, 101. (1967), 1–2: 288–295.

1968

- A királyi kápolnaispán XIV. századi működéséhez. In: *Acta Iuvenum. Emlékkönyv az Eötvös József Collegium 70. évfordulójára 1965. I.* Szerk.: Tóth Gábor. Bp., 1968, 207–213.

Könyvismertetés

- Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae (Tomus XIII.) 1967. In: *Nouvelles Études Hongroises*, 3. (1968), 286–287.

1969

- - - Szabics Imre: Címer. In: *Magyar Nyelv*, 65. (1969), 2: 451–454.
- Középkori bíraskodás. In: *Élet és Tudomány*, 24. (1969), 43: 2050–2054.
- Zur Geschichte der heraldischen Rangkronen. (Die elfperlige Schildkrone in Grafenwappen von Sándor Károlyi). Eintrittsarbeit für die Internationale Akademie der Heraldik. In: *Der Tappert. Mitteilungen des Wappen-Herold*. 1969, Deutsche Heraldische Gesellschaft, 1–20. (Klny. is)

Fordítás

- [Martinovics Ignác]: A Reformátorok Titkos Társaságának kátéja. (Részlet). In: Szabad György–Tóth Ede: *Szemelvények újkori magyar történeti forrásokból. (1790–1890)*. Kézirat. Bp., 1969, Tankönyvkiadó, 39–41.

Könyvismertetés

- Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae. Akadémiai Kiadó, Bp., 1968. (XIV.) Nos 1–2. In: *Nouvelles Études Hongroises*, 4–5. (1969–1970), 284–285.

1970

- Az országbírói intézmény története a XIV. században.* (Kandidátusi értekezés tézisei). Bp., 1970, 15.
- Szepesi Jakab országbíró. (Függelék: *A magyar királyi kúriai bíraskodás történetéhez a XIV. században*). Bölcsészdoktori értekezés. Bp., 1970. ELTE Szorosító, 162. (Később adott sorozatcím szerint: *A Történelem Segédtudományai Tanszék kiadványai* 1.)
- Die Quellen der Heraldik in Ungarn. In: *Archiv für Sippenforschung* (Limburg). 36. (1970). 37: 346–352.
- Die städtischen Bürger und das Gericht der königlichen Anwesenheit im 14. Jahrhundert. Zur Geschichte des Instituts des Landesrichters (Iudex Curiae Regiae). In: *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Historica*, 12. (1970), 3–31. (Klny. is)
- Krajinsky sudca Jakub so Špiša. Ustanovizen krajinskeho sudcu za dvorských reformiem v 14. storočí. In: *Slovenska Archivistika* (Bratislava), 5. (1970), 2: 259–274. (Klny. is)

1971

Könyvismertetés

- Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae. Tomus XIV. Bp., 1968. N°s 3–4.; Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae. Tomus XV. Bp., 1969. N°s 1–2.; Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Historica. Tomus IX. 1968. In: *Nouvelles Études Hongroises*, 6. (1971), 281–283.
- V. T. Pasuto: Vnesnjaja politika Drevnej Ruszi. In: *Századok*, 105. (1971), 5: 1036–1039.

1972

- Liptói Miklós címereslevele. (Forrásközlés). In: *Művészettörténeti Értesítő*, 21. (1972), 4: 273.
- Az országbírói intézmény pecséthasználata a XIV. században. In: *Levéltári Közlemények*, 43. (1972), 1: 113–143. (Klly. is)
- Az országbírói intézmény története a XIV. században. In: *Századok*, 106. (1972), 4–5: 1276–1277. (Disszertációk vitái)
- Zur Verbreitung der Rangkronen im Heiligen Römischen Reich Deutscher Nation und in Ungarn. In: *Genealogica et Heraldica. 10. Internationaler Kongress für genealogische und heraldische Wissenschaften. Wien. 14–19. September 1970. Kongressberichte. Wien, [1972], 681–686. (Klly. is)*

Könyvismertetés

- Études historiques 1970. Publiées à l'occasion du XIIIe Congrès International des Sciences Historique. Vol. I–II. Bp., 1970., Akadémiai Kiadó. In: *Nouvelles Études Hongroises*, 7. (1972), 242–243.
- Ottfried Neubecker: Kleine Wappenfibel. Eine Einführung in die Heraldik für Leute von heute. Konstanz, 1969. In: *Levéltári Közlemények*, 43. (1972), 2: 426–427.
- V. T. Pasuto: Vnesnjaja politika Drevnej Ruszi. In: *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 18. (1972), 3–4: 375–378. (Klly. is)

1973

- Az országbírói intézmény története az 1380-as években. In: *Századok*, 107. (1973), 2: 391–405. (Klly. is).

- Pečate krajinskeho sudcu Jakuba zo Špiša. In: *Slovenska Archivistika* (Bratislava), 8. (1973), 19–35.
- Városcímereink. In: *Élet és Tudomány*, 28. (1973), 18: 850–854.

Könyvismertetés

- Europa und der nahe Osten. 4–15. Jahrhundert. Chrestomatie zur Universalgeschichte. Mittelalter. Red. v. Ilona Sz. Jónás. [Európa és a Közel-Kelet. IV–XV. század]. Bp., 1971. In: *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Historica*, 14. (1973), 356–358. (Klly. is)
- Histoire. In: *Nouvelles Études Historique*, 8. (1973), 227–230.

1974

- - - -I. Szabics: Címer. (Blason). In: *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Linguistica*, 5. (1974), 195–199. (Klly. is)
- Die Geschichte der Institution des Iudex Curiae in den achtzigen Jahren des 14. Jahrhunderts. In: *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae. Sectio Historica*, 14. (1974), 35–55. (Klly. is)
- Városi polgárok az országbírói ítélőszéke előtt a XIV. században. In: *Jogtörténeti tanulmányok*, 3. (1974), 123–137. (Klly. is)

Könyvismertetés

- Bónis György: A jogtudó értelmiség a középkori Nyugat- és Közép-Európában. Bp., 1972. In: *Századok*, 108. (1974), 1: 272–273.

1975

- A címertan reneszánsza. In: *Élet és Irodalom*, 19. (1975), 5: 2.

Könyvismertetés

- Kristó Gyula: A XI. századi hercegség története Magyarországon. Bp., 1974. In: *Századok*, 109. (1975), 5–6: 1113–1114.

1976

Az országbírói intézmény története a XIV. században. Bp., 1976, Akadémiai Kiadó, 271.

Címerek a Lázár-térképeken. In: *A magyar térképészet kezdetei*. Szerk.: Stegena Lajos. Bp., 1976, Tankönyvkiadó, 94.

Les sources de l'héraldique hongroise. In: *XIII. International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences, 31. August–7. September 1976*. Imperial College, Kensington, Proceedings 37–38. [A konferencia anyagából kötet nem készült.]

1977

Einige Fragen der Heraldik der antifeudalen Bauernbewegungen. In: *Aus der Geschichte der ostmitteleuropäischen Bauernbewegungen im 16–17. Jahrhundert*. Hrsg. v. Gusztáv Heckenast. Bp., 1977, Akadémiai Kiadó, 77–82. (Klny. is)

Koronázási ékszereink. In: *Magyar Hírlap*, 10. (1977), 297: 8.

Lederer Emma (1897–1977). In: *Egyetemi Lapok*, 19. (1977), 12: 2.

Vita Prokopp Mária: Az itáliai trecento hatása a közép-kelet-európai falfestészetre, különös tekintettel Magyarországra című kandidátusi értekezéséről. - - - opponensi véleménye. In: *Művészettörténeti Értesítő*, 26. (1977), 1: 61–63.

1978

A magyar korona története. Bp., 1978, Kossuth Könyvkiadó, 172. (Népszerű történelem) [További kiadásai: 1980; jav., bőv. 1986]

Die Verwindung der Siegel in der ungarischen Landesrichterkanzlei im XIII. und XIV. Jahrhundert. In: *XII. Internationaler Kongress für genealogische und heraldische Wissenschaften. Kongressbericht. München, 1974*. Hrsg. v. Hans-Ulrich Frh. v. Ruepprecht–Jürgen Arndt–Constantin Dichtel–Heinz F. Friederichs. Stuttgart, 1978, 339–352.

K voproszu o mézsdunarodnom polozsenyii Vengrii poszle tatarszkovo násesztvijá. In: *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Historica*, 19. (1978), 241–249. (Klny. is)

Mezsdunarodnoje polozsenyie Vengrii poszle tatarszkovo násesztvijá. In: *Vosztocsnája Evropa v drevnosztyi i srednyevokovje. Szbornyik sztyatyev*. Otv. red. L. V. Cserepnin. Moszkva, 1978, Akadémia nauk SzSzsZr Institut Isztorii SzSzsZr, Nauka, 315–320. (Klny. is)

Könyvismertetés

Armarium. Studia et historica scripturae, librorum et ephemeridum. Studien aus der Geschichte der Schrift, der Bücher und der Periodica. Hrsg. v. Píroska Dezsényi Szemző und László Mezey. Bp., 1976, Akadémiai Kiadó. In: *Nouvelles Études Hongroises*, 13. (1978), 198–199.

József Molnár: Die Geschichte von Nagyréde 1850–1945. [Molnár József: Nagyréde története. Nagyréde, 1976.]. In: *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Historica*, 19. (1978), 313–315. (Klny. is)

1979

Főbb magyar méltóságviselők a középkorban. A nádor, az országbíró és a tárnokmester. In: *História*, 1. (1979), 1: 32.

Főbb magyar méltóságviselők a középkorban. A herceg és a bán. In: *História*, 1. (1979), 3: 33.

Könyvismertetés

Michel Pastoureau: *Traité d'héraldique*. Paris, 1979. In: *Levéltári Közlemények*, 50. (1979), 2: 334–335.

1980

Az antifeudális parasztmozgalmak heraldikájának néhány problémája. In: *Levéltári Közlemények*, 51–52. (1980–1981), 221–232.

A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem új címere. In: *Ünnepi tanulmányok Sinkovics István 70. születésnapjára. 1980. augusztus 19.* Szerk.: - - - Bp., 1980, [ELTE Történelem Segédtudományai Tanszék], 24–32. (A Történelem Segédtudományai Tanszék kiadványai 3.)

A királyi jelenlét bírósága a XIV. században. In: *Jogtörténeti tanulmányok*, 4. (1980), 5–17.

A középkori pecsétek felhasználása a művelődéstörténet kutatásában. (A Nemzetközi Pecséttani Bizottság elnökének előadása). In: *Levéltári Szemle*, 30. (1980), 1–2: 90–97.

- Les armoiries de l'Université „Eötvös Loránd” de Budapest. In: *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Historica*, 20. (1980), 267–273. (Klly. is)
- Les nouvelles armoiries de l'Université de Budapest. In: *Archivum Heraldicum* (Neuchâtel), 94. (1980), 10–12. (Klly. is)
- A Nemzetközi Pecséttani Bizottság budapesti ülése. In: *Levéltári Közlemények*, 50–51. (1980–1981), 371–373.
- Vármegyei tisztségviselők a középkorban. In: *História*, 2. (1980), 4: 26.

Szerkesztés

- Ünnepi tanulmányok Sinkovics István 70. születésnapjára. 1980. augusztus 19. Szerk.: - - -. Bp., 1980, [ELTE Történelem Segédtudományai Tanszék], 437.

1981

- Beszélő pajzsok. In: *Múzsák* (1981), 2: 5–7.
- „Mondabeli hős, vagy valóságos élő ember?” Milyen ember volt az igazi Toldi Miklós? In: *Olvastam valahol... Történészek a Rádió ismeretterjesztő műsoraiban*. Szerk.: Benda Kálmán. Bp., 1981, RTV–Minerva, 90–97.

1982

- Coats of arms on the Lazarus maps. In: *Lazarus secretarius. The First Hungarian Mapmaker and His Work*. Ed. by Lajos Stegena. Bp., 1982, Akadémiai Kiadó, 107.
- A kehidai oklevél. A megyeszervezet 750 éves emléke. In: *Élet és Tudomány*, 37. (1982), 46: 1445.
- Sources oubliées de la sigillographie moderne: les matrices de sceau des archives hongroises, leur conservation, quelques problèmes de recherche. In: *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Historica*, 22. (1982), 261–266. (Klly. is)
- A vörös-ezüst sávozat szimbolikája néhány dunántúli városunk címerében a XX. században. In: *A Dunántúli településtörténete V. (1900–1944). II. A veszprémi településtörténeti konferencián elhangzott előadások, korreferátumok szövege (1981. november 10–11.)*. Veszprém, 1982, 516–523. (A Magyar Tudományos Akadémia Pécsi és Veszprémi Akadémiai Bizottságának Értesítője)

- Zur Frage der Heraldik der Antifeudalen Bewegungen. In: *Archivum Heraldicum* (Neuchâtel), 96. (1982), 1–2: 13–14.
- Zur Problematik der Heraldik der antifeudalen Bauernbewegungen. In: *Genealogica et Heraldica. Report of The 14th International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences in Copenhagen 25–29. August 1980*. Ed. by Sven Tito Achen. Copenhagen, 1982, Societas Heraldica Scandinavica, 378–390. (Klly. is)

1983

- Kis magyar címertan. Bp., 1983, Gondolat Kiadó, 128. (Gondolat zsebkönyvek)
- Államcímernk. In: *Élet és Tudomány*, 38. (1983), 34: 1066–1067.
- Amit minden magyar állampolgárnak ismernie kell... In: *Ismeretterjesztés. A TIT budapesti tájékoztatója*, '83, 5: 12.
- Konstituierung einer Sektion für historische Hilfswissenschaften der Ungarischen Historischen Gesellschaft. In: *Adler. Zeitschrift für Genealogie und Heraldik*, 27. (1983), 2: 45.
- L'apparition et la première diffusion des armoiries en Hongrie. In: *Les origines des armoiries. Actes du IIe Colloque International d'Héraldique. Bressanone/Brixen 5–9. X. 1981*. Éd. par Hervé Pinoteau–Michel Pastoureaux–Michel Popoff. Paris, 1983, Le Léopard d'Or, 43–48. (Klly. is)
- A magyar címer kettős keresztjének továbbélése külföldön. In: *Vigilia*, 48. (1983), 5: 392–396.
- Quelques problèmes du droit héraldique hongrois au moyen-âge. In: *Comunicaciones al XV Congreso Internacional de las Ciencias Genealogica y Heraldica. Madrid 19–26 septiembre 1982. I.*, Madrid, 1983, Instituto Salazar y Castro (C. S. I. C), 255–268. (Klly. is)
- Quelques problèmes relatifs à l'héraldique des mouvements paysans antiféodaux. In: *Studi in onore di Leopoldo Sandri. I*. Roma, 1983, A cura dell' Ufficio Centrale per i Beni Archivistici e della Scuola Speciale per Archivisti e Bibliotecari dell'Università di Roma, 123–134. (Ministero per i Beni Culturali e Ambientali Pubblicazioni degli Archivi di Stato XCVIII/1.) (Klly. is)
- Régi címereink. In: *Élet és Tudomány*, 38. (1983), 33: 1034–1036.

A sisakdíszektől a város címerekig. [Riporter: Viol Katalin]. In: *Magyar Nemzet*, 46. (1983), 86: 8.

1984

Címerek és társadalom. In: *História*, 6. (1984), 1: 25–26.

Curia. IX. Ungarn. In: *Lexikon des Mittelalters. III.* Zürich–München, 1984, Artemis Verlag, 386. oszlop.

Az írás, mint a rongált pecsétű oklevél hitelességének bizonyítéka. (Az erdélyi káptalan 1393. évi oklevele). In: *A magyar hivatali írásbeliség fejlődése 1181–1981. Magyar Herald. Forrásközlő, családtörténeti és címtani évkönyv. I.* Szerk.: Kállay István. Bp., 1984, [ELTE Történelem Segédtudományai Tanszék], 140–154. (A Történelem Segédtudományai Tanszék kiadványai 4.)

János Hunyadis váben 1453. In: *Heraldik in Norden. Heraldika Tidsskrift*, 5. (1984), 2: 313–314. (Klny. is).

A vörös-ezüst sávozat funkciója néhány városunk címerében. In: *Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról.* Szerk.: Székely György. Bp., 1984, Akadémiai Kiadó, 425–448. (Memoria Saeclorum Hungariae IV.)

1985

Bónis György (1914–1985). In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 89. (1985), 4–5: 600.

A címerhasználat fejlődése Magyarországon 1526-ig. In: *1982–85. évi állami megbízási kutatások. I. Társadalomtudományok.* Összeállította: Korányi Judit. Bp., 1985, Tudományszervezési és Informatikai Intézet, 212–214.

Das Schrift als Beweis der Authentizität von Urkunden mit beschädigtem Siegel im 14. Jahrhundert in Ungarn. In: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 96. (1985), 47–58. (Klny. is)

Das Wappen von János Hunyadi aus dem Jahre 1453. In: *Archivum Heraldicum* (Neuchâtel), 99. (1985), 1–2: 9–12. (Klny. is)

La fonction des coupés de quelques et d'argent dans les armoiries de quelques villes hongroises (XIIIe–XXe siècles). In: *Études Historiques Hong-*

roises. I. Red. par Ervin Pamlényi–Ferenc Glatz. Bp., 1985, Akadémiai Kiadó, 43–65. (Klny. is)

L'utilisation des sceaux dans les activités culturelles et éducatives des archives en Hongrie. In: *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Historica*, 24. (1985), 283–286.

A Nemzetközi Pecséttani Bizottság 1985. évi velencei ülése. In: *Levéltári Közlemények*, 56. (1985), 2: 275–278.

Könyvismertetés

Szentpétery Imre: A kronológia kézikönyve. A Chronologia és az Oklevéltani Naptár összevont, javított és bővített kiadása. A szerző hagyatékának felhasználásával s. a. r.: Gazda István. Bp., 1985. *Levéltári Közlemények*, 66. (1985), 2: 264–266.

1986

A középkori magyar címerhasználat története (Móhácsig). Doktori értekezés tézisei. Bp., 1986, 19.

Címer, zászló. In: *Orvosegyetem*, 31. (1986), 13–14:

Die Funktion des mehrmals geteilten Feldes in dem Wappen einiger ungarischen Städte (13 bis 20 Jahrhundert). In: *Studien zur Familien und Wappenkunde Jahrbuch der Heraldisch-Genealogischen Gesellschaft „Adler“* (Wien), 13. (1986–1987), 5–27. (Klny. is)

Heraldika. In: *A történelem segédtudományai.* Szerk.: Kállay István. Bp., 1986, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 141–168.

Koronánk históriája. In: *Háttér* 18, 1. (1986–1987) 2: 80–82.

Középkori címerjogunk néhány kérdése. In: *Levéltári Szemle*, 36. (1986), 2: 21–36.

A magyarországi Anjouk heraldikájának néhány kérdése. In: *Művészettörténeti Értesítő*, 35. (1986), 1–2: 56–67. (Klny. is)

A modern városi címeradományozás néhány kérdése. In: *Sárbogárd helytörténete.* Szerk.: Imre László. Sárbogárd, 1986, 31–33.

Szfragisztika. In: *A történelem segédtudományai.* Szerk.: Kállay István. Bp., 1986, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 169–193.

Wenzel Gusztáv. In: *Évfordulóink a műszaki és természettudományokban 1987.* Bp., 1986, Műszaki és

Természettudományi Egyesületek Szövetsége,
112–113.

Könyvismertetés

Másfél évszázad perei. [Kállay István: Úriszéki bírások a XVIII–XIX. században. Bp., 1985.] In: *Tudomány. A Scientific American magyar kiadása*, 1986, 5: 80–82.

1987

Magyarország az Anjouk korában. Bp., 1987, Gondolat, 213. (Magyar História).

Államcímerek története. In: *Búvár Évkönyv 3*. Összeáll.: Karádi Ilona. Bp., 1987, Móra Ferenc Könyvkiadó, 129–137.

Bevezető *Kerékgyártó Árpád: Magyarország emléknappjai ezeréves történetében* című könyvéhez. Bp., 1987, Reprint, Könyvértékesítő Vállalat, V–VIII.

Bibliographie sélective de la sigillographie hongroise (1980–1985). In: *Conseil International des Archives. Comité de sigillographie. Bulletin d'Information*, 9. (1987), 36–39.

A címerek katonai felhasználása Magyarországon a XIII–XIV. században. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 34. (1987), 3: 395–412.

Fourrures dans l'héraldique du Moyen Âge hongrois. In: *Hungarian Studies*, 3. (1987), 1–2: 31–40. (Klny. is)

Imaginárius heraldika a középkori Magyarországon. In: *Levéltári Szemle*, 37. (1987), 3: 15–21.

L'utilisation des sceaux dans la chancellerie „judicum curiae regiae” en Hongrie aux XIII–XIVe siècles. In: *Miscellanea Andrée Scufflaire. Archives et Bibliothèque de Belgique–Archiv en Bibliothekwezen in België*, 58. (1987), 1–2: 21–32. (Klny. is)

A magyarországi Anjouk heraldikájának néhány kérdése. In: *Művészettörténeti Értesítő*, 35. (1986), 1: 56–67. (Klny. is)

Könyvismertetés

Heraldry Is Back. [Éva Nyulászi Straub: Öt évszázad magyar címerei]. In: *Hungarian Book Review*, 29. (1987), 2: 6–7. = Le retour de l'héraldique. [Éva Nyulászi Straub: Öt évszázad magyar címerei]. In: *Le Livre Hongrois*, 29. (1987), 2: 7–9. = Die Rückkehr der Heraldik. [Éva Nyulászi Straub: Öt évszázad magyar címerei]. In: *Bücher aus Ungarn*, 29. (1987), 2: 6–7.

1988

Barrwy-i Simon 1417. évi címereslevele. In: *Levéltári Szemle*, 38. (1988), 2: 24–28.

Címerváltozatok a középkori Magyarországon. In: *Levéltári Közlemények*, 59. (1988), 1: 3–80.

- - -Kállay István: A Kossuth-címer. In: *Hitel*, 1. (1988), 4: 18.

Mai címeradományozásunk néhány kérdése. In: *Előadások Sárospalotya múltjából*. Szerk.: Farkas Gábor. Székesfehérvár, 1988, 44–47. (Fejér Megyei Levéltári Közlemények 3.)

A magyarországi Anjouk heraldikájához; Hozzászólások, kérdések, válaszok. In: *Visegrad 1335. Tudományos tanácskozás a visegrádi királytalálkozónak 650. évfordulójára*. (Visegrad, 1985. szeptember 30–október 1.). Szerk.: Köblös József. Bp., 1988, 71–76., 107–108., 109–110.

- - -Kállay István: Nemzeti címereink. In: *Élet és Tudomány*, 43. (1988), 51: 1615–1618.

Az ezeréves magyar állam jelképe. Visszatérünk-e a Kossuth-címerhez? [Riporter: Faggyas Sándor]. In: *Népszava*, 116. (1988), 306: 7.

1989

Nagy Lajos király. Bp., 1989, Kossuth Könyvkiadó, 165. (Népszerű történelem).

Buda és Pest címere. [Interjú]. In: *Budapest – a főváros lapja*, 1. (1989), 1: 5.

Das alt-neue Wappen von Ungarn. In: *Schweizer Archiv für Heraldik*, 1989, 2: 169–172.

Erdély címere. In: *Erdélyi Tudósítások*. Próbaszám, (1989), május: 4.

Hazánk címere a koronás kiscímer! In: *Keszthelyi Hírlap*, 1. (1989), 12: 3.

Heraldik. V. Ostmitteleuropa und Ungarn. [2] Ungarn. In: *Lexikon des Mittelalters. IV*. Zürich–München, 1989, Artemis Verlag, 2146. oszlop

Heraldika és középkori egyháztörténet. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 1. (1989), 195–208. (Klny. is)

Jel-Képtelenségünk. [Riporter: Terki Tibor]. In: *Magyar Ifjúság*, 33. (1989), 13: 8.

A Kossuth- vagy a királyi címet válasszuk? [Riporter: Csík Ibolya]. In: *Reform*, 2. (1989), 8: 4–5.

L'utilisation militaire des armoiries en Hongrie au cours de 13e et 14e siècles. In: *Genealogica & Heraldica. Lisboa 1986. Actas do 17° Congresso Interna-*

- cional des Ciências Genealógica e Heráldica*. Lisboa, [1989], Instituto Português de Heráldica, 57–76.
- A magyar államcímer fogalmának kialakulása. In: *Ivánfi (Jancsik) Ede: A Magyar Birodalom vagy Magyarország s részeinek czimerei*. Pest, 1869, Bp., 1989, Reprint, Maecenas, 129–136.
- Utószó Ivánfi Ede: A Magyar Birodalom czimerei és színei című könyvének reprintjéhez. In: *Ivánfi (Jancsik) Ede: A Magyar Birodalom vagy Magyarország s részeinek czimerei*. Pest, 1869, Bp., 1989, Reprint, Maecenas, 103–105.
- [---Kállay István]: Milyen legyen a főváros címere? (A szakértők előzetes véleménye). In: *Reform*, 2. (1989), 35: 8–9.
- Szent István alakja a heraldikában. In: *Szent István emlékülés Székesfehérvárott. 1988. augusztus 18.* Szerk.: Farkas Gábor. Székesfehérvár, 1989, 31–39. (A Fejér Megyei Levéltár közleményei 7.)
- A Szent Korona – államiságunk szimbóluma. In: *Új Ember*, 45. (1989), 52, karácsonyi melléklet: 5.

1990

- A magyar címszavak; Magyar tartalommutató; Magyar betűrendi mutató. In: *Vocabulaire international de la sigillographie*. Cura redazionale: Stefanie Ricci Noé. Roma, 1990, Conseil International des Archives Comité de Sigillographie, 43–209., 272–278., 279–287. (Ministero per i beni Culturali e Ambientali. Pubblicazioni degli Archivi di Stato. Sussidi 3.)
- Hozzászólás Adriányi Gábor előadásához. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2. (1990), 77–91. (Klny. is)
- Étymologie du mot hongrois significant et armoiries. In: *Le cimier. Mythologie, rituel, parenté des origines au XVIe siècle. Actes du 6e colloque international d'héraldique. La Petite Pierre, 7–13 octobre 1989*. Bruxelles, 1990, Académie Internationale d'Héraldique, 25–32. (Klny. is)
- István király alakja a heraldikában. In: *Századok*, 124. (1990), 1: 94–109. (Klny. is)
- Keszthely a tudományművelők számára is egyre ismertebbé válik. Nemzetközi tanácskozások a Helikon Kastélymúzeumban. [Interjú]. In: *Keszthelyi Hírlap*, 2. (1990), 16: 4.
- Symboles anciens et modernes dans l'usage héraldique des villes de Hongrie. In: *Acta contionis heraldicae municipalis hodiernae anno 1988-o in*

oppido Keszthely habitae. Redegerunt --- et László Czoma. Keszthely, 1990, Helikon Kastélymúzeum, 319–328.

Tudományos műhelyt, kutatóbázist kíván létrehozni a nemzetközi szaktekintély. [Riporter: Somogyi Lajos]. In: *Keszthelyi Hírlap*, 2. (1990), 1: 4.

Szerkesztés

Acta contionis heraldicae municipalis hodiernae anno 1988-o in oppido Keszthely habitae. Redegerunt --- et László Czoma. Keszthely, 1990, Helikon Kastélymúzeum, 403.

1991

- Fehér mezőben vörös kereszt I. Mátyás királyunk néhány címerében. In: *Egyházak a változó világban. A nemzetközi egyháztörténeti konferencia előadásai (Esztergom, 1991. május 29–31.)*. Szerk.: Bárdos István–Beke Margit. Esztergom, 1991, Komárom–Esztergom Megye Önkormányzata, Tatabánya–József Attila Megyei Könyvtár, Tatabánya–Egyházak a változó világban c. konferencia Szervezőbizottsága, Esztergom, 325–328.
- Magyar paptudós nemzetközi kitüntetése. In: *Új Ember*, 47. (1991), 47: 9.
- Magyarország nemzetközi helyzete a tatárjárás után. In: *Unger Mátyás emlékkönyv. Emlékkönyv Unger Mátyás negyedszázados egyetemi történész tanári működése emlékére, és születésének hetvenedik évfordulója alkalmából*. Szerk.: E. Kovács Péter–Kalmár János–V. Molnár László. Bp., 1991, 15–22. (Klny. is)
- Molnár József, a tudós nevelő. In: *Rédei Hírek*, 1991, december, különszám: 4.
- Szent István király és a heraldika. In: *Sanctus Stephanus et Europa. Szent István és Európa*. Szerk.: Hamza Gábor. Bp., 1991, Művelődési és Közoktatási Minisztérium, 84–94.
- A Szentkorona-tan ma. [Riporter: Megyeri Dávid]. In: *Új Magyarország*, 1. (1991), 97: 9.
- Ungarns nye gamble våben. In: *Heraldica varia. Heraldisk Tidsskrift*, 7. (1991), 64: 198–200.

1992

- Gyapay Gábor: *Magyarország rövid története*. Bp., 1992, Maecenas, 7–389. [További kiadásai:

1993, 2., jav. kiad., 1994, ua., 1995, 3., jav. kiad., 1997, ua.]

Histoire des armoiries de Hongrie. In: *Genealogica et Heraldica. 19. Internationaler Kongress für genealogische und heraldische Wissenschaften. Keszthely, 2-6. X. 1990.* Hrsg. v. - - - -Czoma László. Keszthely, 1992, Festetics Kastélymúzeum, 23-32. (Klly. is)

Kumorovitz Lajos Bernát (1900-1992). In: *Levéltári Közlemények*, 63. (1992), 1-2: 230-232.

Kumorovitz Lajos Bernát. (Egy nagy magyar pap-tudós halálára). In: *Vigilia*, 57. (1992), 7: 559-560.

Nemzeti címerünk múlt és jelen formálta változatai. In: *A metropolis árnycámban.* Szerk.: Gyarmati György-Németh Péter Mikola. Vác, 1992, 109-121. (Madách-kör Tár 1.) (Klly. is)

A Nemzetközi Pecsettani Bizottság bolognai ülése. (1991. szeptember 16-21.). In: *Levéltári Közlemények*, 63. (1992), 1-2: 227-228.

Szepesi Jakab országbíró, Nagy Lajos király zsidóinak bírója. In: *Hetven Év. Emlékkönyv dr. Schweitzer József születésnapjára.* Szerk.: Landeszman György-Deutsch Róbert. Bp., 1992, Budapesti Zsidó Hitközség, 33-38.

Az új horvát és szlovén államcímerek. In: *Levéltári Szemle*, 42. (1992), 3: 99.

Szerkesztés

Genealogica et Heraldica. 19. Internationaler Kongress für genealogische und heraldische Wissenschaften. Keszthely, 2-6. X. 1990. Hrsg. v. - - - -László Czoma. Keszthely, 1992, Festetics Kastélymúzeum, 166.

1993

- - - -Diószegi István-Horváth Jenő-Kalmár János-Szabó Péter: *Királyok könyve. Magyarország és Erdély királyai, királynői, fejedelmei és kormányzói.* Bp., 1993, Officina Nova-Magyar Könyvklub, 8-91. (További kiadásai: 1994, 1995, 1997)

Új magyar címertan. Bp., 1993, Maecenas, 124. (További kiadása: 1998)

Címerek és zászlók az Árpád-korban (különös tekintettel a korai magyar címer és zászlóhasználat egyes külföldi párhuzamaira). In: *Strigonium Antiquum 2. Kezds és újakezds c. konferencia.* Szerk.:

Beke Margit. Bp., 1993, Márton Áron Kiadó, 99-104. (Prímási Levéltár Kiadványai) (Klly. is)

La double croix de queules sur champ d'argent, symbole du pouvoir royal et du christianisme dans quelques armoiries du roi Matthias Ier. In: *Les armerias en Europe el comenzar la edad moderna su proyeccion al nuevo munda. Actos del VII. Coloquio International de Heraldica Cáceres 30 sept.-4 oct. de 1991.* Ed. F. Menéndez Pidal da Navascues. Madrid, 1993, 56-77.

Le notariat en Hongrie au Moyen Âge. In: *Le Gnomon. Revue international d'histoire de notariat* (Paris), 86. (1993), Janvier/Fevrier: 16-21.

Régi és új heraldika. In: *Könyvvilág*, 38. (1993), 5: 37.

A történeti segédtudományok fejlődése Magyarországon 1951-1991 között. I. In: *Turul*, 66. (1993), 4: 3-14. (Klly. is)

Visegrád und die Türken. In: *In uns liegt ein schönes Land verborgen.* Hrsg. v. László Fábrián-Gyula Kurcz. Berlin, 1993, Ungarns Geschichte Collection Buch Plus in der Edition, 52-72.

Könyvismertetés

Historische Geographie. Ungarns zur Zeit der Arpaden. [Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I-III.* Bp., 1987.]; Ilona Sz. Jónás: *Die heilige Elisabeth aus dem Arpadenhaus.* [Árpád-házi Szent Erzsébet. Bp., 1986.]. In: *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Historica (Gedenkschrift István Hahn)*, 26. (1993), 235-239.; 241-242.

Kumorovitz L. Bernát: *A magyar pecséthasználat története a középkorban.* Bp., 1993. In: *Turul*, 66. (1993), 4: 36-37.

1994

Alkancellár, autentikus pecsét, címer, ellenpecsét, gyűrűspecsét, kettőspecsét, királyi pecsét, magyar címer, nagykancellária, Nagymartoni Pál, nagypecsét, országbíró, pecsét, Szent Korona, Szepesi Jakab, titkos kancellária, titkospecsét. In: *Korai magyar történeti lexikon. (9-14. század).* Főszerk.: Kristó Gyula. Szerk.: Engel Pál-Makk Ferenc. Bp., 1994, Akadémiai Kiadó, 36-37., 70., 138-139., 186., 247., 347., 356., 424., 476., 476-477., 477., 511., 537-538., 634., 636., 677-678., 678.

Centenáriumra készül az Eötvös Collegium. - - igazgató a régi dicsőségről és az új feladatokról.

- [Riporter: Osztoivits Ágnes]. In: *Magyar Nemzet*, 57. (1994), 60: 19.
- Címerek. [Interjú]. In: *Heti Újság*, 2. (1994), 4: 5.
- Gerics professzor. In: *Scripta manent. Ünnepi tanulmányok a 60. életévét betöltött Gerics József tiszteletére*. Szerk.: Draskóczy István. Bp., 1994, 7.
- A kék és arany heraldikai mázak megnevezése középkori latin nyelvű címerleveleinkben. In: *Scripta manent. Ünnepi tanulmányok a 60. életévét betöltött Gerics József tiszteletére*. Szerk.: Draskóczy István. Bp., 1994, 105–110. (Klly. is)
- Kumorovitz Bernát, a heraldikus. In: *Magyar Egyháztörténeti Évkönyv. 1. Kumorovitz Lajos Bernát emlékére*. Szerk.: - - - -Dóka Klára. Bp., 1994, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Alapítvány, 17–26.
- Simon von Barrwys Wappenbrief aus dem Jahre 1417. In: *Sigismund von Luxemburg. Kaiser und König in Mitteleuropa (1387–1437). Beiträge zur Herrschaft Kaiser Sigismunds und der europäischen Geschichte um 1400. Vorträge der internationalen Tagung in Budapest vom 8–11. Juli 1987 anlässlich der 600. Wiederkehr seiner Thronbesteigung in Ungarn und seines 550. Todestages*. Hrsg. v. Joseph Macek–Ernő Marosi–Ferdinand Seibt. Wasser-dorf, 1994, Fahlbusch Verlag, 220–226. (Studien zu den Luxemburger und ihrer Zeit 5.)
- A történeti segédtudományok fejlődése Magyarországon 1951–1991 között. II. In: *Turul*, 67. (1994), 1–2: 1–11.
- Van-e az államalapítás művének érvényes üzenete. [Interjú - - - -nal, Kecsmár Ilonával és Zsoldos Attilával]. In: *Köznevelés*, 50. (1994), 34: 14–16.
- Szerkesztés
- Magyar Egyháztörténeti Évkönyv. 1. Kumorovitz Lajos Bernát emlékére*. Szerk.: - - - -Dóka Klára. Bp., 1994, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Alapítvány, 205.
- 1995
- Átvészelné a nehéz időket. Dr. - - - igazgató az Eötvös Collegiumról. [Riporter: Molnár András]. In: *Új Magyarország*, 25. (1995), 216: 11.
- Előszó. In: *Csáky Imre: A Magyar Királyság vármegyéinek címerei a XVIII–XIX. században*. Bp., 1995, Corvina, 5.
- Az 1454. évi Nagykapusi Hofmeister címer színhasználati problémái. In: *Magyarok Kelet és Nyugat metszéspontján. Nemzetközi történeti konferencia előadásai Esztergom, 1994. április 13–15*. Szerk.: Beke Margit–Bárdos István. [Esztergom, 1995], Esztergom–Budapesti Érsekség–Komárom–Esztergom Megye Önkormányzata–Kultsár István Társadalomtudományi és Kiadói Alapítvány, 317–324. (Klly. is)
- Horgonyok, keresztek, tornyok, koronák. Címeres gondok a kerületi jelvények körül. [Riporter: N. Kósa Judit]. In: *Népszabadság*, 53. (1995), 47, Budapest-melléklet: IV.
- Kálmán király „zsidótörvénye” és az ún. „írásreakció kora”. In: *Az Országos Rabbiképző Intézet Évkönyve 1992–1995*. Szerk.: Schweitzer József. Bp., 1995, 160–170.
- A Képes Krónika mint címeres könyv és heraldikai forrás. In: *Századok*, 129. (1995), 5: 1053–1062. (Klly. is)
- Lectori Salutem. In: *Szabadon szolgál a szellem. Tanulmányok és dokumentumok a száz esztendeje alapított Eötvös József Collegium történetéből (1895–1995)*. Szerk.: Kósa László. Bp., 1995, 3.
- Les sceaux comme sources de la préhistoire des droites des Ordres (États) Hongrois dans le conservation de la Sainte Couronne. In: *Parliaments, Estates et Representation. Published for the International Commission for the History of Representative et Parliamentary Institutions by Variorum*. Aldershot, 1995, Variorum, 73–79.
- Az (Ó)budai Egyetem címerképeinek a továbbélése a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem címerében. In: *Tanulmányok az Óbudai Egyetem történetéről 1395–1995*. Bp., 1995, Eötvös Kiadó, 2–34.
- A pecsétek mint a magyar rendek Szent Korona örökségében birtokolt jogai előtörténetének forrásai. In: *Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére*. Szerk.: Koszta László. Szeged, 1995, Szegedi Középkorász Műhely, 69–75.
- Survival of the Charge of the University of Óbuda in the Coat of Arms the Eötvös Loránd University. In: *Studies of the History of the University of Óbuda 1395–1995*. Bp., 1995, Eötvös University Press, 37–44.
- Szabadon szolgál a szellem. Centenáriumi az Eötvös Kollégiumban. [Riporter: Binder István]. In: *Magyarország*, 32. (1995), 4 [1617]: 7.

1996

A magyar Szent Korona, Magyarország címere és zászlaja. Bp., 1996, Kossuth Könyvkiadó. Közreműködött: Cs. Kottra Györgyi. 1–211., 223–228.

Címerek és társadalom Magyarországon (1190–1990). In: *Valóság*, 39. (1996), 10: 13–22.

Contribution au culte de Saint Ladislas á l'époque des Angevins en Hongrie. In: *900 years from Saint Ladislas Death. Proceedings of the international historical conference (Oradea, June 16–18, 1995)*. Ed. by Alexandru Sasianu–Georg Gorun. Oradea, 1996, Christian Research Center, Oradea–Pelikan Publishing House, 90–96.

A dogmák elmérgesítik a kapcsolatokat. [Riporter: A. Bella Tünde]. In: *Bihari Napló* (Nagyvárad–Oradea), 6. (1995), 120: 11.

A középkori magyar királyi udvar tisztségviselői. In: *Állami és egyházi igazgatás Magyarországon a középkor és kora újkorban.* 1996, 19–28. (A történelem-tanári továbbképzés kiskönyvtára 7.)

A magyar királyi udvar tisztségviselői a középkorban. In: *História*, 16. (1996), 1–2: 7–10.

A magyar Szent Korona története. In: *Bécsi Napló*, 17. (1996), 3: 3–4.

Megjegyzések Csapodi Csaba gondolataihoz. In: *Magyar Tudomány*, 104. (1996), 3: 367–368.

A pecsétek mint a magyar rendek Szent Korona őrzésében birtokolt jogai előtörténetének a forrásai. In: *Magyar Egyháztörténeti Évkönyv. 2. Bogyay Tamás emlékére.* Szerk.: - - -Dóka Klára. Bp., 1996, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Alapítvány, 49–54. (Klny. is)

Száz éves az Eötvös Collegium. In: *1000 éves a magyar iskola.* Szerk.: Balogh László. Bp., 1996, Korona Kiadó, 158–159.

Szent László kultuszának Anjou-kori történetéhez. In: *Századok*, 130. (1996), 4: 985–990.

Szerkesztés

Magyar Egyháztörténeti Évkönyv. 2. Bogyay Tamás emlékére. Szerk.: - - -Dóka Klára. Bp., 1996, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Alapítvány, 283.

Könyvismertetés

Herbert Aue: Wappenschlüssel für Niederösterreich und Wien. Wien, 1995. In: *Turul*, 69. (1996), 3–4: 118–119.

1997

Szent István és öröksége. Magyarország története az államalapítástól a rendiség kialakulásáig (1000–1440). Bp., 1997, Kulturtrade, 213. (Tudomány–Egyetem)

Heraldika és szemiotika. In: *A magyar jelrendszerek évszázadai.* Szerk.: Voigt Vilmos–Balázs Géza. Bp., 1997, Magyar Szemiotikai Társaság, 43–53. (A Magyar Szemiotikai Társaság kiadványai 1.)

---Geric József: Lederer Emma születésének centenáriumán. In: *Magyar Tudomány*, 42. (1997), 11: 1394–1395.

Les armoiries de l'Université Eötvös Lorand de Budapest. In: *Universitas Budensis 1395–1995. Conférence internationale de l'histoire des universités á l'occasion du 600ème anniversaire de l'Université de Buda.* Edité par László Szögi et Júlia Varga. Bp., 1997, 183–188. (Klny. is)

Les chroniques armoiries: l'exemple de la chronique illustré hongroise (milieu de XIVe). In: *Cahiers du Léopard d'or. (Actes du colloque international „Les armoriaux médiévaux”. Institut de Recherche et d'Histoire des Textes CNRS. [Paris, 21–23 mars 1994]),* 8. (1997), 171–186. (Klny. is)

A magyar honfoglalás főbb vitás kérdései. In: *A honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság. (Egy tudományos tanácskozás anyaga.)* [Újvidék], 1997, Forum Könyvkiadó, 59–63.

1998

A középkori művelődéstörténet. In: *Magyar művelődéstörténet.* Szerk.: Kósa László. Bp., 1998, Osiris Kiadó, 54–135. (Osiris tankönyvek)

Címertan. In: *A történelem segédtudományai.* Szerk.: - - -. Bp., 1998, Pannonica–Osiris, 233–251. (A történettudomány kézikönyve I.)

Kállay István (1931–1998). In: *Turul*, 71. (1998), 3–4: 113.

Magyarország címere. Egy fogalom kialakulása. In: *Rubicon*, 1998, 9–10: 66–68.

A Nikápoly alá vonult sereg hátszaga. Magyarország 1396 nyarától 1397 tavaszáig. In: *Hadtörténelmi Közlemények (Memoria rerum Sigismundi regis)*, 111. (1998), 3: 610–617.

Pecsétan. In: *A történelem segédtudományai*. Szerk.: - - -. Bp., 1998, Pannonica–Osiris, 251–279. (A történettudomány kézikönyve I.)

Szerkesztés

A történelem segédtudományai. Szerk.: - - -. Bp., 1998, Pannonica–Osiris, 375. (A történettudomány kézikönyve I.)

Könyvismertetés

Gerics József: Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban. Bp., 1995. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 102. (1998), 1–2: 259–264.

1999

A 14. század Európája. In: *Vigilia*, 64. (1999), 2: 84–86.

Az ún. Kossuth-címer. In: *Századok*, 133. (1999), 2: 373–381. (Klly. is)

Szerkesztés

Keresztény századok. A 14. század. In: *Vigilia*, 64. (1999), 2: 82–118.

A kéziratot 1999. június 15-én zártuk.

Géra Eleonóra– Szende László–Thoroczkay Gábor

